M. Tört. Qu.
1000. 1
77

MONUMENTA HUNGARIÆ HERALDICA

MAGYAR CZIMERES EMLÉKEK

KÖZLI

FEJÉRPATAKY LÁSZLÓ

I. FÜZET

HUSZONÖT SZINES MELLÉKLETTEL

BUDAPEST

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA TÁMOGATÁSÁVAL KIADJA A MAGYAR HERALDIKAI ÉS GENEALOGIAI TÁRSASÁG

1901

Ára 20 korona.

MODERN LANGUAGE LIBRARY

MODERN CANADIAN STORIES

GENERAL EDITOR

M. Tört. Old. 1000/1.
II

MAGYAR CZIMERES EMLÉKEK

MONUMENTA HUNGARIÆ HERALDICA

MAGYAR CZIMERES EMLÉKEK

KÖZLI

FEJÉRPATAKY LÁSZLÓ

I. FÜZET

HUSZONÖT SZINES MELLÉKLETTEL

BUDAPEST

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA TÁMOGATÁSÁVAL KIADJA A MAGYAR HERALDIKAI ÉS GENEALOGIAI TÁRSASÁG

1901

235889

MTA AKADÉMIA
KÖNYV-
TÁRA

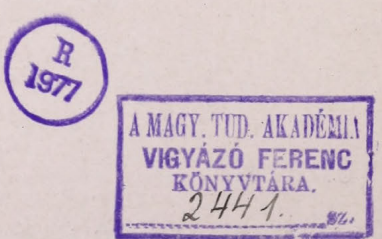
R
1977
A MAGY. TUD. AKADÉMIA
VIGYÁZÓ FERENC
KÖNYVTÁRA.
2441.

KÖNYV-TÁRA

A Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaság fennállása óta kiváló figyelmet fordított a régi korból, a mohácsi vész előtti időkből származó magyar czímeradományokra. Folyóiratának minden egyes füzete közölt egy-egy ilyen czímerképet színes másolatban és beszámolt az újabb meg újabb leletekről. Ily módon a *Turul* tizenkilencz évi folyamában oly gazdag, oly tanulságos anyag gyűlt össze, hogy valóban időszerűnek látszott, hazai heraldikánk e legbecsesebb emlékeit az érdeklődőkkel külön sorozatban is megismertetni.

Mikor társaságunk megalakult, még nem volt világos képünk arról a gazdagságról, melyet hazánk a nemzeti heraldika ez emlékeiben bír. Nagy Iván alapvető családtörténeti munkája és báró Nyáry Albertnek 1886-ban, társaságunk életének harmadik évében megjelent Heraldikája sejttette ugyan velünk, hogy Magyarország ezen a téren nem áll a külföld mögött, hol pedig a heraldikai irodalomnak és kutatásoknak hosszú időre visszamenő multja van; de legtávolabbról sem gondoltuk, hogy ennek a gazdag és tanulságos anyagnak közel két évtizedes munkásság után sem jutunk a végére.

Az ok, mely a társaság figyelmét ily fokozódott mértékben irányította a czímeres levelek felé, nyilvánvaló. A czímeres levél, kivált ha azt az adományozott czímer színes képe is diszíti, a királyi kanczellária legérdekesebb termékeinek egyike. A királyi oklevelek közűl kiválik szövegének sajátságos szerkezete, különleges formulái által; külső kiállításában pedig megkülönbözteti egyéb oklevelektől a czímernek festett képe, gyakran művészi alkotás, mely vagy a szöveg élén, vagy annak közepén látható. Ez a kép pedig híven adja vissza a czímertani magyar felfogást, akár önszántából adja azt a király, akár — a mi talán még gyakoribb eset — az illető maga kéri a kapott ábrázolást czímerűl. Az ily czímerképnek a mellett, hogy megismertet valamely család czímerének helyes formájával és színeivel, igen gyakran művelődés- vagy családtörténeti értéke is van. A fejedelmi

kegyből nyert czímer sokszor a kitüntetett egyén foglalkozását mutatja vagy életéből örökít meg egy jelenetet. A heraldikus a nélkül, hogy a czímer-szimbolika útvesztőjébe tévedne, könnyen felismeri e vonatkozásokat. Mind ez okok nyilvánvalóvá teszik, hogy a magyar heraldikusnak méltó és hálás tárgya az 1526. év előtti magyar czímeradományokkal való foglalkozás, mert azokban a magyar czímertan és egyúttal a magyar festőművészet legbecsesebb emlékeinek egyikét birjuk.

Első sorban ez emlékek közzétételére és magyarázatára hivatott a *Magyar Czímeres Emlékek* most meginduló sorozata. A különböző levéltárakból felkutatott és egybegyűjtött anyag, az oklevelekre festett czímerek hű másával s az oklevél hű szövegével, kétségtelenül érdekelni fogja a szakembert és a nemzeti mult iránt nem közömbös közönséget egyaránt. Egyiket a tudományos anyag gazdagsága, másikat annak változatossága lepi meg; egyik a heraldikai felfogásban, másik a kivitelben fog valami érdekeset találni, s ha ez érdeklődés megvan: a Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaság elérte czélját, mert létezése óta az a törekvése, hogy a figyelmet a nemzeti mult ez emlékei iránt felkeltse.

BEVEZETÉS.

A «Magyar Czímeres Emlékek» új vállalatát alkalmasabb bevezetéssel nem láthatjuk el, mint ha a régi czímeradományokról, azok módjáról és az adott czímerekről egyetmást elmondunk.

Abban minden heraldikus megegyezik, hogy hiteles czímeradomány a XIV. századnál régebbi időből nincs. Hamisítvány azonban elég akad. Teljesen mellőzve a külföldi példákat, hazai oklevéltáraink is tartalmaznak néhány ily — szerencsére könnyen felismerhető — ügyetlen hamisítást. Ilyen pl. a Mattai Visa Mártonnak szóló 1092. évi czímeradomány; az Esterházy-családnak Attilától való származásáról és bővített czímeréről szóló 1095. évi oklevél és ugyanannak állítólagos megerősítése 1225-ből II. Endrétől; Orsini István, a Blagay grófok ős számára szóló 1197. (helyesebben 1200.) évi czímeradomány Imre királytól, melynek valódiságában sokáig hittek; és a Likai Skalich Fülöp és Bertalan számára szóló 1263-ból IV. Bélától, melynek gyártója minden valószinűség szerint Skalich Pál, a XVI. század híres hamisítója.*

A XIII. században még mindenki ősi jogon, szokás és hagyomány jogán viselte czímerét. A czímerek ábrázolásai uralkodói adománynyal vagy bővítéssel nem gyarapodtak. A legrégibb heraldikai írók egyike, a XIV. század első felében élt Bartolus de Saxoferrato még azt hirdeti, hogy mindenkinek jogában áll tetszése szerint választani czímert, azt viselni és birtokában lévő tárgyakra ráfestetni. De ugyan ő, a változott viszonyokhoz és a kor kezdődő divatjához képest hozzá teszi, hogy az a czímer, a melyet a fejedelem ad, többet ér, mert a többinél nagyobbra becsülik és annak viselésében senki sem akadályozhatja meg az embert.

A czímeradományozások kora valósággal Bartolus de Saxoferrato idejében, a XIV. század első felében kezdődik. Heraldikai könyvek úgy tanítják, hogy Németországban I. Albert (1305.) és VII. Henrik (1312.) adták ki az első armálisokat, de nagyobb mennyiségben IV. Lajos császár (1329—1347.). Franciaországban Szép

* E hamisítványok közölvék: Fejér Cod. dipl. I. 472., 488; III. 2., 11.; Gr. Blagay cs. okl. 1.; Fejér IV. 3., 129.

Fülöp (1281—1314.) adott ki legelsőbben címeres levelet. Magyarországon pedig Károly király.

Legelső címeradományaink még nem szólnak teljes címerről, mely pajzsból, sisakból, ennek díszéből és takarójából áll. A király címeralkatrészeket, első sorban pedig sisakdíszt ad a kitüntetettnek. Ez az úgynevezett *sisakczímer*, mely a XIV. század folyamán igen gyakran a pajzsbeli címert pótolja és pecséteken a teljes címert helyettesíti.

A sisakdísz, mint címeralkotó rész, igen alkalmas volt arra, hogy a pajzsban látható egyező ábrázolású címereket egymástól megkülönböztesse; és a XIV. század folyamán, kivált Németországban, általánossá vált a felfogás, hogy a sisakdísz a címer viselőjének kizárólagos tulajdona, a minőt másnak hordania nem szabad s a mi adás-vevés tárgya is lehet. Hogy a sisakdíszt eladták és megvették: erre érdekes példát tudunk a jelenleg uralkodó német császári ház történetéből. A Hohenzollernek őse, Zollerni Frigyes nürnbergi várgróf, 1317-ben 36 márka ezüstön megveszi a schweizi Regensbergi Leutoldtól ennek sisakdíszét, mely kiemelkedő arany kopó veres fülekkel. Az adás-vevés azonban, úgy látszik, gondatlanúl történt, mert a kopó-sisakdísz az Oettingeni grófok tulajdonába is átment. Lehet, hogy Regensbergi Leutold szorultságában kettőnek is eladta. Ebből azután a Zollernek és az Oettingeni ház között évtizedekig tartó hosszú pör keletkezett, a melynek 1381-ben választott bíróság itélete vetett végett. A bíróság három bajor herczegből és a leuchtenbergi tartományi grófból állott és itélete úgy szólt, hogy a pör tárgyát, a kopós-sisakdíszt, mind a két fél viselheti, de az Oettingeniek tartoznak azt egy ujjnyi széles ezüst sávval megkülönböztetni.*

Az ily sisakdísz az élő heraldika korában, mikor pajzson, sisakon tényleg viseltek címert, a valóságban mindig plasztikus tárgy volt, vagyis a sisakon az volt fából, bőrből, madárszárnyból, tollból stb. kiformálva, a mi az illetőnek sisakdísze. Az ilynemű emlékek, valamint a valóságos címerpajzsok a középkorból a legnagyobb ritkaságok közé tartoznak. Nekünk is van Magyarországon ily ritkaságunk. A soproni benczések templomában felfüggesztve ma is látható ily valóságos sisakdísz. Vadkecskét ábrázol; bőrből készült, mely gipszszerű festékanyaggal van bevonva. Ez a becses heraldikai emlék, melyen a szögek helye most is meglátszik, a hol az a sisakhoz volt erősítve, minden valószinűség szerint a XV. századból való.**

Az a felfogás, hogy a sisakdísz az illetőnek valóságos tulajdona és hogy ahhoz hasonlót senkinek másnak sem szabad viselnie, teljes mértékben nyilvánul legrégibb ismert címeradományunkban, mely az 1326-ik évből, Károly királytól való. A vasvár-szombathelyi káptalan levéltárában őrzött eredeti oklevél, mely a királyi

* Részletesebben *Seyler*, Geschichte der Heraldik 314—315.
** Turul 1897. 105.

privilégiumok mintájára, függő kettős pecséttel van megerősítve, elmondja a többi közt, hogy a király méltányolva a sopronmegyei Imre fiának Miklósnak (az Enyerei Herczegh-család feltételezett ősének) érdemeit, neki, testvéreinek és összes ivadékainak, mint olyanoknak, kik a király zászlaja alatt kötelesek harczolni, sisakdíszt ad, melynek *czímer* a közönséges neve (cristam, que vulgo cymer dicitur). Ez a sisakdísz pedig arany sólyom, kiterjesztett kék szárnyakkal, a szárnyakról lóhere (luhere) formájú arany levelek függnek; a sólyom csőre fölött egyenesen fölfelé álló zöld ág van, arany levelekkel. Az oklevél rajzban nem ábrázolja az adományozott czímert, hanem hozzá tesz egy figyelemre méltó záradékot, mely a XIV. századi czímerviselési jog természetéhez igen nevezetes tájékoztatást nyújt. Elrendeli ugyanis a király, hogy az ország nemesei közül senki se merjen a most leírt sisakdíszhez hasonlót sem arany, sem ezüst, sem bárminő más színben viselni, és senki se merje az adományosokat sisakdíszük viselésében háborgatni. Ha netalán tán a király elődjeinek valamelyike valakinek sisakdíszűl sólymot adott volna, Károly király ezt az adományt visszavonja, semmissé teszi és mostantól fogva kívülök senkinek sincs joga, még a sisakdísz egyes részeinek megváltoztatásával sem, sólymot vagy sólyomhoz hasonló madarat viselni sisakdíszűl.*

Az első ismeretes czímeradomány tényén és a czímerviselési jog körülirásán kívül ez az oklevél még két szempontból nevezetes. A záradék ugyanis sejteti velünk, hogy magyar király legelőször nem 1326-ban adott sisakdíszt kitüntetésül valamely hívének, mert Károly király elődjeinek esetleges korábbi adományairól emlékezik meg. Másrészt pedig ebben az oklevélben fordúl elő legelőször a *czímer* szó. Az oklevél meg is magyarázza, mit értettek e szó alatt; értették a cristát, a sisakdíszt, a mit a franczia fejlett heraldikai nyelv a *cimiere* szóval jelöl. A magyar *czímer*-nek tehát a franczia *cimiere* az őse, és azzal eredetileg csak a czímer egy részét jelölték; az elnevezés csak később ment át a pajzsból, sisakból, ennek díszéből, takarójából és esetleges más kísérő alakokból álló teljes czímerre.

Egészen más természetű az a kitüntetés, a melyben Károly király egy évvel utóbb, 1327 okt. 23-án, *Donch* mestert, Zólyom vármegye főispánját részesíti. Miután kellőkép feldicsérte volna vitézségét, a király iránt tanusított hűségét, megengedi neki, de csakis neki, utódainak nem, hogy valahányszor a király személyesen hadba száll, Donch mester aranyos czímert, czímeres jelvényeket, sisakdíszt és zászlót viselhet, és mindezt csillogó aranynyal boríttathatja be; és ha netalán találkoznék az országban oly vitéz, a ki hasonló arany vagy aranyozott czímert vagy czímeres jelvényeket viselne, Donch mesternek jogában áll ezeket tőle elvenni és az tartozik neki átadni. Ez a kitüntetés személyre szóló jog volt azzal a korlátozással, hogy ezt az aranyos fegyverzetet és czímeres jelvényeket

* Kihagyásokkal közli Fejér VIII. 3., 63.

Donch mester sem viselhette mindig, csakis akkor, ha a király személyesen hadba száll.* Vagyis más szavakkal, a ritka kitüntetés abban nyilvánult, hogy a király Donch mester címeres pajzsának vagy a címeralaknak és a sisakdísznek mázát a Bartolus de Saxoferrato tanítása szerint legelőkelőbb heraldikai mázra, aranyra változtatta át. Ugy tudjuk, hogy Donch mester és utódai az Anjouk címeréhez teljesen hasonló alakot, stilizált liliomokat viseltek címerükben. A személyes kitüntetés lényege abban áll, hogy az aranymáz adományozásával, mely minden valószínűség szerint a címeralakra és nem a mezőre vonatkozott, Donch mester címeres pajzsa a királyi címerhez vált teljesen hasonlóvá. Az oklevél egy szóval sem tesz említést arról, hogy e kitüntető jelvénynyel Donch utódai is élhetnek; és így ebből a címerrészlet-adományból hiányzik a címerek egyik lényeges kelléke, az állandóság, mely azt követeli, hogy az adományozott vagy ősi jogon viselt jelvény változatlanúl szálljon át a címer tulajdonosának utódaira is. Ez a nagyérdekű oklevél, mely függő pecsétes, privilégiális formában van kiállítva, a Nemz. Múzeum levéltárának egyik becses darabja.

Ugyancsak a Nemz. Múzeum őrzi a harmadik ismeretes címeradományt, mely az első 1326. évi sisakdísz-adományhoz nagyon sokban hasonló. Néhány évvel fiatalabb amannál, 1332 február 14-éről van keltezve. Formájában és szövegében azonban teljesen eltér az eddigiektől. Nem függő pecséttel van ellátva, hanem olyannal, mely az oklevél hártyájára van nyomva; tehát nem örök jogú. Ezzé csak akkor válik, ha azt a király függő pecsétes privilégiumával meg fogja erősíteni. Erre vonatkozólag az oklevél záradékában oly mondattal találkozunk, a minő a birtokadományokról szólókban szokott előfordulni: «Megigérjük, hogy ezt az oklevelet kiváltságlevelünkkel fogjuk megerősíteni, ha azt nekünk újból bemutatják.» Birtokadományoknál ez a mondat tudvalevőleg azt jelenti, hogy az adománnyal a király senkinek sem akarja jogát sérteni; a király jóhiszeműleg adja a birtokot; az adományos kötelessége gondoskodni arról, hogy annak tulajdonába őt az illetékes személyek ténylegesen bevezessék. Csakis ha e beiktatás ellenmondás nélkül megtörtént és bizonyossá lettek a felől, hogy az adománnyal senki jogán sérelem nem esett, miről az adományos az eredeti adománylevél és a beiktatási jelentés bemutatása mellett a királyi kanczelláriát biztosítani tartozott, következett be az adománynak örök jogú, privilégiális megerősítése. Ilyesforma eljárásnak kellett az első címeradományoknál is történnie. A címer, különösen a sisakdísz, az illetőnek kizárólagos tulajdona lévén, másnak ugyanolyat viselnie nem volt szabad. Már most ha valaki ugyanolyan sisakdíszt kapott adományban, a minőt a király korábban már másnak adott: ez utóbbin jogsérelem történt és ez minden megengedett törvényes vagy szokásos eszközzel tiltakozhatott a későbbi adomány ellen.

* Anjoukori Okm. I. 336.

Hogy ez a jogvédelem megtörténhessék, a czímeradományt valamely nyilvános gyülekezetben, valószinűleg a vármegye közgyűlésén ki kellett hirdetni; itt azután kiki érvényesíthette jogát. Ha tiltakozás nem történt, bekövetkezhetett az örökjogú oklevél kiadása, miként ellenmondás nélkül lefolyt beiktatás után birtokadományoknál. Ezért olvassuk ezt a záradékot az 1332. évi sisakdísz-adománylevélben; és ezért maradt el az 1326. évi, mindjárt örökjogú formában kiadott oklevélnél, mert itt a király semmisnek nyilvánít már eleve minden korábbi adományt, melylyel valaki sólymot kapott volna sisakdíszül; tiltakozásnak tehát ebben az esetben helye nincs. Megtörtént-e a kihirdetés az 1332. évi esetben és bekövetkezett-e az adománynak kiváltságlevél formájában való kiállítása, adatok híjjában nem tudjuk.

Az 1332. évi sisakdísz-adomány a Némai Kolos-család őse, Kolos kir. apród részére szól. A rövid oklevél elmondja, hogy a királyi szolgálatban, a hadseregben, tornákon és fegyveres gyakorlatokban a király hiveit saját czímeres jelvényeikkel szokás egymástól megkülönböztetni. Ily czímert pedig nem lehet mástól kapni, csakis a királytól. Ezért mindazon hű szolgálatok fejében, melyeket udvari apródja Kolos tett attól az időtől kezdve, hogy Károly király leszármazás jogán Magyarország trónjára lépett, Kolosnak és utódainak sisakdíszül, a minek *cimer* a neve, egy keskeny formájú alakot ad (formam angustarii) azzal, hogy az országban senkinek sincs joga ehhez hasonló alakot viselni sisakdíszül. A sisakdísz formáját, alakját, színét, melyet az 1326. évi adomány oly részletesen körülír, nem tudjuk; a kevésszavú oklevél csak annyit sejtet, hogy az valami szűk, keskeny, talán edényformájú alak lehetett.* Ebben az oklevélben nyilvánúl minálunk legelőször a felfogás, melyet azután későbbi czímeres leveleink annyiszor ismételnek, hogy czímert csak az uralkodó adhat; így tehát ez időtől kezdve czímeres emlékeink két csoportra oszlanak: az ősi jogon viselt és az uralkodói kegyből nyert czímerekre. Mint látni fogjuk, ez utóbbit igen gyakran többre becsülték az előbbinél.

Károly király idejéből e három czímeradomány emléke jutott korunkra. Egyik sem emlékezik meg a pajzson látható czímeralakról. Hosszú, több évtizedes szünet után, melyben czímeradománynak semmi nyoma, Nagy Lajos király 1369. évi oklevele folytatja a sort, mely már pajzsbeli czímerről szól; tudomásunk szerint ez egyszersmind a legrégibb czímeres levél, melyet város, tehát jogi személy kapott.

A kassai polgárok ugyanis 1369-ben azzal a kérelemmel járultak a királyhoz, hogy a városnak adjon új czímert. A király teljesíti a kérelmet és a városi titkos pecséten és a zászlón oly czímer használatát engedi meg, mely a királyi czímer egyes részeit mutatja. E czímer a következő: kék pajzsfőben három liliom, ez alatt váltakozva négy vörös és ugyanannyi fehér csík, vagyis hétszer vörössel és fehér-

* Turul 1887. 156.

rel vágott mező. A pajzsfő az Anjou-ház családi czímerét mutatja, az alatta levő mező a magyar országos czímert. Fontos ez utóbbi adat Magyarország czímere egyik alkotó részének, a vágásoknak, színeire és számára nézve; mert ez a legrégibb, kétségtelen hitelű hazai forrás, a mely világosan mondja, hogy a vágások száma hét és hogy az osztás vörös színnel kezdődik. Az 1369 május 7-én kelt czímeres levelet a legegyszerűbb királyi pátens levél formájában adták ki, melynek végén, ép úgy mint Károly király az 1332. évi adományban, a király igéri, hogy azt a kassai polgárok részére kiváltságlevéllel fogja megerősíteni, mihelyt ez első adománylevelet neki újból felmutatják.*

Nagy Lajosnak még egy czímeradományáról történik — sajnos — nem teljesen megbízható említés. Szirmay Antal Szatmár vármegye ismertetésében mondja, hogy a király 1380-ban Zekell Péter mosony-óvári kereskedőt megnemesítette és neki czímerül kereskedői vasmacskát adott. Ezt az adatot azonban semmi bizonyíték sem támogatja. Ha való Szirmay adata, ez volna az első czímeradomány, mely nemesítéssel járt és az első pajzsbeli új czímer, melyet magánegyén kapott. Azonban Szirmay idézeteiből megtanultuk, hogy más adatok által nem támogatott oklevélkivonatai óvatossággal használandók.**

A legelső teljes czímeradomány Zsigmond királytól, attól a királyunktól való, a kivel megindul czímeres leveleink hosszú sorozata. Ez az adományozott új czímer, melyet különben már nemesi renden lévő egyének kapnak, pajzsból, sisakdíszből és természetszerűleg — bár az oklevél szövege külön nem említi — sisaktakaróból áll. Külső kiállítás tekintetében teljesen hasonlít az eddig kiadott czímeres levelekhez, mit annak mellékelt képe is mutat; az adományozott czímer ezen sincs kifestve, a leirás pedig oly zavaros, hogy — mint látni fogjuk — a czímer hű képét bajos elképzelni. A nem kiváltságlevél formájában kiadott oklevél záradékában ugyanazt olvassuk, a mit az 1332. évi sisakdísz-adományban és az 1369. évi czímeres levélben, hogy t. i. a király ezt az oklevelet, ha szükségesnek mutatkozik, privilégium formájában, vagyis örökjoggal fogja kiállíttatni, ha azt neki ismét bemutatják; tehát az adomány közhírré tétele után.

A Magyar Nemz. Múzeum levéltárában őrzött eredeti hártya oklevél 1398 október 16-ikán kelt. A fő czímerszerző *Csentevölgyi* Demeter, Pálnak fia, kalocsai prépost és udvari káplán. Az ő érdemeiért személyén kívül rokonai, sőt barátai is nemesi czímert kapnak jutalmúl, hogy azt Magyarország többi nemeseinek példájára maguk és utódaik viselhessék. A rokonok: *Csentevölgyi* Miklós, a prépost testvére; továbbá unokatestvérei: *Szentlőrinczi* Mihály fia János,

* Tutkó, Kassa városának tört. évkönyve 220. A pajzsfő színét a szöveg «linea flavi coloris»-nak mondja; hogy ezalatt a heraldikai kék szín értendő, világos az alább emlitendő 1398. és 1401. évi czímeradományok e szinonimáiból: «flaveum seu lazuro colore depictum», «flavum seu lazulinum»

** Szirmay után Fejér Cod. dipl. IX. 5, 400.

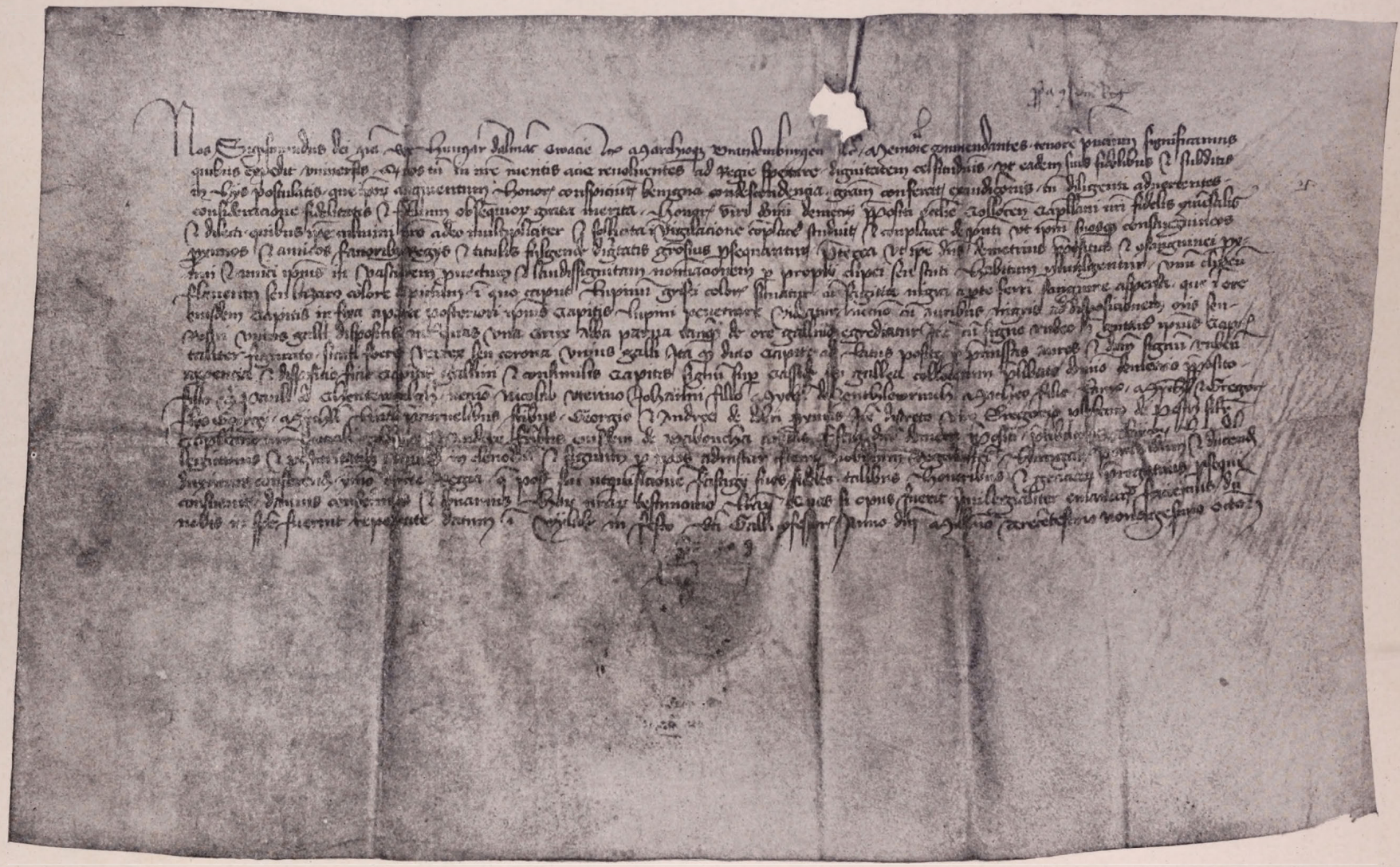

A LEGRÉGIBB TELJES CZÍMERADOMÁNY AZ 1398-IK ÉVBŐL.

Lőrincz fia Máté, György fiai Mihály és Gergely, és Mihály deák, egyéb rokonai: *Dobri* György és András; barátjai pedig, a kik részesek a czímeradományban: *Babócsai* Gergely pesti plébános és udvari káplán és ennek két testvére: Tamás és András. A czímert a szöveg bár részletesen, de igen zavarosan írja le; e szerint az következőkép volna elképzelendő: a pajzs szőke, sárga vagy kék színű (flaveum seu lazuro colore depictum); ebben egy szürke színű farkasfej van. A fejbe hátulról fekete nyil fúródik, mely a szájon jön ki; a nyilvessző vasa véres. Látható két fekete fül (a fejen-e, nincs világosan megmondva), melyek úgy vannak elhelyezve, mintha egy kakasnak csőrét vagy száját alkotnák; a fülek közt

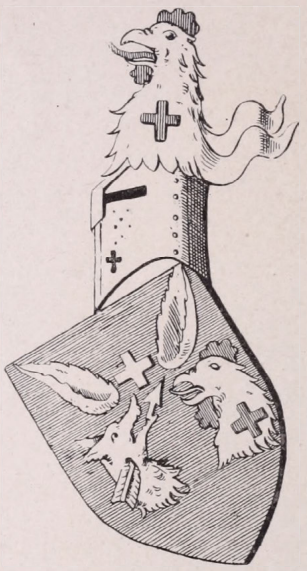

A Csentevölgyi-czímer
Csergheő Géza szerint.

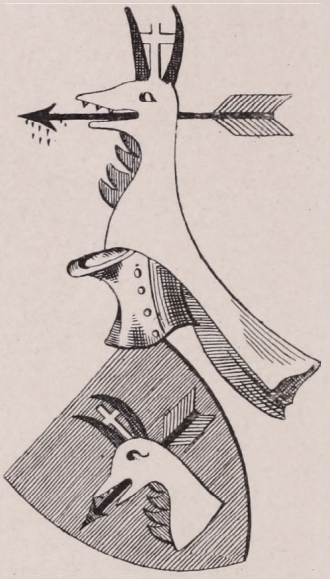

A Csentevölgyi-czímer
Csoma József szerint.

kis fehér kereszt látszik oly módon, mintha a kakas csőréből jönne ki. A fejen a torok helyén vörös jegy van, mely olyan, mintha egy kakas taréja volna. «Ez a fej oldalt fordítva, a fülek, a taréj és elhelyezésük által olyanforma, mintha egy kakas feje volna.» A sisak fölött hasonló alak látható.* Tessék már most heraldikai latin nyelvünk gyarlósága miatt ily tökéletlen módon leirt czímert jól megrajzolni. Két kiváló heraldikusunk, Csergheő Géza és Csoma József, egy ugyanazon leirás után egészen másképen szerkesztette meg a kapott czímert, úgy hogy a két szerkezetben csak egyetlen egy alkotó rész egyezik: a pajzsnak kék színe.

Az utolsó czímeradomány, mely még a XIV. század modorában, festett czímerkép nélkül került ki a király kanczelláriájából, minden valószinűség szerint az, a melyet a Semsey család 1401 április 24-én kapott Zsigmond királytól. Az oklevél

* Fejér Cod. dipl. X. 8., 439.

eredetijét nem ismerjük; újabb időben azt heraldikus nem látta. Szövegét későbbi másolatokból és kiadásokból tudjuk; de ez a szöveg semmiképp sem sejteti velünk, hogy az oklevelen az adományozott czímer képe le volt-e festve vagy sem; nincs semmi hivatkozás a festő ügyes kezére, a mi pedig festett czímeres levelekben mindig megvan; sőt az adott czímer pontos leirása sejteti, hogy ennél az oklevélnél ép úgy nem volt meg a czímerkép, mint a XIV. századi czímerleveleknél.[1]

Első czímeradományaink mind igazolják Werbőczy Tripartitumának azt a mondását, hogy a czímer a magyar nemességnek nem lényeges kelléke, de ha van, annak előnyére, díszére szolgál. A XIV. századi sisakdísz- és czímeradományok, az egy Zekell-féle megbízhatatlan adat kivételével, mind nemesi állapotban lévők részére szólnak. A Semsey-család példája is e mellett bizonyít. Semsey László királyi főpohárnokmester volt, a szerencsétlen nikápolyi ütközetben a király szeme láttára szenvedett hősi halált; az ő érdemeiért kap testvére János és ivadéka, «minden nemesi jogon és czímen felül, melyekkel bőven ékeskednek» új czímert, mely a következő: fehérrel és kékkel vágott pajzsban vörös ágaskodó szarvas, melynek jobb agancsa szőke vagyis kék (flavum seu lazulinum); az agancsok közt aranykereszt; sisakdísz: az aranykoronából kinövő pajzsalak. A czímer leirása egész világos, ennél nem nélkülözzük úgy a rajzot, mint a Csentevölgyi-czímernél.[2]

A kezdődő XV. század egyszerre változást hoz a czímeres levelek kiállításába. Bizonyára a Csentevölgyi czímeréhez hasonló leirások tökéletlen volta késztette az uralkodók kanczelláriáját arra, hogy az adományozott czímert ne csak leírják, hanem rajzban, színekben, szemlélhető módon állítsák oda a kitüntetett elé. Szokássá lett, hogy a czímeres levelekre kifestik az adományozott czímer képét; sőt elhagyják a leirást is, mely úgyis tökéletlen, hanem egyszerűen hivatkoznak a képre, «a hogy azt a festő ügyes kezével az oklevél élére rajzolt czímer mutatja» vagy «a hogy az a festményen látható». A legelső ily festett czímerek a XIV. század végén merülnek föl[3] s alig pár évre reá, 1405-ben, Magyarország is követi a példát.

A magyarországi rendes gyakorlat az, hogy az adott czímer az oklevél kezdetére van festve. E mellett, kivált Zsigmond király idejében, elég sűrűn találkozunk a német birodalmi gyakorlattal is, első sorban oly birodalmi czímeres leveleknél, melyek magyar honosok számára szólnak, hogy a czímer az oklevél közepén, a szövegközben van lefestve.[4] Későbbi időben is, a XVI—XVII. században, mikor divatba jött terjedelmesebb czímeres leveleket nem a rendes oklevél-formában, egy

[1] Fejér Cod. dipl. X. 4., 67.

[2] Az első magán-czímeradományozásokról l. egyébként Csoma József érdekes közleményét, Turul 1899. 1.

[3] Ilyen például Venczel 1392. febr. 14-én kelt birodalmi czímeres levele a Staffurti Conczmann testvérek számára. Sybel-Sickel, Kaiserurkunden in Abbildungen. Lief. VI. Tafel 22.

[4] Ilyen pl. a magyarországiak közt Chapi András 1418. évi czímere, Turul 1885. 114; a birodalmiak közt az 1434. évi Básznai-czímer, Turul 1897. 91. Ellenben, a birodalmi gyakorlattól eltérőleg, az oklevél élén áll a többi közt a Somkereki Erdélyi-család birodalmi czímere (l. a III. táblán).

hártyalapon, hanem könyvalakban, több levelen kiállítani, különbség van a magyarországi és a római szent birodalmi gyakorlat közt, még a Habsburg-házi uralkodók idejében is. A magyarországi gyakorlat a hártyafüzet első levelére festeti a címert, a németországi a füzet közepére, a 3—4-ik lapra, a szöveg terjedelme szerint.

Címeres leveleink nyelve a legújabb időkig kivétel nélkül latin. Ebben a tekintetben eltérnek a német- és franczia országi gyakorlattól, hol a nemzeti nyelv már a XIV. század második fele óta címeres levelekben is uralkodó. Kétségtelenül egyik oka ez is annak, hogy a magyar czímertan nyelve szakkifejezésekben oly szegény és hogy az úgynevezettt blason-nyelvünk oly fejletlen. Címeres leveleinket azóta, hogy rajtuk van a czímer festett képe, kivétel nélkül függő pecsétes alakban, tehát végleges formában állították ki; csakhogy e pecsét a középkorban nem a kettős felségpecsét, hanem legtöbbször az úgynevezett közép- vagy titkospecsét, melynek csak egyik oldalán van kinyomott pecsétkép. Sajátságos, hogy címeres leveleinket a középkorban nem iktatták be a királyi könyvekbe; egyiknek eredetijén sincs meg az a jellemző jegy, mely a megtörtént beiktatás mellett bizonyítana. Eltérő ettől a Habsburg-ház alatt divó gyakorlat, a mikor a királyi könyvek tartalmát igen tekintélyes részben ép a czímeradományok szövege alkotja.

Középkori címeres leveleink, a hol a czímer képe ki van festve, az adományozott czímert az oklevél szövegében csak igen ritkán írják le, hanem utalnak a látható festett képre. Megtörténik, hogy a szövegbeli leirás és a czímerkép nem egyezik meg teljesen, mutatva ezzel azt, hogy a czímerfestő munkája, melyet talán sokszor a kanczellárián kivűl végzett, nem állott oly szigorú kanczellária ellenőrzés alatt, mint az oklevél szövege. Ily esetekben a heraldikus és a diplomatikus felfogása némileg különböző. A heraldikus a látható képnek, a diplomatikus — talán jogosabban — a nagyobb ellenőrzés alatt készült leirásnak fog elsőséget adni. Ott azonban megáll a heraldikusnak is, a diplomatikusnak is az esze, a hol az adományozott czímer leirva sincs és valami okból a festés is elmaradt. Pedig erre is van a középkorból példa. A Bossányi-család egyik őse 1415-ben birodalmi czímert kap Zsigmond királytól. A szöveg csak annyit mond, hogy az uralkodó a régi családi czímert erősíti meg s a nemességet kiterjeszti a birodalom területére is. A kifestendő czímer helye azonban az oklevél közepén betöltetlen maradt.* Kétszeresen sajnálhatjuk ez esetet, mert a Bossányi-család a Divék-nemzetség sarjadéka, mely ősi czímeréhez, a fa alatt lépő medvéhez, hiven ragaszkodott. Ebből a czímerből megtudtuk volna az ősi nemzetségi czímer régi ábrázolását, megtudtuk volna színeit, s ez a forrásunk csaknem egy évtizeddel volna régibb, mint az 1424. évi pecsét, mely a Divék-nemzetség czímerének legrégibb formáját mutatja.**

Maguk a festett czímerek is néha oly kopott, oly megviselt állapotban jutottak

* Eredetije a M. Nemz. Múzeum levéltárában.

** Turul 1887. 112.

korunkra, hogy a bennök látható ábrázolás mivoltát pontosan megállapítani nem tudjuk. Ilyen kopás van például a *Kossuth*-családnak Mátyás királytól 1479-ben kapott, különben egészen jól fentartott czímerében is (l. a XXII. táblán). A pajzs második felében lévő aranyos czímeralakot egyik heraldikus kagylónak, a másik egy régi leirás után kalapnak nézi. A kép után, melyhez leirás nem járul, valóban bajos eldönteni, melyik a kettő közül. A czímerképeknek e kopása szükségessé teszi, hogy azokat némileg rekonstruáljuk, hogy visszaállítsuk a körvonalokat, a heraldikai színeket. Czélunk e régi czímeres emlékeket oly állapotban, az eredetit híven követve, bemutatni, a hogy azok a czímerfestő ecsetje alól kikerültek. Ezért bemutatandó képeink lehetőleg ép formában igyekeznek az idők viszontagságai által nagyon is megviselt czímerképeket feltüntetni.

Első festett czímeres levelünk, mint mondók, Zsigmond királytól való. Kelte 1405 április 15-ike; a legünnepélyesebb formában van tartva; a királyi czím teljes, végén a királyi privilegiumoknak megfelelő záradékkal, az országnagyok felsorolásával; pecsétje a függő kettős felségpecsét. Ez még nem az a külső forma, a melyben minálunk a czímeradomány meghonosodott. A festett czímer képe az oklevél közepén, a szöveg közt van, mint a birodalmi czímeradományoknál. Szól egy rövid idővel azelőtt megnemesített család, Tétényi Péter budai alvárnagy, Tétényi András és rokonaik, a Haraszthiak, a kapivári Kapyak ősei részére, kiknek a Magyar Nemzeti Múzeumban őrzött levéltára tartotta fönn a nagybecsű emléket.

Kapronczai András budai polgár, testvére Gergely, nőtestvérüknek fia Péter és rokonaik, Tétény pestmegyei birtok adományozása következtében 1405 márcz. 8-án kelt nemesítő levéllel emelkedtek magyar nemesi rangra. Az adomány által nevök is Kapronczaiból Tétényire változott. A nemességnek kihirdetése nagyobb nehézséggel nem járhatott, mert a király pátens formában kiadott oklevelét még ugyanazon napon, márcz. 8-án, kiváltságlevél alakjában örökjoggal is megerősíti.* A nemesítéstől függetlenül, már nemes emberek számára szól az öt hétre reá kiadott czímerlevél, első festett armálisunk.

A czímeres levél szövege már teljesen azt a felfogást tükrözi vissza, a melylyel középkori armálisainkban Zsigmond király alatt annyiszor találkozunk: «A törvényes jogú nemesség ép úgy a királyi trón fényéből ered, mint a napból a sugarak; és minden nemesi jelvény forrása a királyi felség, úgy hogy mástól ilyesmi nem eredhet, csakis a királyi tróntól. Ezért méltányolva a kitüntetteknek érdemeit (következik gyakran igen bő részletezés), ámbár nagyobb jutalomra volnának érdemesek, mégis szolgálataik némi viszonzásául, nekik és törvényes utódaiknak ezt a czímert (a melyet a szöveg ritkán ír le, csak hivatkozik a festett képre) adjuk, hogy ezzel háborús és békés időkben, csatákban, tornákban, vitézi játékokban

* Az eredeti oklevelek a családi levéltárban, a Nemz. Múzeumban.

(pecsétes gyűrűkön, sátrakon, kárpitokon stb.) élhessenek és azt használhassák; és örvendjenek ők is, maradékaik is a királyi kegy ilyetén nyilvánulásán, és annál buzgóbb lélekkel és erősebb vágygyal törekedjenek a király szolgálatában, mennél jobban látják magukat királyi kegyelemmel elárasztva.» Ez a formula középkori armálisaink legtöbbjében, több-kevesebb változtatással visszatér.

Első festett czímerlevelünk képe szerencsés és hibátlan czímerrajznak nem mondható. A részletes leírás nem felel meg teljesen a képnek; ha a szerint rajzolnók meg azt, nem oly czímert kapnánk, a minő a szöveg közepére festve látható. A rajz szerint a czímer jobbra dőlt pajzs, mely aranynyal és feketével balharánt van vágva; a felső mezőben álló természetes daru felemelt jobb lábában követ tart; az alsóban arany balharánt pólya. Sisakdísz: fekete-arany tekercsen kiemelkedő daru-nyak. Takaró: fekete-arany. A leírás szerint az alsó mezőben két fekete balharánt pólya van; a takaró pedig egy színű: fekete. Az eléggé összetett czímer kivitel tekintetében sem a legszebb heraldikai alkotás. A pajzs túlságosan dült; a benne látható daru helyzete hibás; mert ha a pajzsot felállítva képzeljük, a daru hátra dől. A sisak a pajzshoz arányítva túlságos nagy s azt nem a dült pajzs felső peremére, hanem felső sarkára kellett volna illeszteni; a sisakdíszként alkalmazott daru-nyak aránytalanúl nagy. Mindezen heraldikai hibák daczára azonban a legelső, Budán festett czímerlevél egyike legbecsesebb emlékeinknek.*

Az 1405. évi czímeres levélre néhány évvel utóbb, 1409 febr. 24-iki kelettel, a második következik, a Mecsincsei Garázda- és Horogszegi Szilágyi-családoké. Ennek kiállítása már közeledik a magyarországi czímeres levelek berendezéséhez. A czímer az oklevél élére van festve; egyéb tekintetben azonban még az 1405-ikinek nyomdokait követi. A szövegben leírja a czímert, királyi privilégium formájában van tartva, végén az országnagyok felsorolva és kettős felségpecséttel megerősítve. Ez még nem a végleg megállapodott magyar forma. Milyen lehet az az 1411. évi czímeres levél, melyről Bárczay Oszkár Heraldikájában megemlékezik, s a mely Hidegséthy Jakab számára szól, az eredetit nem ismervén, adatok híjjában nem tudjuk.**

A konstanczi zsinat idejéig, 1414-ig, csak ennyi festett armálisról van tudomásunk. Ekkor azonban Eresztvényi Ferencz czímerével megindúl a tömeges adományozás, mely kivált Zsigmond király idejében feltünő sok. Világosan mutatja ez azt, hogy a czímerek adományozásának szüksége különösen akkor merült föl nagyobb mértékben, mikor az addig nagyrészt czímer nélkül szűkölködő magyar nemesség az éveken át külföldön tartózkodó király kiséretében vagy követségek révén közelebbi érintkezésbe lépett a nyugatnak czímerekben gazdag nemességével. Azt hiszszük, nem csalódunk, ha a mohácsi vészig terjedő időből reánk jutott czímeradományok számát kétszázra teszszük; ebből a mennyiségből közel nyolczvan

* Közli a czímer színes rajzával együtt br. Nyáry Albert, A Heraldika vezérfonala 229.

** Bárczay i. m. 442.

Zsigmond király korára esik. Sokkal ritkábbak az Albert, I. Ulászló, Hunyadi János kormányzó, és elég ritkák V. László és Mátyás királyok czímeradományai; míg középkorunk utolsó két királya, II. Ulászló és II. Lajos, elég szép számmal képviselvék a sorozatban. Legutolsó középkori armálisunk kétségtelenül a Vásárhelyi Gergely tordai sókamara-tiszt részére szóló, mely 1526 június végén, alig két hónappal a mohácsi vész előtt kelt. Ezt a nagyváradi Ipolyi-múzeum őrzi.

A hogy a tömeges czímeradomány 1414 után megindul, megállapodik a czímeres levelek magyar formája. Az armálisok túlnyomó nagy része általánosságban köztudomásúl adja az oklevélben foglaltakat; s csak igen csekély, kivált Zsigmond király uralkodása első felében, az olyanoknak száma, melyeket a király epistola, levél formájában intéz a kitüntetetthez.* Túlnyomó nagy részök már nemesi állapotban lévőknek szól; kevés az az armális, hol a czímeradomány egyúttal nemesítéssel is jár (pl. a XIII. és XXIII. sz. szövegben). Az oklevél szövege a czímert ritkább esetekben írja le, hanem utal az oklevél élén (in principio presentium litterarum) látható képre. A kép igen ritka esetekben áll, a római sz. birodalmi czímeres levelek mintájára, a szöveg közepén. Az oklevél eszmemenete legtöbbször olyan, a minőt az 1405. éviben olvastunk. A formát tekintve, az oklevél középhelyet foglal el az ünnepélyes kiváltságlevél és az egyszerű nyilt levél, a pátens között. Függő pecséttel van ugyan megerősítve, ez azonban nem az ünnepélyes kettős felségpecsét, hanem legtöbbször a közép vagy titkos pecsét. A király nem használja teljes nagy czímét, hanem az úgynevezett középczímet. Az oklevél végén nincs meg az egykorú egyházi és világi országnagyok névsora. A forma sajátságait különben bőven megvilágítják a közlendő oklevél-szövegek.

Ezekből a nagyérdekű heraldikai emlékekből, melyek a hazai festőművészetnek is ereklyéi, mutatunk be e füzetben huszonöt darabot. Képviselve vannak e sorozatban történelmi nevű és főúri családaink, képviselve van a köznemesség, nem kevésbbé tanulságos czímerekkel.

Legelső darabunk 1409-ből való, és mint említettük, a hírneves *Garázda*-nemzetségnek szól (l. az I. táblán). Tudvalevőleg ebből a nemzetségből erednek a Horogszegi Szilágyiak, Mátyás király anyjának családja, Csezmiczei János, költői nevén Janus Pannonius, és a gróf Telekiek, kik mind híven megmaradtak az 1409-ben nyert közös családi czímer, a lángokból kiemelkedő és fát tartó vadkecske mellett. A czímer különben arányainál és ábrázolásánál fogva kiváló heraldikai alkotás.

1417-ben nyerte czímerét a *Szirmay*-család, mely szokatlan ábrázolásával, a koszorút tartó rákkal lep meg (l. a VI. táblán). E czímeralak kétségtelenül összefüggésben van a családi hagyomány Rák vitézével, ki a mongolok keze által a

* L. például alább a XVI. sz. szövegben. Birodalmi czímeres levelekben az ily megszólítás gyakori, pl. a III. számúban. Zsigmond király későbbi armálisaiban és a középkor vége felé ilyesmi nálunk is sűrűn fordul elő, pl. a XVIII., XIX., XX., XXI., XXII., XXIII. és XXV. sz. oklevélben.

muhi pusztán vérzett el. Vagy a családi hagyomány teremtette meg a czímert, vagy a czímer a családi hagyományt.

Ebben az időben nyernek czímert a gr. Károlyiakkal egy nemzetségből, a Kaplon-genusból eredő *Nagymihályiak*, kiknek utódai a gr. Sztárayak. 1418-ban bővített czímert kapnak Zsigmond királytól; a régi családi czímer, a nyitott kapu és fölötte a két szarka, minővel egyes családtagok már a czímeradományt megelőző időben élnek, aranykoronával bővül, melyen az egész ábrázolás nyugszik (l. a IX. táblán).

Az 1418. év különösen gazdag czímeradományokban. Ebből az évből való a *Vay*-család legrégibb czímere, nyíllal átlőtt szarvas (l. a VIII. táblán). A czímerkép arról nevezetes, hogy a festő az aranytól élesen megkülönbözteti a sárga színt, a mely pedig a heraldikában az aranyat pótolja. Tudvalévő, hogy a sárga, szigorú heraldikai felfogás szerint, nem tartozik a czímertani színek közé; bár régi magyar czímerekben több példáját látjuk annak, hogy a sárgát az arany mellett külön színnek vették. Csoma József kiváló heraldikusunk szerint itt nem annak tekintendő, hanem természetes színnek, a melylyel a festő a szarvas természetes színét igyekezett visszadni. Sárga pajzsmező fordul elő különben *Berényi Kakas János*nak, a Berényi grófok ősének, 1431. évi czímerében is (l. a XIV. táblán).

Érdekes ábrázolást mutat *Keresztúri és Dansai Csese László*nak, a Wesselényiek ősének, 1418. évi czímere (l. a X. táblán). A pajzsban három stilizált lánczszempár; a sisakdísz pedig az állatvilág három országából, kutyából, halból és madártollból összetett csudaállat. A családi czímer további fejlődésében elmarad a pajzsbeli lánczszem és a sisakdísz válik pajzsalakká. A XVI. században a czímer kutyafejű hal, a madártollból sisakdísz lesz; a XVII. században a kutya feje oroszlány fejévé változik, mely lábában rózsaágat tart; a XVIII. században az oroszlányból szirén lesz; s így három század leforgása alatt a kutya nővé változott át. Érdekes példája annak, hogy a czímeralakok a használatban hogyan módosulnak és hogy mily nehéz — ha elegendő emlék nem áll rendelkezésre — a czímert tiszta formáira visszavezetni.

A Budavára visszavételekor történelmi hírnévre jutott *Petneházy*-család ősei a középkor folyamán két izben is kapnak czímert. Egyszer Zsigmond királytól 1417-ben nyernek valóban harczias jellegű, és czímertani energiával festett képet czímerül, melynek alakját, a nyilazó oroszlányt, maga a fő czímerszerző, Petneházy Márton kérte magának adatni (l. a VII. táblán). Néhány évtizedre reá, 1462-ben, Mátyás király is ad czímert a családnak, még pedig ugyanannak az ágnak, a melyikből Petneházy Dávid, a budai hős, egyenesen leszármazott. A czímer, mely kék mezőben fehér egyszarvút ábrázol, a Zsigmond-féléhez semmiben sem hasonlít. Nem is teljes; hiányzik a sisak, a sisakdísz, a takaró; mint miniature azonban egyike legszebb czímerfestéseinknek; különös gonddal van megfestve a czímertartó angyal.

A Budán készült czímer hazai miniature-festészetünk becses emléke (l. a XX. táblán). A Petneházy-családnak azonban, úgy látszik, a Mátyás királytól kapott czímer nem volt izlése szerint való; nincs is annak nyoma, hogy a király azt 1464-ben történt megkoronáztatása után megerősítette volna; már pedig tudjuk, hogy e nélkül korábbi adományai érvényöket veszítették. A család ezentúl is, a budai hőssel egyetemben, ragaszkodik a Zsigmond királytól kapott czímerhez, melynek képe a családtagok vitézi voltának jobban megfelelt.

Némely család és jogi személy a középkor folyamán többször részesül különböző vagy egy ugyanazon uralkodótól czímeradományban; így a többi közt a *Bakócz*-család, melyből tudvalevőleg az Erdődyek váltak ki és leányágon belőlük erednek a Pálffyak; mind ezek átvették és viselik ma is a Bakóczok czímerét. Az első czímert Bakócz Bálint titeli prépost szerezte meg családjának Mátyás királytól 1459-ben. A czímer késői csúcsíves ízlésű; a szarvas és a kerék, a melyből az állat kinő, czímertanilag jól van stilizálva; a czímer körül egy szalagon a czímerszerző neve olvasható (l. a XIX. táblán). A másik czímer szerzője Bakócz Tamás, ekkor győri püspök, a későbbi hatalmas esztergomi érsek és bibornok, a család nagyságának és gazdagságának megalapítója. Az 1489-ben nyert új czímer képe lényegében azonos az előbbiével, de már a magyar heraldikában korán nyilvánuló naturalisztikus felfogással. Az előbb stilizált szarvas és kerék itt természetesebb formát és színt ölt; a sisakdísz eltörpül; a takaró ornamentális díszítéssé válik (l. a XXIV. táblán). Szóval e czímer egyike hazánkban a legelsőknek, melyeknél az Olaszországból kiinduló renaissance teljes hatását érezzük.

Főúri és előkelő történelmi szerepet vitt családok czímerei után látni fogunk egy sorozatot a köznemesség köréből. Tapasztalni fogjuk, hogy e czímerekben is tanulságos kulturtörténeti anyag rejlik, mert a czímerszerzők foglalkozásukra, mesterségökre emlékeztető ábrázolásokat kértek czímerül. E czímerek legtöbbjének is van jelentése, van értelme; s a művelődéstörténet kutatója sokat olvashat ki belőlük.

Igy a *Kőszegi* és *Komjáthy*-családoknak 1415-ben kapott czímere, mely kardot és búzakévét tartó két kart ábrázol, világosan megmondja, hogy a család harczban karddal védte hazáját, békében pedig az ekeszarvát fogta (l. a IV. táblán). Földmívelő foglalkozásra vall *Hradnai Holy Pál* 1488. évi czímerében a búzakéve, melyet egy kakassal egyetemben akkor kap Mátyás királytól czímerül, mikor egyúttal nem nemesi állapotából nemessé lesz (l. a XXIII. táblán). Vadászat köréből van véve a *Vesterházi-* (Mesterházi-) család 1436. évi czímerének főalakja, a fajdkakas (l. a XVI. táblán).

Eresztvényi Ferencz Zsigmond királynak külön udvari szakácsa volt, kit külföldi útjaira is magával vitt. Az udvari szakács 1414-ben Speyerben czímert kért urától. Meg is kapta a kért czímeralakot, mely czímertanilag stilizált láng fölött sülő, babérlombbal feldíszített csukát ábrázol (l. a II. táblán). A szakács tehát

mestersége köréből kérte és kapta czímerét. Mellesleg felemlítjük, hogy Zsigmond király a pozsonyi városi számadások adatai szerint igen szerette a halat, s így e czímerrel kedves ételének készítőjét tüntette ki.

Ha az udvari szakácsot nemesi czímer jutalmazta művészetéért: az udvari borbély, *Zágrábi Dabi Mihály* sem maradhatott hátra. Ő is követte királyát külföldi útjaiban s úgy látszik, gondosan ápolta ura királya testi épségét. Nemességét és nemesi czímerét kétségtelenül egy sikerült fog-operácziónak köszönheti, mert 1430-ban Pozsonyban kelt czímeres levele főczímerképül fogat mutat, fölfelé irányuló gyökerével. Ezt a czímerképet a festő háromszorosan alkalmazza a különben is igen ügyesen konstruált czímerben (l. a XIII. táblán).

Művelődéstörténeti szempontból igen értékesek azok a czímerek, melyek a czímerszerző portrait-szerű hű képét mutatják, vagy életökből egy-egy epizódot, valamely vadászati vagy csatajelenetet ábrázolnak. Becsessé teszi ezeket különösen az, hogy az alakokat egykorú, bár nem mindig nemzeti öltönydarabokban, korhű pánczélban és megfelelő fegyverzettel mutatják be. Heraldikai szempontból lehet ugyan e jelenetes és jelentéses czímerek ellen, melyekben a magyar czímertan különösen gazdag, lényeges kifogást tenni; de viselettörténeti szempontból e czímerekben első rangú kútforrást bírunk.

Igy például öltözet szempontjából nem érdektelen a *Bárczay*-család 1421. évi czímere (l. a XI. táblán). A félkarú ifjunak, kinek másik karját szarvas-agancs pótolja, különösen jellemző a sapkája, melyet elül négy gomb diszít. Nem mondjuk, hogy a sapka és a felső ruha a nemzeti formát mutatja, mert tudjuk, hogy az ily öltönydarabok, minőket mindenütt viseltek, minálunk is eléggé elterjedtek.

A pánczél felső részét, a sisakot, a kardot és a korhű pajzsot látjuk *Berekszói Péter*nek 1448. évi czímerében (l. a XVII. táblán). A pajzsban látható vitéz kétségtelenül magát a czímerszerzőt tünteti föl hadi öltözetében s a nyakába fúródó nyil a Frigyes római király ellen viselt harczban szerzett sebének emléke. A kiemelkedő török a sisakdíszben a czímer szerzőjének a szerencsétlen várnai csatában tanusított vitézségét hirdeti és talán éppen Murat szultánt akarja feltüntetni, kit a czímeres levél névszerint fel is említ. Az armálist különösen becsessé teszi az a körülmény, hogy azt Hunyadi János kormányzó adja ki, a kitől vajmi kevés czímeres levelünk van.

A török ellen viselt harczok bő anyagot adtak hazai czímereinknek. Ily hadi jelenetet örökít meg a *Dombay*-családnak II. Ulászlótól 1506-ban kapott czímere (l. a XXV. táblán). Mint costume-kép gondos kivitelével, hű rajzával, mint festmény arczképszerűségével első rangú érdeklődésre tarthat e czímer számot; mint czímer azonban nem tartozik a legsikerültebbek közé. A sisaknak sokszínü, ornamentális modorban kezelt takarója ép úgy blasonálhatatlan, mint például a Bakócz család második czímeréé.

Az ily színgazdag képek, melyek mint festmények is számot tevők, fogalmat adnak arról, hogy a heraldika nálunk is eléggé termékeny talajra akadt. Címerképek tekintetében változatos; a fejlődés a heraldikai stilizálásból a természetes ábrázolás felé történik; az eleintén csak megkülönböztetés czéljából felvett címerkép, melynek értelmét, jelentését nem tudjuk, utóbb beszédessé lesz, epizódokat mesél, a címerszerző személyével függ össze, jelképessé válik.

A hazai czímertani felfogást nemcsak azok a czímeres levelek tükrözik vissza, melyek az országban keltek, hanem magyar heraldikai érzék termékeinek tekintendők azok a czímerek is, melyeket királyaink külföldi tartózkodásaik alatt, esetleg külföldi czímerfestők által festett armálisokkal adományoztak. Ilyesmi különösen Zsigmond király alatt fordul igen gyakran elő; sőt az ő idejében ritkaságszámba megy az, ha egy czímeres levelet magyarországi helyen adnak ki. Az illető, a ki nemesi czímert kap, legtöbbször maga kéri annak alakját s így magyar ízlést, magyar felfogást mutat a czímeres levél, bármily távol adták is azt ki a hazától. Magyar heraldikai érzék teremtette meg azokat a czímereket is, melyeket külföldi uralkodók adnak magyarok számára, mert a külföldi fejedelem vagy az illetőnek régi családi czímerét erősíti meg, illetőleg annak érvényét kiterjeszti a maga országára is, vagy olyan czímert ad, a minőt az illető magyar kér magának.

Középkorunkban van arra néhány példa, hogy merőben idegen, távoli ország uralkodója részesít czímeradományban magyar alattvalót; olyanféle kitüntetés volt ez, mint mai napság a külföldi rendjelek adományozása. Mikor Zsigmond király 1415-ben Spanyolországban, Perpignanban megfordult, hogy az aragón királylyal találkozzék, I. Ferdinánd spanyol király czímeradománynyal tünteti ki a magyar király kiséretének tagjait, a *Hettyey-* és *Bátéi*-családok őseit. A spanyol czímeres levél ma is megvan a Hettyey-család tulajdonában.[1] Az adományozott czímer, mely a spanyol czímerfestészetnek nem valami remeke, magyar czímerképet ábrázol; mert szakasztott ilyen czímert ad, más színekben ugyan, de sokkal jobb kivitelben, Zsigmond király ugyanabban az évben a Hothvafői-családnak.[2] A czímerkép, a vadászczélokra betanított és nyulat fogó leopárd, tehát magyar s így a spanyol heraldika terméke a magyar czímertan anyagát gyarapítja. Zsigmond alatt még más példája is van az ily külföldi czímeradománynak. VI. Károly franczia király 1416-ban szintén czímerrel tünteti ki az akkor Párisban Zsigmond királylyal együtt időző Garai Miklós nádort. Ez a czímer is a Garaiak régi czímerképét, a koronás kígyót ábrázolja. A franczia czímeres levél Zsigmond királynak vele egy napon kelt armálisával együtt ma is megvan a Zay grófok zay-ugróczi levéltárában.[3] Egy későbbi franczia király, XII. Lajos, 1502-ben

[1] Turul 1897. 187. A Magyar Czímeres Emlékek II. füzetében közölni fogjuk.
[2] Turul 1884. 58.
[3] Br. Nyáry Albert, A Heraldika vezérfonala 238.

szintén magas kitüntetésben részesíti Telegdy Istvánt, ki követségben járt nála, hogy II. Ulászló számára a franczia király rokonát, De Candale-i Annát eljegyezze. Megteszi a franczia szent Mihály-rend lovagjának; ősi czímerét, mely sólymot ábrázol, a mint egy kacsát elragad, körülövezi a rend jelvényével és erről czímeres levelet állít ki.[1]

Természetes, hogy a külföldi czímeradományok során a szomszédos német birodalommal elég gyakran találkozunk. Ilyen III. Frigyes császár 1459 június 19-én kelt czímeres levele a Szentgyörgyi és Bazini grófok számára, melyben ősi czímeröket bővíti és «javítja».[2] Ilyen Ákosházi Sárkány Ambrusnak szép czímere, melyet 1510-ben Miksa császártól kapott akkor, mikor őt a császár birodalmi bárói rangra emelte. A czímer az úgynevezett beszélő czímerek sorába tartozik, a melyek ábrázolásukkal, ez esetben a sárkánynyal, a czímertulajdonos nevét jelölik.[3] Ez a czímerkép is tehát magyarúl «beszél». Közjogi szempontból külföldi terméknek kell tekintenünk Zsigmond király mindazon czímeradományát, melyeket magyar alattvalók számára a római szent birodalmi kanczellária adott ki, a melyekkel tehát Zsigmond a kitüntetettnek magyar czímerét és nemességét a birodalom határaira is kiterjesztette; ilyen például a Somkereki Erdélyi-család 1415. évi czímere (l. a III. táblán). De ezekben a képekben is mindenütt magyar felfogással, magyar czímerekben megszokott ábrázolással találkozunk.

E színes képek szinte kiváncsivá tesznek, ki volt azok festője, volt-e állandó alkalmazottja a királyi kanczelláriának, kinek tiszte az adományozott czímerek megfestése volt. Sajnos, czímeres leveleink nem nevezik meg a mestert, a ki a czímert néha valódi művészettel festette meg. Csak a díszítés hasonló voltából, a rokon felfogásból és az egyező stilusból következtethetünk arra, hogy több czímer egy ugyanazon festő ecsetje alól került ki. Igy például kétségtelen, hogy akkor, mikor Zsigmond király 1415-ben Konstanczban tartózkodott, a magyar és a birodalmi kanczelláriának egy ugyanazon egyén volt a czímerfestője. Kitűnik ez abból, hogy a most említett Somkereki Erdélyi birodalmi czímer kerete ugyanolyan, mint az ugyanazon évi Tamásfalvi- és Hothvafői-czímereké,[4] pedig ez utóbbiak a magyar kanczellária termékei. Kétségtelen az is, hogy Nagymihályi Albertnek, Keresztúri és Dansai Csese Lászlónak (l. a IX. és X. táblán), továbbá Chapi Andrásnak és a Lászlókarcsai Török-családnak Konstanczban 1418-ban kelt czímeres levelein a czímert egy ugyanaz a festő festette meg.[5] Világosan kitűnik ez a czímerkeret és a czímertábla azonos voltából.

Zsigmond király czímereinek szépsége nagyban függ attól a helytől, a hol a

1 Turul 1890. 63. Az Emlékek II. füzetében közöljük.
2 Br. Nyáry Albert i. m. 111.
3 Eredetije a gr. Festetich-család keszthelyi levéltárában.
4 Br. Nyáry Albert i. m. 109. és Turul 1884. 58.
5 Turul 1885. 114; 1895. 38. Az utóbbit az Emlékek II. füzetében közölni fogjuk.

czímeres levél kelt. Ez arra vall, hogy a királynak csak ott volt állandóan alkalmazott czímerfestője, a hol a király huzamosabb ideig tartózkodott, mint például Konstanczban. Az átmeneti állomásokon, hol a király rövid ideig maradt, minden valószinűség szerint arra az egy esetre alkalmazott az udvar czímerfestőt és ennek az ügyességétől függött azután a kivitel. Ezért lehetett oly gyarló a Kisfaludy-családnak 1419-ben Passauban kelt czímere, mert az ott rendelkezésre álló helyi festő nem tartozott a kiválóbbak közé.[1] Ezért oly egyszerű, bár czímertanilag korrekt, Aszúvölgyi Benedeknek 1437-ben Prágában festett birodalmi czímere.[2] Ellenben mint festmények is kiválóak a király azon czímeres levelei, melyek bármi rövid tartózkodása alatt Olaszországban, a művészetek hazájában készültek. Egy pillantás Paczali Peres Andrásnak Milanóban 1431-ben és Szlopnai Péternek Sienában 1432-ben festett czímereire,[3] meggyőz arról, hogy azok festője nemcsak a czímerábrázolásban, hanem a festészetben is teljesen otthonos volt, és hogy azok mint miniature-ök is messze kiválnak Zsigmond király egyéb czímeres levelei közűl.

Hogy a renaissance-kornak, festmények közt is számot tevő czímerábrázolásait a királyi kanczelláriában alkalmazott olaszok festették, kétségtelen. Közülök csak egyetlen egynek ismerjük nevét, mert az egész középkoron keresztül csak egy czímeres levél nevezi meg a művészt. Ennek neve a latin oklevélben «nobilis Desiderius, pictor italus», a nemes Dezső, olasz festőművész. Ő festi azt a czímert, melyet II. Lajos uralkodása utolsó évében, 1526 január 22-én Budán kelt oklevelével, melynek eredetijét a közös pénzügyminiszterium levéltára őrzi, szintén egy olasznak, De Campanellis de Bursel Jánosnak ád. A művészi érzékkel festett czímer ornamentikájából, melyhez hasonlót ez időtájt többet találunk, sejthetjük, hogy Dezső mester a királyi udvarnak állandóan alkalmazott festője volt, kinek ecsetje alól nem egy czímer került ki. Ő a középkori királyi kanczelláriának utolsó hivatalos czímerfestője és az első, a kit névszerint ismerünk.

*

Ha végig tekintünk a mohácsi vész előtt kelt czímereink sorozatán, arra a tapasztalatra jutunk, hogy köztök vegyest akad jó és rossz minta, szép és gyarló festés. Sőt legtöbb esetben, kivált a renaissance-kor termékeinél, a sikerült festésnek a heraldikai kompozicziő szépsége nem felel meg. A mily szép czímertani stilizálás szempontjából például az 1417. évi Barrwy-, az 1428. évi Kökényesi- vagy az 1453-ból való Leövey-czímer, pedig festésök minden művészet nélkűl való (l. az V., XII. és XVIII. táblán), annyi kifogást tehet a heraldikus a renaissance hatása alatt festett második Bakócz- és a Dombay-czímer ellen (l. a XXIV. és a

1 Turul 1884. 105.
2 Turul 1885. 166.
3 Turul 1886. 18; 1887. 18.

XXV. táblán). A renaissance-kor általában czímereink heraldikai szépségét nem fokozta.*

A magyarországi czímeres levelek ama berendezése, hogy az adományozott czímer képe az oklevél elére van festve, bizonyos egyhangúságot hozott létre a czímerek helyzetében. A magyar czímerek, igen csekély kivétellel, követik a heraldikának azt a szabályát, hogy a pajzs és képe amaz oldalra hajlik és fordul, a hol valami tisztelet gerjesztő tárgy vagy név van. Minthogy minálunk a festett czímerre közvetlenül a király neve következik, a czímerpajzs és vele együtt a czímerkép is a királyi név felé, tehát czímertanilag balra hajlik, balra néz. Ha valami okból a czímerkép az oklevél közepén van, a helyzet mindjárt más. Legrégibb festett czímerlevelünkben, melynek czímere az oklevél közepére van festve, a Tétényi- és Haraszthi-családéban, a czímerpajzs jobbra dűl; így van az Csapi András 1418. évi czímerében is, hol a kép szintén a szöveg közepét foglalja el. A késő csúcsíves izlésben és a renaissance idejében divatba jő, hogy a pajzs álló, nem hajlik egyik oldalra sem; és feledésbe megy a heraldikának az a régi etikett-törvénye, hogy a czímerkép a király neve felé fordul. Az 1459. évi Bakócz-, az 1462. évi Petneházy-, az 1488. évi Hradnai Holy- és az 1489. évi Bakócz-czímerekben a pajzs egyenesen álló ugyan, de a czímer képe és a sisak éppen ellentétes irányba van fordítva, nem arra, a merre a mondott heraldikai szabály követelné; sőt az 1475. évi Palugyay-czímerben a pajzsnak balfelé egy kis hajlása van, az egyik czímerkép a sisakkal együtt mégis jobbra néz. (L. a XIX., XX., XXI., XXIII. és XXIV. táblákon.)

A heraldika azon felállított szabályát, hogy ércz mellett ércz, szín mellett szín helyet nem foglalhat, régi czímereink sokszor megsértik. Igy például az 1415. évi Kőszegi-Komjáthy czímernél e hibát a czímerfestő igen könnyen elkerülhette volna, ha a fekete pajzslábat nem keskeny vörös pólyával födi, melyből egy ugyanolyan színű vörös mankó nyúlik lefelé, hanem a vörös szín helyett aranyat vagy ezüstöt választ (l. a IV. táblán). Különösen gyakori az, hogy a sisaktakaró két színből, legtöbbször kékből és vörösből van összetéve, holott a szabály azt rendelné, hogy színes takarónak ércz legyen a bélése és megfordítva. Igy van ez pl. az 1414. évi Eresztvényi-, az 1421. évi Bárczay-, az 1428. évi Kökényesi-, az 1475. évi Palugyay- és az 1479. évi Kossuth-czímereknél (l. a II., XI., XII., XXI., XXII. táblákon).

A késői gothika és a renaissance új motivumot hoz be az armálisok czímerébe, olyat, a mivel pecséteken, mint üresen maradt hely kitöltőjével, már a XIV. század óta sűrűn találkozunk: a pajzstartót. Ugy tudjuk, hogy pajzstartóként alkalmazott angyal, ki a háttérben áll és a czímeres pajzsot maga előtt tartja, legelőször abban a czímeres levélben fordúl elő, melyet Bártfa városa részére V. László király

* L. erről bővebben Csoma József dolgozatát: «Az olasz renaissance a magyar heraldikában.» Turul 1892. 147.

1453-ban ad; egészen oly modorban, a hogy az a Bakóczok 1459. évi és a Petneházyak 1462. évi címereiben látható (l. a XIX. és XX. táblákon). A renaissance azután a címertartók tekintetében nagy változatossággal lép föl. Angyalok, geniusok, férfi- és nő-alakok szerepelnek ilyenek gyanánt.

Ez új címeralkatrészszel kapcsolatban azonban ugyanez a korszak elhanyagolja azt a részt, a melyre a XIV. század és a XV-iknek is első fele nagy gondot fordított, t. i. az úgynevezett felső címert, a sisakot, a sisakdíszt és a takarót. A most említett Bakócz- és Petneházy-címerekben ez teljesen hiányzik; a címer csupán az angyal által tartott pajzsból áll; a renaissance korában pedig a felső címer eltörpül; ha van is sisak, a sisakdísz vagy jelentéktelenűl kicsiny, vagy ornamentális díszítéssé válik az ékességszerűleg kezelt, színgazdag takaróval egyetemben. Ennek jellemző példája az 1506. évi Dombay-címer (l. a XXV. táblán).

Az adományban kapott címerek további fejlődésének iránya a természetes ábrázolás, a jelentéses kép felé hajlik. Valószinű, hogy a régi, adományozás előtti címereknél is megvolt az ok, miért választotta egyik vagy másik nemzetség és család ezt vagy amazt a képet címeréül; annak okának kell lennie, miért volt a Csák nemzetség címere az oroszlány, az Oslé szárnyas sasláb, a Győr nemzetségé liliom, a Gutkeledeké az ékvágás; csakhogy ez az ok előttünk ismeretlen, nem oly nyilvánvaló, mint a címeradományok korában. Az a heraldikai elmélet, hogy a címer eredetileg értelem és jelentés nélkül való jelvény, melynek csak az a czélja, hogy a címer tulajdonosát másoktól megkülönböztesse, azt hiszszük, tarthatatlan, mint minden heraldikai szabály, mely elméletből és nem az emlékek megfigyelése alapján készült.

Ha az ilyen ősi nemzetségi egyszerű címernek értelme és jelentése, és így értéke is, a leszármazottakra nézve megszűnt, szívesen cserélik fel egy újabbal, olyannal, a melyet a királytól kapnak s a mely vagy foglalkozásukra vagy esetleg valamely vitézi tettnek vagy más átélt epizódnak megtörténtére emlékezteti őket és az utódokat. Ezért cserélik föl a Boksa-nemzetségből eredő Chapi András és rokonai a nemzetség ősi címerét, mely két arany kosszarvat mutat, 1418-ban olyannal, mely Chapi András életéből, ki egy vár ostrománál hajító dárda által szemén megsebesült, ábrázolt egy átélt eseményt. A Zsigmond királytól kapott új címerben szemén átlőtt oroszlányt látunk; az oroszlány kétségtelenűl a fő címerszerzőt, a Zsigmond király által alapított sárkány-rend első lovagjainak egyikét jelképezi, ki oroszlány bátorsággal küzdött a király érdeke mellett.*

Elég gyakran van arra példa a középkorban, hogy az ősi szép nemzetségi címer helyébe az annál heraldikailag sokkal sikerületlenebb felvett vagy adományozott címer lép. Igy például a Kaplon-nemzetségből eredő Nagymihályiaknak

* Turul 1885. 114.

sem lehetett ősi nemzetségi czímere az, a melylyel a család már az 1418. évi királyi megerősítést és czímerbővítést megelőző időkben élt. Ily összetett czímer, mely leveles kaput és fölötte két szarkát ábrázol, nem lehetett a Kaplon-nemzetség ősi megkülönböztető jelvénye, annyival kevésbbé, mert az ugyanezen nemből eredő Károlyiak czímerében egészen más alakot, karvalyt látunk a főhelyen. Valószinűleg ez utóbbi ábrázolásban kell keresnünk a nemzetség régi egyszerű czímerét. A Nagymihályiak által felvett czímerkép a kor felfogása szerint törvényessé vált akkor, mikor Zsigmond király annak használatában a családot megerősítette (l. a IX. táblán).

A régi nemzetségi czímer ily módon sokszor feledésbe ment. A Kisfaludyak például, kik a Csák-nemzetség sarjadékai, elhagyják a nemzetség oroszlányját, és Zsigmond királynak 1419. évben Passauban kiadott czímeres levele alapján olyan czímerrel élnek, mely az amahhoz semmiben sem hasonlít; e czímer: ezüst (fehér) mezőben fekete hármas halmon álló fekete holló, mely lábánál magas aranykeresztet tart. Előttünk ismeretlen motivumok, de bizonyára ő előttük számot tevő okok birhatták reá a családot, hogy éppen ezt az ábrázolást válaszszák czímerül az ősi helyébe. Ily czímer-változtatáson mentek át a Huntpázmán-nemzetségből eredő *Vajdai-* és *Jánoki*-családok is. Tudvalévőleg, a nemzetség ősi czímere a csillag és a félhold; a Vajdaiak és Jánokiak azonban Zsigmond király 1431. évi czímeradománya alapján olyannal éltek, mely az ősitől merőben különböző (l. a XV. táblán).

Mohácsi vész előtt kelt czímereink képeiben, melyek változatosság szempontjából is figyelemre méltók, legtöbbször könnyű felismerni a vonatkozást és az okot, mely a családot egyik-másik czímerkép kérésére s a királyt annak adományozására birta. Ezért jelentéses és jelenetes czímerekkel sűrűn találkozunk, még az élő heraldika virágzó korában is, mikor ilyenek a külföldön igen ritkák. A magyar heraldikát általában bizonyos józanság, a realizmushoz való ragaszkodás jellemzi; stilizált alakokat természetesekké változtat, a czímerképben keresi az értelmet, a jelentést. Szereti a jelenetes ábrázolást, szereti a szimbolikát, melynek értelmét könnyű kitalálni. Sokszor vét a heraldika szabályai, az arányok, az ábrázolás és a színek törvényei ellen. Az elméleti heraldikus, ki a szabályokat a középkor legjobb példáiból alkotja meg, mindez okokból nem sorolja a magyar heraldikai fejlődést a mintaszerűek közé; de mint a nemzeti érzék nyilvánulása és a magyar gondolkozás eredménye: régi czímertani anyagunk azért reánk nézve nem kevésbbé becses.

És most beszéljenek maguk e czímeres emlékek; mutassák be a czímerlevelek szövegével és a czímerek képével, a nemzeti mult mit alkotott e téren.

CZIMERES LEVELEK ÉS CZIMEREK

I.

1409. FEBRUÁR 24.

ZSIGMOND KIRÁLY MECSINCSEI GARÁZDA MIKLÓSNAK, DÉNESNEK ÉS SZILÁGYI LÁSZLÓNAK CZÍMERT ÁD.

(Eredetije a gr. Teleki-család gyömrői levéltárában. — Barabás, A gr. Teleki-család oklevéltára I. 344; Turul 1894. 9.)

Relatio comitis Piponis per Benedictum
prepositum Wesprimiensem.

Sigismundus dei gratia Hungarie, Dalmatie, Croatie, Rame, Servie, Gallicie, Lodomerie, Cumanie, Bulgarieque rex ac marchio Brandemburgensis, sacri Romani imperii archica(me)rarius, necnon Bohemie et Lucemburgensis heres, universis Christi fidelibus presentibus pariter et futuris, presentium notitiam habituris, salutem in omnium salvatore. De claro throni lumine, velud e sole micantes radii, nobilitates legittimo iure procedunt, et omnium nobilitatum insignia a regia maiestate dependent, ut non sit dare alicui nobilitatis seu generositatis insigne, quod a gremio non provenit regie claritatis. Proinde universorum, tam presentium quam futurorum, notitie harum serie volumus fieri manifestum, quod nos regalis peritie diligenti contemplatione attendentes multiplicia fidelia et virtuosa servitia fidelium nostrorum Nicolai et Dionisii dictorum Garazda de Mechynche ac Ladizlai de Zylagh, quibus ipsi a multis retroactis temporum curriculis se ipsos atque eorum bona pro status nostri regii honoris incremento, regnique et regnicolarum nostrorum proficua utilitate, fortuitis ymmo formidabilibus casibus et periculis creberime exponendo et intrepide submittendo, presertim eo tempore, cum alias illustris dominus Herwoya dux Spaleti et partium inferiorum comes, regnique nostri Bozne barones, nobiles et proceres ac incole universi, pronunc occulto dei iudicio ad veram obedientiam et fidelitatis observantiam reversi et redeuntes, maiestati nostre regnoque et regnicolis nostris prefatis partem adversariam gerebant et se ab* observantia pure fidelitatis retraxerant et declinaverant, annotati Nicolaus Garazda et Ladizlaus de Zylagh ex nostre maiestatis speciali intentione in castro Zrebernyk vocato, in dictis partibus Bozne situato, quod protunc et etiam ad presens nostro regimini existebat et existit subiectum, se cum nonnullis suis benivole et ad impendendum maiestati nostre varia, que inibi incumbebant, servitiorum obsequia

* Az eredetiben hibásan: *ad.*

recludentes et fere quatuor annorum preteritorum per spatia in eodem castro et medio protunc dictorum nobis, regnoque et regnicolis nostris adversariorum* tanquam luporum rapacium persistentes, per famis et sitis ac aliorum necessariorum victui humano congruentium sustinentiam et defectus, casus formidabiles et periculosos per sepissimos fortuitos de eodem castro exitus et egressus in eorum et suorum personas suscipiendo, nostre laudabiliter et sollerter conplacuerunt et placere ipsos speramus in futurum maiestati; volentes itaque et nichilominus in animo nostro regio perpensius considerantes hos regiis attolli debere presidiis, quorum fidelitates et merita redduntur virtutibus redimita, pensatis et diligenter ruminatis** premissis, eisdem Nicolao et Dyonisio Garazda ac Ladizlao de Zylagh a nobis multo plura promerentibus, ut iidem aliquantulum nostre bone intentionis primordia sive indicia erga se sentientes ad maiora conplacentie et fidelitatis opera nostre claritati devotius exhibenda ferventius animentur et incitentur, hec armorum insignia, videlicet scutum triangulare campi argentei albi, in medio superiorem mediam partem capre silvestris cornuorum et pilorum superiorum colli ac ungularum deaureatorum in flama ardenti ab inferiori positam et arborem abietis viridium ramorum in medio pedum habentem et de ramis ipsius comedentem, galeam denique albam in margine inferiori deauratam super idem scutum cum retro et antipendio coloris albi nigro commixti, super coopertorium vero ipsius galee arma seu insignia prescripta similiter in flama ardenti posita et collocata, prout presentibus supra scripta literis appropriatis coloribus pictura expresse denotat, de regalis munificentie benignitate et potestatis nostre plenitudine ac ex certa scientia, animo deliberato, sano etiam prelatorum, baronum et procerum ac potiorum regni nostri nobilium ad id accedente consilio, in eorundem Nicolai, Dyonisii et Ladizlai, necnon heredum suorum ab eis legittime descendentium personas devolvenda, nove nostre donationis titulo duximus conferenda, tali modo, quod quicunque ex eisdem vel ipsorum heredibus legittimis militari dignitate fuerint conspicui, hi in premissis armorum insigniis album colorem mutari possint in aureum, et ut hec armorum insignia ubique bellorum et pacis tempore libere habeant et secure portent, ipsisque insigniis seu armis memorati Nicolaus et Dyonisius Garazda ac Ladizlaus de Zylagh ipsorumque posteritas universa legittime nasscitura in preliis, tornamentis, hastiludiis et generaliter omni exercitio militari uti possint et gaudere, iidemque Nicolaus, Dyonisius et Ladizlaus favore regio se conspicientes insignitos gaudeant et de tante pietatis indicio ipsorum etiam proles exultent, tantoque fideliori animo et ferventiori desiderio ad servitia culminis regii merita ipsorum et posteritatum suorum semper solidentur, quanto ampliori studio se aspicient et in effectu sentient monere gratiarum, preterea ut virtutum opera fulcita et pre gestorum insignia

* Az eredetiben hibásan: *adversarium.* — ** Hibásan: *rimatis.*

eorundem Nicolai, Dyonisii et Ladizlai omni laudum preconio constantia in orbe terrarum latius et copiosius diffundantur, de tantoque nostri muneris beneficio non tantum superstites et heredes eorum proprii, sed et sic fratres condivisionales et eorundem heredes gaudere et letari valeant, ad humilime precis eorundem instantiam premissa arma seu insignia fidelibus nostris, universis eorundem Nicolai, Dyonisii et Ladizlai fratribus condivisionalibus et eorum heredibus et cunctis posteritatibus auctoritate premissa gratiosius elargimur. In cuius rei memoriam firmitatemque perpetuam presentes concessimus eisdem litteras nostras privilegiales pendentis et autentici sigilli nostri novi dupplicis munimine roboratas. Datum per manus reverendi in Christo patris domini Eberhardi episcopi Waradiensis, aule nostre sumpmi cancellarii, fidelis nostri dilecti, anno domini millesimo quadringentesimo nono, sexto kalendas Martii, regni autem nostri anno vigesimo, venerabilibus in Christo patribus et dominis, Johanne Strigoniensis, Nicolao electo Colocensis, Jadriensi sede vacante, Andrea Spalatensis et altero Andrea Ragusiensis archiepiscopis, eodem domino Eberhardo Waradiensis, Stephano Transsilvanensis, Andrea Zagrabiensis, Johanne Jauriensis, Philippo Waciensis, Johanne Wesprimiensis, Thoma Seniensis, fratribus Dosa Chanadiensis et Hynkone electo Nitriensis ecclesiarum episcopis, ecclesias dei feliciter gubernantibus, Agriensi, Quinqueecclesiensi, Boznensi, Sirimiensi, Tininiensi, Sibinicensi, Traguriensi, Scardonensi, Nonensi, Makarensi, Pharensi et Corbaviensi sedibus vacantibus, necnon magnificis viris Nicolao de Gara regni Hungarie predicti palatino, Johanne filio Herrici et Jacobo Lachk wayvodis nostris Transsilvanis, honoribus iudicatus curie nostre ac banatuum Dalmatie, Croatie et totius Sclavonie, necnon Zewriniensis regnorum nostrorum vacantibus, Johanne de Maroth Machouiensi bano, Nicolao de Zeech tavarnicorum, Symone filio condam Konye bani ianitorum, Johanne Groff de Corbavia dapiferorum, Johanne filio Gregorii de Alsam pincernarum, Petro Cheh agazonum magistris, Georgio Groff comite Posoniensi, aliisque quampluribus regni nostri comitatus tenentibus et honores etc.

Korra nézve második festett czímereslevelünk. Az oklevél élén látható czímer a következő: Balradőlt pajzs ezüst mezejében a pajzs alján levő stilizált lángnyelvekből kiemelkedő, balra néző, aranynyal fegyverzett fekete vadkecske, első lábaiban gyökerestől kitépett stilizált fenyőfát tart és annak zöld ágait rágja. Sisakdísz: a pajzsbeli ábrázolás. Takaró: feketével szegett arany. Ezt a czímert a szöveg is leírja, de némi kis eltérés van a kép és a leirás között. A kép szerint a pajzs alul kerek, a leírás szerint háromszögletű; a sisaktakaró a képen feketével szegett arany, a leirás azt vegyesen fehérnek és feketének mondja, s ez utóbbi szinösszetétel valóságban jobban felel meg a pajzsmező és a főalak szineinek. Nevezetes az oklevélnek az a rendelkezése, hogy a czímerszerzők leszármazottai közül azoknak, kik katonai méltóságban vannak, a király megengedi, hogy a czímernek fehér vagyis ezüst szinét aranyra változtathassák. E máz-csere tehát a pajzsmező szinénél és esetleg a sisaknál fordulhat elő; a takarónál, a szöveggel ellentétben, már az egykorú rajz is megtette a változtatást. E különös királyi kegy eszünkbe juttatja az 1327. évi czímeradományt, mikor

Károly király Donch mesternek megengedi, hogy aranyos czímerjelvényeket viselhessen. E ritka kitüntetésnek alig akad párja a régi magyar heraldikában. Az is nevezetes és nem mindennapi királyi kegy, hogy az adományozott czímert, az oklevél szerint, a Garázdák föl nem sorolt osztályos atyjafiai is viselhetik.

A czímerszerzők leszármazottjai tudvalévőleg a Horogszegi Szilágyiak, kiknek családjából való Erzsébet, Mátyás király anyja, és Mihály az ország kormányzója; a czímer-azonosságból tudjuk meg, hogy a XV. század nagy humanista költője, Janus Pannonius, a Garázda nemzetség leszármazottja; és hogy a nemzetség a Telekiekben ma is virágzik. E történelmi nevek viselői után maradt emlékekből ki tudjuk mutatni, hogy az 1409-ben kapott czímer használatában folytonosság van és hogy azon lényeges változás nem történt. A tapasztalható változatok a következők: a czímerábrázolás a későbbi használatban jobbra fordul; a vad kecske sokszor nem lángokból, hanem arany koronából emelkedik ki. Gyakran hiányzik a fenyőfa, vagy azt egy lombos ág pótolja. A czímer legutolsó változata a Teleki grófok összetett czímerének szívpajzsában látható és ez: vörös (sokszor arany) mezőben természetes (sokszor fekete) ágaskodó vadkecske, a mely jobb első lábában (sokszor mindkettőben) háromlevelű zöld ágat tart. Habár a szinek és az ábrázolás változtak, de a lényeg, a főczímeralak megmaradt. Az 1409. évi czímeradományt s a királynak azt az engedélyét, hogy katonai pályán kitünt családtagok a czímer ezüst színét aranynyal válthatják föl, legjobban megközelíti az a változat, mely a grófi czímer szívpajzsának mezejét aranynak, a czímeralakot pedig feketének mutatja.

A czímereslevél nemcsak szép czímerképe által válik ki, mely Zsigmond király többi armálisától eltérőleg a czímert keret vagy tábla nélkül mutatja, hanem érdekessé válik szövegével is. A czímerszerzők, a két Garázda testvér és Szilágyi László, Zsigmond királynak régi, kipróbált hűségű emberei. Hűségüket különösen akkor bizonyították be fényesen, mikor a király trónja a Nápolyi László trónkövetelő jogai érdekében szított délvidéki forrongás és ennek utójátéka gyanánt Hervoja spalatói herczeg által keltett mozgalmak miatt veszélyben forgott. A lázadás középpontja és tán legveszedelmesebb színtere Bosznia volt, mely az egyre terjeszkedő török hatalom érdeksphaerájába is közvetlenül beleesett. Boszniának egyik erőssége, mondhatni egyik részének kulcsa Szrebernik vára volt; ennek a várnak volt védelmezője ezernyi veszély közepette közel négy éven át a három czímerszerző. Átszenvedett éhség, szomjuság, nélkülözések, fenyegető veszedelmek nem tántorították el őket a király hűségétől. Czéljuk teljesedésbe ment; Hervoja a király pártjára tért át, és Bosznia fontos vára megmaradt Zsigmond kezén. Ezt a hű szolgálatot meséli el ékes szavakkal az oklevél elbeszélő része.

Ennyi hűség, ennyi kitartás nem maradhatott méltó jutalom nélkül. A jutalmak közt az új czímer nem volt az egyedüli, sőt az már befejezője volt a királyi kegy egyéb nyilvánulásainak. A sort 1407-ben és a következő évben birtokadományok nyitják meg. Balázsfalva, Szentimre Erdélyben és a temesvármegyei Horogszeg birtoka, mely utóbbi ezután a Szilágyi-család előnevét is adta, jutalmazták meg legelsőben Szrebernik hős védelmezőit. Ezekre következett 1409. febr. 24-én az ünnepélyes formában kiadott czímereslevél. Az oklevél a hatalmas Scolari Fülöpnek, a későbbi Ozorai Piponak, Zsigmond király egyik legbefolyásosabb hivének Benedek veszprémi prépost által közvetített jelentésére kelt. Az ügy a nagyobb országtanácsot is foglalkoztatta és ennek tagjai hozzájárulásukkal a czímeradománynak nagyobb súlyt, nagyobb értéket kölcsönöztek.

A czímeradomány formájában eltér a későbbiektől és eltekintve az oklevél élére festett czímertől, mindenben az 1405. évi Tétényi- és Haraszthi-féle armálishoz hasonló. A királyi kiváltságlevelek alakját mutatja jellemző részeiben. A királyczím teljes, a formulák ünnepélyesek, a szöveget az egykorú egyházi és világi méltóságok viselőinek névsora rekeszti be; függő kettős pecséttel volt megerősítve, melynek azonban ma már csak nyomai látszanak.

I. A GARÁZDA-NEMZETSÉG CZÍMERE 1409.

II.

1414. SZEPTEMBER 16. SPEYER.

ZSIGMOND KIRÁLY UDVARI SZAKÁCSÁNAK, ERESZTVÉNYI FERENCZNEK, TESTVÉREINEK ÉS ROKONAINAK, A FEJÉREGYHÁZIAKNAK CZÍMERT ÁD.

(Eredetije a gróf Festetich-család keszthelyi levéltárában. — Turul, 1895. 110.)

Commissio propria domini regis.

Sigismundus dei gratia Romanorum rex semper augustus ac Hungarie, Dalmatie, Croatie etc. rex, omnibus Christi fidelibus tam presentibus quam futuris, presentium notitiam habituris, salutem in eo, qui dat regibus regnare et victoriose triumphare. A claro lumine throni, velud e sole radii, nobilitates legittimo iure procedunt et omnium nobilitatum insignia a regia dignitate dependent, ut non sit dare alicuius generositatis insigne, quod a gremio non proveniat regie dignitatis. Sane ad universorum notitiam, tam presentium quam futurorum, harum serie volumus pervenire, quod fidelis noster Franciscus filius Pauli de Erezthwen, specialis cocus nostre maiestatis, nostri culminis accedens conspectum, propositis suis fidelibus servitiis et fidelium obsequiorum meritis, quibus ipse nobis et celsitudini nostre regie a longinquis temporibus in diversis nostris agendis, prosperis et adversis, indefesse se ipsum reddidit gratum et acceptum, arma seu nobilitatis insignia in presentium litterarum nostrarum capite depicta maiestati nostre exhibendo, ab eadem maiestatis nostre celsitudine eadem arma seu nobilitatis insignia sibi et per eum Johanni filio Nicolai patruo et Ladislao filio Petri de Feyreghaz patrueli, necnon Cherubin et Petro carnalibus fratribus suis, heredibusque et posteritatibus universis ipsorum, ex liberalitate nostra dari et conferri humiliter et devote supplicavit. Unde nos prefati Francisci specialis et fidelis coci nostre maiestatis gratis affectibus intuentes servitiorum merita, quibus nedum sui officii magisterio, verum etiam actibus strenuis, locis et temporibus incumbentibus, totis nisibus studiisque indefessis hactenus erga nostram claruit maiestatem et deinceps tanto studiosius clarere poterit, quo se et suos singularibus honorum gratiis senserit decoratum, ex certa nostre maiestatis scientia et animo deliberato prefato Francisco et per eum memoratis patruo et fratribus suis necnon consanguineis et successoribus ipsorum universis, prescripta arma seu nobilitatis insignia hic depicta ac pictoris magisterio distincte descripta conferimus, concedimus et elargimur, ut prefatus Franciscus et predicti patruus et fratres sui ipsorumque heredes et quelibet eorum posteritas universa nata et nascitura hec arma seu nobilitatis insignia, prout presentibus litteris circa principium appropriatis coloribus diversis

inserta pictura denotat et declarat, amodo in antea in preliis, hastiludiis, torneamentis et in omni exercitio militari gestare valeant pariter et deferre, harum nostrarum, quibus sigillum nostrum, quo velut rex Hungarie utimur, est appensum, testimonio litterarum mediante. Datum cis Renum in civitate Spirensi, die dominica proxima post festum exaltationis sancte crucis, anno domini millesimo quadringentesimo quartodecimo, regnorum nostrorum anno Hungarie etc. vicesimo octavo, Romanorum vero quarto.

Az adományozott czímer: Kékkel és ezüsttel vágott, balra hajló pajzsban a pajzslábat teljesen kitöltő s onnét egész a vágó vonalig nyúló stilizált vörös lángnyelvek; az egész fölött czölöpösen állított és félholdszerűleg balra hajlott ezüst hal (csuka), melynek kopoltyúján fanyárs van átszúrva, a nyárs két vége derékszögben felfelé irányuló és ezeket zöld lomb diszíti. Sisakdísz: két lombos fa közt a halnak feje és nyaka, balra fordított helyzetben; a hal színe a sisakdíszben vörös. Takaró: kék-vörös (az első szin mindig a takaró külső szinét, a második a bélését jelenti.) Valóban méltó czímer a főczímerszerző foglalkozásához, ki maga kérte királyát, hogy hű szolgálatait ezzel a czímerrel jutalmazza meg.

Az Eresztvényi czímeres levél minálunk a legrégibb, mely a középkori czímeradományok szokásos formájában van tartva. Az adományozott czímer az oklevél élére festve látható, a szöveg minden leirás nélkül erre a rajzra utal. Az oklevél középfaj a privilégium és a pátenslevél között; a király középczímét használja, a záradékban nincs meg a méltóságviselők névsora.

A czímeradomány különösen kettő által kelti föl a figyelmet: az egyén által, a kinek szól, és a kép által, a mit az czímerűl kap.

Az egyén Zsigmond királynak belső udvari szakácsa, régi nemes ember, kinek családja a somogymegyei Szakácsiból ered. Tudvalévő, hogy e község lakói a névnek megfelelő foglalkozást űztek és hogy többnyire királyi szakácsokként szolgáltak az udvarban. A közeli Balaton és annak híres gazdagsága halakban, megmagyarázza, miért tünhetett ki Eresztvényi Ferencz a hal elkészítésében és miért választott halat czímere képéűl. Mindenesetre jellemző és az udvari szakács ügyességére nézve hízelgő, hogy Zsigmond király, mikor a konstanczi zsinat végett és az egyházi nagy szakadás megszüntetése érdekében külföldi hosszú útjára indult, Eresztvényi Ferencz is kiséretében volt és útközben czímeres levelet is kieszközölt királyától. E királyi kegyben részesítteti két testvérét, Cherubint és Pétert, nagybátyját Jánost és unokatestvérét Fejéregyházi Lászlót is.

A családról már a XIV. század közepe óta tudunk egyet-mást; egyik tagja kiváló állásban is volt, az országbírónak volt itélő-mestere. Egy-két oklevélből és a czímeradomány részeseinek nevéből megtudjuk, hogy a család négy nemzedék alatt három különböző helyről (Szakácsiról, Eresztvényről és Fejéregyházáról) írta nevét és hogy a czímerlevélben szereplő Fejéregyháziak voltaképen az Eresztvényiekkel egy vérből valók.

Az adományban kapott czímer minden tekintetben nevezetes. Az a heraldikai hiba, hogy a takarók kék és vörös szinűek, hogy a sisak úgyszólván a pajzs felső csúcsán lebeg és nem nyugszik rajta teljes súlyával, és az a szokatlan ábrázolás, hogy a pajzsbeli czímeralak ezüst szine a sisakdíszben vörösre változik, a czímertani felfogás helyes voltán, a jó stilizáláson és a kép művelődéstörténeti érdekén nem változtat. A lángon sülő, feldiszített nyárson forgó halat a czímerfestő heraldikai érzékkel állítja elénk; a lángok stilizálása, a hal alakja és elhelyezése, a díszítésül alkalmazott lomb, mely a sisakdíszben egész fává nő, jó czímertani felfogásról tesznek számot. Művelődéstörténeti érdeke pedig az udvari szakács mestersége köréből választott czímerképben és a hal feldíszítése módjában van. E nyilvánvaló értelemmel, jelentéssel biró adományozott czímer egyike a legrégiebbeknek, hol a kép a czímerszerző foglalkozására utal.

Nyomt: Ullmann József, Budapest.

II. ERESZTVÉNYI FERENCZ CZÍMERE 1414.

III.

1415. JANUÁR 26. KONSTANCZ.

ZSIGMOND KIRÁLY SOMKEREKI ANTALNAK BIRODALMI CZÍMERT ÁD.

(Eredetije a gróf Teleki-család marosvásárhelyi levéltárában. — Turul 1892. 105; Barabás, A gróf Teleki-család oklevéltára I. 406.)

Sigismundus dei gratia Romanorum rex semper augustus ac Hungarie, Dalmatie, Croatie etc. rex, nobili Anthonio quondam Nicolai de Somkerek, nostro et sacri imperii fideli dilecto, gratiam regiam et omne bonum. A claro lumine troni cesaree (maiestatis), velud e sole radii, nobilitates alie legittimo iure procedunt et omnium nobilitatum insignia ab imperatoria maiestate dependent, ut non sit dare alicuius generositatis insigne, quod a gremio non proveniat cesaree claritatis. Sane attendentes multiplicia merita probitatis ac experte constantie fideique merita, quibus progenitores tui ac tu similiter apud nos atque sacrum Romanum imperium diligentibus studiis ac indefessis hactenus claruisti, cottidie clares et in antea eo quidem studiosius clarere poteris, quo te singularibus honorum gratiis senties decoratum, animo deliberato, non per errorem aut improvide, sed sano principum, comitum, baronum et procerum nostrorum et sacri imperii fidelium dilectorum accedente consilio ac de certa nostra scientia, tibi et omnibus fratribus, consangwineis ac heredibus tuis legittimis hic depicta arma tua seu nobilitatis insignia virtute presentium concedimus, necnon de habundantiori plenitudine specialis gratie nostre ad maiorem gloriam tue nobilitatis motu proprio confirmamus ac presentibus elargimur, ut tu et iidem heredes tui arma hic depicta, sicud in presentibus figuris oculis subiecta visibilibus pictoris magisterio distinctius sunt depicta, in preliis, hastiludiis, torneamentis et in omni exercitio militari gestare valeatis pariter et deferre. Gaudeant igitur favore regio, ac de tanto singularis gratie antidoto tua progenies merito exultet, tantoque fideliori studio ad honorem sacri Romani imperii earum in antea solidetur intentio, quanto ampliori favore preventos se conspiciunt munere gratiarum. Nulli ergo omnino hominum liceat hanc nostre concessionis, elargitionis et confirmationis paginam infringere aut ei quovis ausu temerario contraire. Si quis autem hoc attemptare presumpserit, indignationem nostram gravissimam se noverit incursurum; presentium sub* nostre maiestatis

* Az eredetiben hibásan: *sum.*

sigilli appensione testimonio litterarum. Datum Constancie, anno domini millesimo quadringentesimo quinto decimo, vicesimo sexto die mensis Januarii, regnorum nostrorum anno Hungarie etc. vicesimo octavo, Romanorum electionis quinto, coronationis vero primo.

Ad mandatum domini regis
Johannes prepositus de Strigonio, vicecancellarius.
Per dominum Nicolaum palatinum.

Az adományozott birodalmi címer: Balra dőlt pajzs kék mezejében fején arany koronás ezüst gólya, kiterjesztett szárnyakkal. Nyakára kétszer arany kigyó csavarodik; a gólya a kígyó nyakát, melyen feje lefelé csügg, csőrében tartja, a kígyó hajlott farka jobb-haránt irányban felfelé áll. A sisak koronás. Sisakdísz: a kiemelkedő pajzsalak. Takaró: kék-ezüst.

A Somkereki-család a Becse-Gregor nemzetség ivadéka; ugyanabból a genusból ered, a melyből a Bethleni Bethlenek és az Apaffyak. E nemzedékrendi kapcsolaton kívül van még egy közös címerkép, mely legalább a nemzetség két családjának címerében azonos. A Bethlenek címerében főalakként megtaláljuk a kígyót; az mellékes, korona van-e a fején és tart-e szájában valamit. Kígyó van a Somkereki-címerben is; igaz, a főalak nem ez, hanem a gólya, a mely a kígyót tartja. E közös vonás az ugyanazon nemzetségből eredő és már a XIII. század folyamán teljesen szétvált két család címerében arra mutat, hogy a nemzetség ősi címerképe a kígyó, mely csak a magyar heraldika naturalisztikus irányzata miatt vált a Somkereki-címerben mellékalakká az által, hogy valami tartja. Igy lett példáúl a Boksa-nemzetség ősi címeréből, a két arany kosszarvból, a Soós-címerben női törzs, arany szarvakkal; a Huntpázmán nemzetség holdsarlójából a Forgáchok címerében szintén női törzs, melyet jobbról és balról holdsarló kisér; a Szente-Mágocs nemzetség stilizált rózsájából az Alsáni-címerben természetes rózsaszál, melyet egy kar tart. Van nézet, és tán nem is alaptalan, mely a Garai nádorok családjának nemzetségét, a Dorosma-nemet, címerazonosság révén a Becse-Gregorok sarjadékának tartja. Az eltérő Apaffy-címer, mely összetételénél fogva minden valószínűség szerint újabb eredetű, nem bizonyíthat e felfogás ellen.

Az 1415. évi birodalmi címeradomány nem új címert ad a Somkerekieknek, hanem az oklevél szerint a már viselt családi címert «nemességöknek nagyobb dicsőségére» megerősíti. Érdekes a megerősítés birodalmi módja, mely merőben eltér a magyarországi gyakorlattól. A címerlevél szerkezete egészen más. Az oklevél egyenesen a kitüntetettet szólítja meg és mindig hozzá beszél; a társ-címerszerzőket nem sorolja föl névszerint, hanem sommásan végez velök: «ezt a címert adom neked, minden testvéreidnek, vérrokonaidnak és törvényes ivadékaidnak». Magyarországi címereslevélben nem fordúl elő az a biztosítás, hogy a kitüntetés «nem tévedésből, nem meggondolatlanúl, hanem a szent birodalmi fejedelmeknek, grófoknak, bárónak és főuraknak érett tanácsára» történik. Természetes, hogy a hol magyar címerlevélben királyi kegyről, királyságról van szó, azt a birodalmiban a császári kegy és a római szent birodalom helyettesíti. Teljesen ismeretlen magyar armálisban az a tiltó és fenyegető záradék, melyet Zsigmond birodalmi kanczelláriája a pápai bullák szerkezetéből vett át. Nálunk sokkal ritkább, címerlevelekben pedig ez időtájt ismeretlen a hónap napjainak sorszámmal való jelzése, mint a hogy ez az oklevél keltezve van. Abban azonban megegyezik, de csak kivételesen, a mi gyakorlatunkkal, hogy a czímer itt is az oklevél élén áll és hogy a szöveg ezt sem írja le.

III. SOMKEREKI ANTAL BIRODALMI CZÍMERE 1415.

IV.

1415. MÁRCZIUS 27. KONSTANCZ.

ZSIGMOND KIRÁLY A KŐSZEGI-, KOMJÁTHY-, NENKEI- ÉS THOKAI-CSALÁDOK TAGJAINAK CZÍMERT ÁD.

(Eredetije Komjáthy Béla orsz. képviselő családi levéltárában. — Turul 1892. 72.)

Stephanus de Rosgon aule regie miles.

Sigismundus dei gratia Romanorum rex semper augustus ac Hungarie etc. rex, omnibus Christi fidelibus tam presentibus quam futuris, presentium notitiam habituris, salutem in eo, qui dat regibus regnare et victoriose triumphare. A claro lumine troni regii, velut e sole radii, nobilitates legittimo iure procedunt et omnium nobilitatum insignia a regia dignitate sic dependent, ut non sit dare alicuius generositatis insigne, quod a gremio non proveniat regie dignitatis. Sane ad universorum, tam presentium quam futurorum, notitiam harum serie volumus pervenire, quod fidelis noster Ladislaus filius Jacobi de Kewzeg, aulicus nostre maiestatis, coram nostra celsitudine personaliter constitutus, propositis et recensitis suis fidelibus servitiis et fidelium obsequiorum gratuitis meritis sincerisque complacentiis utique acceptis et laudandis, quibus ipse sacro dyademati ac celsitudini nostre maiestatis in Lombardie et Almanie partibus in prosperis nostris agendis et adversis, persone et rebus suis non parcendo, indefesse studuit complacere, reddiditque se gratum et acceptum, arma seu nobilitatis insignia, in presentium litterarum nostrarum capite depicta, maiestati nostre exhibendo, ab eadem maiestate nostra eadem arma seu nobilitatis insignia sibi et per eum Johanni et Briccio carnalibus, necnon Adalberto filio Bedew patrueli de eadem, item Stephano filio Andree, Johanni filio Luce de Komiath, ac Mathie filio Ladislai, Nicolao filio Thome, Laurentio filio Johannis, Nicolao filio Nicolai et Georgio filio Nicolai de Nenke, necnon Johanni et Briccio filiis Clementis et Jacobo de Thoka, consanguineis fratribus suis, eiusdem ac heredibus et posteritatibus ipsorum universis ex liberalitate nostra dari et conferri humiliter et devote supplicavit. Unde nos prefati Ladislai gratis affectibus intuentes obsequiorum merita, quibus studiis diligentibus ac indefessis actibus erga nostram claruit maiestatem, cottidieque claret et in antea eo quidem studiosius clarere poterit, quo se et suos singularioribus honorum gratiis sentiet decoratos, animo deliberato ac ex certa nostra scientia eidem Ladislao et per eum predictis Johanni, Briccio, Adalberto, Stephano, Johanni, Mathie, Nicolao, Laurentio, Nicolao, Georgio, Johanni, Briccio et Jacobo, ipsorumque heredibus et posteritatibus universis, ad prefati Ladislai supplicationis instantiam prescripta arma

seu nobilitatis insignia, hic depicta ac pictoris magisterio distincte descripta, virtute presentium conferimus, ymmo de habundantiori plenitudine specialis nostre gratie ad maiorem eiusdem Ladislai et aliorum supradictorum nobilitatis gloriam proprio motu concedimus et presentibus elargimur, ut idem Ladislaus et alii supradicti eorumque heredes et posteritas universa nata et nascitura hec arma seu nobilitatis insignia, prout presentibus litteris circa principium appropriatis et coloribus diversis inserta pictura denotat et declarat, amodo in antea in preliis, hastiludiis, torneamentis et in omni exercitio militari gestare valeant et deferre. Gaudeant igitur favore regio ac de tanto munere singularis gratie antefatus Ladislaus necnon alii supradicti [et ipsorum heredes] merito exultent, tantoque fideliori studio ad honorem regium eorundem in antea solidetur intentio, quanto ampliori favore se preventos conspiciunt munere gratiarum. Presentes etiam ad premissorum memoriam perpetuam cum pendenti secreto nostro regio sigillo, quo ut rex Hungarie utimur, prelibatis Ladislao et aliis supradictis duximus concedendas. Datum Constantie, feria quarta proxima ante festum Pasce domini, anno eiusdem millesimo quadringentesimo quinto decimo, regnorum nostrorum anno Hungarie [etc. vigesimo octavo], Romanorum vero quarto.

A címer leirása: Balra dőlt kék mezejü pajzsban fekete pajzsláb, mely vörös keskeny pólyával van fedve; a pólyából középen vörös mankós nyujtvány nyúlik lefelé. A kék mezőben lebegő sárga leveles korona, melyből két vörös mezbe öltözött, könyökben kissé hajlott balkar nyúlik czölöpösen fölfelé. A jobb oldali kar markában hegyével balharánt hátra és lefelé irányított egyenes pallost tart; a baloldali jobbharánt helyzetben kalászával felfelé irányított sárga buzakévét. Sisakdísz: a koronából kiemelkedő két kar, mint a pajzsban. Takaró: kék-sárga. A sisak koronásnak nem tekinthető, mert a sisakon látható korona a pajzsbeli czímerkép ismétlése.

A czímer konstrukcziójáť hibátlannak nem mondhatjuk. A vörös pólyával födött fekete pajzsláb és fölötte kék pajzsmező a szineknek oly összetételét állítja elénk, mely által a czímer a gáncsolhatók közé tartozik. A pajzs alakja túlságosan széles és nagy; a fölötte lévő sisak pedig aránytalanúl kicsiny. A lebegő sárga korona idomtalanúl nagy és helyzete ferde; hiba az is, hogy a két kar mindegyike balkar, pedig a czímerszerzők által kért ábrázolás minden valószinűség szerint azt akarja jelképezni, hogy ők békében a földet művelték, harczban pedig karddal védték a hazát; ezért van egyik kézben kéve, a másikban fegyver.

A czímerszerzők a Kőszegi, Komjáthy, Nenkei (a XVI. század óta Lenkey) és Thokai, egymással vérrokonságban álló családok tagjai. A czímert Kőszegi László, Zsigmond király udvarnoka érdemeinél fogva kapják, ki a királynak tett szolgálatait Lombardiában és Németországon tanusított hűségével tetézte. A czímer már régi nemesi állapotban lévő családok tagjai számára szólván, kik ősfájokat a XIII. század végén élt Vidig vihetik föl, a czímeradomány külön nemesítéssel nem járt.

A czímernek további használatában a Komjáthy-családnál nagymérvű változtatásokat látunk. Igy pl. van olyan pecsét, hol a karok egyike pallost, a másik pedig — a buzakéve alakjának félreismerése miatt — buzogányt tart. Egy másik czímerben pedig kék pajzsban lebegő vörös szívre tűzött három buzakalász, és a sisakdíszben kivont kardot tartó könyöklő pánczélos kar látható. Mindezen változatokban azonban könnyű az eredeti motivumokra ráismerni.

IV. A KŐSZEGI-, KOMJÁTHY-, NENKEI- ÉS THOKAI-CSALÁDOK CZÍMERE 1415.

V.

1417. MÁJUS 20. KONSTANCZ.

ZSIGMOND KIRÁLY BARRWY-I SIMONNAK ÉS TESTVÉREINEK CZÍMERT ÁD.

(Eredetije a M. N. Múzeum levéltárában. — Turul 1894. 119.)

Sigismundus dei gratia Romanorum rex semper augustus ac Hungarie, Dalmatie, Croatie etc. rex, omnibus Christi fidelibus tam presentibus quam futuris, prese[ntium notitiam] habituris, salutem in salutis largitore. Quamvis regalis maiestas universos sibi fideles et dilectos sinceris favoribus libenter prosequatur, illos tamen, quos per fid[elium servitioru]m merita maioribus dignoscit dignitatibus laborare, non indigne amplioribus dignatur gratiis et favoribus promovere ac gratiarum libertatibus merito insignire. Proinde ad universorum, [presentium pariter] et futurorum, notitiam harum serie volumus pervenire, quod fidelis noster Simon filius Francisci de Barrwy, aule nostre familiaris, coram nostra celsitudine personaliter constitutus, pro[positis et] in memoriam nostri [reda]ctis suis [fidel]ibus servitiis, (quibus) celsitudini nostre a diuturnis temporibus in prosperis nostris agendis et adversis, persone et rebus suis non parcendo, indefesse studuit compla[cere reddidi]tque se gratum [et acceptum], arma seu nobilitatis insignia in presentium litterarum nostrarum capite depicta maiestati nostre exhibendo, ab eadem maiestatis nostre celsitudine eadem arma seu nobilitatis insignia sibi et per eum Paulo, [Mathie], Johanni, Emerico, Stephano et alteri Emerico de predicta Barrwy, fratribus suis carnalibus, ac ipsorum heredibus et successoribus universis ex liberalitate nostra regia dari et conferri humiliter [et devot]e supplicavit. Unde nos prefati Simonis gratis affectibus intuentes obsequiorum merita, quibus diligentibus studiis ac indefessis in diversis mundi partibus, presertim in Istria et Lombardia, Francie, [Aragonie et Anglie] regnorum et presentibus Almanie partibus non sine sue persone gravibus discriminibus et expensarum suarum oneribus hactenus erga nostram claruit maiestatem, cottidieque [claret et] in antea eo quidem [studiosi]us clarere poterit, quo se et suos singularioribus honorum [gratiis] sentiet decoratos, animo deliberato et ex certa nostra scientia eidem Simoni et per eum memoratis Paulo, Math[ie, Johanni], Emerico, Stephano et alteri Emerico carnalibus fratribus suis ipsorumque heredibus et posteritatibus [universis] ad prefati Simonis supplicationis instantiam prescripta arma seu nobilitatis [insignia] hic depicta [ac pictoris ma-

gisterio distincte] descripta [virtute presentium] conferimus, ymmo de habundantiori plenitudine specialis nostre gratie ad maiorem eiusdem Simonis et aliorum supradictorum [nobilitatis] gloriam [proprio motu concedimus, damus et elargimur], ut ydem Simon et alii supradicti [et eorum here]des ac quelibet* ipsorum posteritas universa nata et nascitura hec arma seu nobilitatis insignia, prout [presentibus litteris circa principium appropriatis] coloribus diversis inserta pictura deno-[tat et declar]at, ammodo in antea in preliis, hastiludiis, torneamentis, bellis, duellis et in omni excercitio militari [gestare] valeant par[iter et deferre]. Gaudeant igitur favore regio ac de tanto munere singularis gratie antefatus Simon et alii prenotati eorumque posteritas merito exultent, tantoque fideliori studio ad honorem regium eorundem in antea solidetur intentio, quanto ampliori favore [preventos se con]-spiciunt munere gratiarum. Presentes autem ad premissorum memoriam perpetuam cum pendenti [secreto nostro regio sigillo, quo] ut rex Hungarie utimur, prelibatis Simoni et aliis [supradictis] ipsorumque heredibus et successoribus universis duximus concedendas. Datum Constantie, in festo ascen[sionis domini,] anno eiusdem millesimo quadringentesimo decimo septimo, regnorum nostrorum anno Hungarie etc. tricesimo primo, Romanorum vero septimo.

A címer: Balra dőlt pajzs; kék pajzsfővel és kék hullámos (felhőszerű) pajzslábbal ellátott arany mező; a pajzslábon balra fordult arany koronás fekete holló áll, kiterjesztett ezüstözött szárnyakkal, csőrében arany karikagyűrűt tart. A pajzsalak fejével és szárnyaival a pajzsfőbe nyúlik. Koronás sisak. Sisakdísz: a pajzsbeli holló. Takaró: kék-sárga (arany).

A címerkép szineivel és arányaival a sikerültebbek egyike. Kompozicziója és szinei ellen nem tehetünk kifogást. Feltünő az ábrázolás hasonlósága a Hunyadiak ismeretes hollós czímeréhez, mely igen nagy valószinűséggel szintén Zsigmond király adományából ered.

A családról, mely ezt a czímert kérte magának adatni, a czímereslevélbe foglaltakon kívül semmit sem tudunk, még azt sem, hol volt az a Barrwy nevű hely, melyről a család nevét irta. A czímereslevél pedig szűkszavú, a szokott chablonos formában van tartva. Csak annyit tudunk meg belőle, hogy a fő czímerszerző Zsigmond király udvarának belső tagja volt (aule nostre familiaris), ki a királyt külföldre is elkisérte, még pedig isztriai, lombardiai, franczia-, spanyol- és angolországi útjaira. Ezek szerint tehát már legalább is az 1412. év óta állott a király belső szolgálatában. A kitüntetés ebben az esetben is már nemesi rangban levőket ér, kik részére a czímer «nemességöknek nagyobb fényéül» szolgál. A czímeradományban részesek Barrwy-i Simon testvérei is, kik közt feltünő, hogy két Imre nevű van. Az oklevél adatai nyomán a következő kis leszármazási töredék állítható össze:

Barrwy-i Ferencz

Simon a királyi udvar familiarisa	*Pál*	*János* 1417-ben	*Imre* czímert	*István* kapnak.	*Imre*

Jövendő genealogiai kutatásoknak van fentartva, hogy Barrwy-i Simon családjáról többet tudjunk meg.

* Az eredetiben hibásan: *quilibet.*

NYOMT. ULLMANN J. BUDAPEST.

V. BARRWY-I SIMON CZÍMERE 1417.

VI.

1417. JÚNIUS 27. KONSTANCZ.

ZSIGMOND KIRÁLY A SZIRMAY-CSALÁDBELIEKNEK CZÍMERT ÁD.

(Eredetije Szirmay Andor tulajdonában Budapesten. — Turul 1899. 71.)

Commissio propria domini regis.

Sigismundus dei gratia Romanorum rex semper augustus ac Hungarie, Dalmatie, Croatie etc. rex, omnibus Christi fidelibus tam presentibus quam futuris, presentium notitiam habituris, salutem in eo, qui dat regibus regnare et victoriose triumphare. A claro lumine throni regii, velud e sole radii, nobilitates legittimo iure procedunt, et omnium nobilitatum insignia a regia dignitate sic dependent, ut non sit dare alicuius generositatis insigne, quod a gremio non proveniat regie dignitatis. Sane ad universorum, tam presentium quam futurorum, notitiam harum serie volumus pervenire, quod fidelis noster Georgius filius Pauli de Zirma celsitudinis nostre accedens presentiam, propositis et recensitis suis fidelibus servitiis et fidelium obsequiorum gratuitis meritis sincerisque complacentiis utique acceptis et laudandis, quibus ipse in Istrie, Lombardie, Burgundie, Francie, Anglie, Hollandie et presentibus Alamanie regnorum partibus nobis et sacro dyademati ac nostre celsitudini a longinquis temporibus in prosperis nostris agendis et adversis, persone et rebus suis non parcendo, indefesse complacere studuit reddiditque se gratum et acceptum, arma seu nobilitatis insignia in presentium litterarum nostrarum capite depicta maiestati nostre exhibendo, ab eadem maiestate nostra eadem arma seu nobilitatis insignia sibi et per eum honorabili viro domino Petro filio Petri, custodi capelle nostre maiestatis, necnon Nicolao, Petro et Paulo filiis Johannis, Anthonio et Jacobo filiis Dominici, ac Johanni et Dominico filiis Johannis filii Fabiani, fratribus suis condivisionalibus de eadem Zirma, ipsorumque Georgii, Nicolai, Petri et Pauli, Anthonii et Jacobi ac Johannis et Dominici heredibus et posteritatibus universis ex* liberalitate nostra regia dari et conferri humiliter et devote supplicavit. Unde nos annotati Georgii gratis affectibus intuentes obsequiorum merita, quibus studiis diligentibus ac indefessis hactenus erga nostram claruit maiestatem cottidieque claret et inantea eo quidem studiosius clarere poterit, quo se et suos sentiet singularioribus honorum gratiis decoratos, animo deliberato et ex certa nostra scientia eisdem Georgio, Nicolao, Petro et Paulo, Anthonio et Jacobo, ac Johanni et Dominico, ipsorumque heredibus et posteritatibus universis, ad prefati

* Az eredetiben hibásan: *et.*

Georgii supplicationis instantiam prescripta arma seu nobilitatis insignia, hic depicta et pictoris magisterio distincte descripta, virtute presentium conferimus, ymo de habundantiori plenitudine nostre gratie ad maiorem prelibatorum Georgii, Nicolai, Petri et Pauli, Anthonii et Jacobi, ac Johannis et Dominici, suorumque posteritatum ac heredum nobilitatis gloriam proprio motu concedimus, damus et elargimur, ut iidem necnon heredes et posteritates ipsorum universe nate et nasciture hec arma seu nobilitatis insignia, prout presentibus litteris circa principium appropriatis coloribus diversis inserta pictura denotat et declarat, ammodo inantea in preliis, hastiludiis, torneamentis et omni exercitio militari gestare valeant pariter et deferre. Gaudeant igitur favore regio et de tanto munere singularis gratie antefati nobiles necnon heredes et posteritates ipsorum universe merito exultent, tantoque fideliori studio ad honorem regium eorundem inantea solidetur intentio, quanto ampliori favore preventos se conspiciunt munere gratiarum. Presentes autem ad premissorum memoriam perpetuam cum pendenti secreto nostro regio sigillo, quo ut rex Hungarie utimur, prelibatis Georgio ac domino Petro custodi, necnon Nicolao, Petro et Paulo, Anthonio et Jacobo, ac Johanni et Dominico, eorundemque Georgii, Nicolai, Petri et Pauli, Anthonii et Jacobi, ac Johannis et Dominici heredibus predictis universis duximus concedendas. Datum Constancie, in die festi beati Ladislai regis, anno domini millesimo quadringentesimo decimo septimo, regnorum nostrorum anno Hungarie etc. tricesimo primo, Romanorum vero septimo.

A czímer: Balra dűlt pajzsban fekete pólyával vágott ezüst pajzsláb fölötti kék mezőben a pajzslábból kiemelkedő, háttal kifelé fordított vörös rák, kinyujtott lábakkal; fölfelé irányított ollóiban maga fölött váltakozó vörös és fehér rózsákból és levelekből font koszorút tart. Sisakdísz: a pajzsbeli egész rák. Takaró: kék-ezüst.

A czímerkép korrekt ábrázolásával lep meg; sem a választott tárgy, sem annak stilizálása, sem a szinek ellen nem tehetünk kifogást. A pólyával vágott ezüst pajzsláb minden valószinűség szerint a heraldikai szimbolika szerint vizet jelent, a melyből virágdiszszel ékesített főtt rák emelkedik ki. Ez a czímer ezóta az utóbb bárói és grófi rangra is emelt családnál folytonos használatban van, csakhogy természetesen azon több változás történt. Igy az 1695. évi bárói oklevél szerint a czímer kék mezőben zöld alap fölött balharánt helyezett vörös rák, mely ollóiban ékköves gyűrűt tart; sisakdísz a czölöpösen elhelyezett pajzsalak, fölötte zöld babérkoszorú. Az 1707. évi grófi diploma a bárói czímert erősíti meg. Az 1723. évi czímerujítás a Zsigmond-adta czímerhez már igen közeledik; e szerint az: fehér hullámos pólyával vágott zöld pajzsláb, fölötte kék mező, ebben czölöpszerű vörös rák ollói közt fehér virágos zöld koszorút tart. Kétségtelen, hogy a család által Zsigmond királytól kért épen nem harczias jellegű czímer és a családi monda szerint a Szerémségből (Syrmium) származott Rák vitéz közt, ki a Sajó mellett mongolok keze által vesztette életét 1241-ben és a kit a családi hagyomány ősnek tart, összefüggés van; de az is valószínű, hogy előbb a czímer volt meg.

Az armális az akkor élő összes Szirmayakat az adomány részeseivé teszi. A főczímerszerző György, kinek Isztriában, Lombardiában, Burgundiában, Franczia- és Angolországban, Hollandiában és Németországon a király útjai alatt tett jó szolgálatairól az oklevél igen elismerőleg, de a czímereslevelekben megszokott általános formák közt emlékezik meg.

VI. A SZIRMAY-CSALÁD CZÍMERE 1417.

VII.

1417. JÚLIUS 25. KONSTANCZ.

ZSIGMOND KIRÁLY A PETNEHÁZY-CSALÁDBELIEKNEK CZÍMERT ÁD.

(Eredetije a M. N. Múzeum levéltárában. — Turul 1888. 11.)

Sigismundus dei gratia Romanorum rex semper augustus ac Hungarie, Dalmatie, Croatie etc. rex, omnibus Christi fidelibus tam presentibus quam futuris, presentium notitiam habituris, salutem in eo, qui dat regibus regnare et victoriose triumphare. A claro lumine throni regii, velud e sole radii, nobilitates legittimo iure procedunt, et omnium nobilitatum insignia a regia dignitate sic dependent, ut non sit dare alicuius generositatis insigne, quod a gremio non proveniat regie [clari]-tatis. Sane ad universorum, tam presentium quam futurorum, notitiam harum serie volumus pervenire, quod fidelis noster Martinus filius Stephani filii Nicolai de Petenyehaza ad nostre maiestatis accedens presentiam, propositis et recensitis suis fidelibus servitiis et fidelium obsequiorum gratuitis meritis sincerisque complacentiis, utique acceptis et laudandis, quibus ipse sacro diademati ac celsitudini nostre maiestatis a longinquis temporibus in prosperis nostris agendis et adversis, presertim in Lombardie et presentibus Alamanie, nec non Arragonie, Francie et Anglie regnorum et aliis diversis mundi partibus, persone et rebus suis non parcendo, indefesse studuit complacere, reddiditque se gratum et acceptum, arma seu nobilitatis insignia in presentium litterarum nostrarum capite depicta maiestati nostre exhibendo, ab eadem maiestate nostra eadem arma seu nobilitatis insignia sibi, et per eum annotato Stephano patri, nec non Georgio carnali, item Andree, Benedicto et Blasio filiis Johannis, Andree, Jacobo, Georgio et Nicolao filiis Ladislai, Gallo [filio] Petri et Jacobo filio Thome de eadem Petenyehaza, condivisionalibus fratribus suis, ipsorumque heredibus et posteritatibus universis, ex liberalitate nostra regia dari et conferri humiliter et devote supplicavit. Unde nos prefati Martini gratis affectibus intuentes ob[sequiorum merit]a, quibus [studii]s diligentibus ac indefessis hactenus erga nostram claruit maiestatem, cottidieque claret, et in antea eo studiosius clarere poterit, quo se et [suos] singularioribus honorum gratiis sentiet decoratos, animo deliberato et ex certa nostre maiestatis scientia eidem Martino et per eum predictis Stephano patri, Georgio carnali, Andree, Benedicto, Blasio, Andree, Jacobo, Georgio, Nicolao, Gallo et Jacobo condivisionalibus fratribus suis, ipsorumque heredibus et posteritatibus universis, ad prefati Martini supplicationis instantiam, prescripta arma seu nobilitatis insignia, hic depicta ac pictoris magisterio distincte descripta, virtute presentium conferimus, ymmo

de habundantiori plenitudine specialis nostre gratie ad maiorem prelibati Martini et aliorum supradictorum nobilitatis gloriam proprio motu concedimus, damus et elargimur, ut idem Martinus et alii supradicti, ipsorumque heredes et posteritas universa, nata et nascitura, hec arma seu nobilitatis insignia, prout presentibus litteris circa principium appropriatis coloribus diversis inserta pictura denotat et declarat, ammodo in antea in preliis, hastiludiis, torneamentis et in omni exercitio militari gestare valeant pariter et deferre. Gaudeant igitur favore regio, ac de tanto munere singularis gratie antefati Martinus et alii supranominati eorumque posteritates merito exultent, tantoque fideliori studio ad honorem regium eorundem in antea solidetur intentio, quanto ampliori favore preventos se conspiciunt munere gratiarum. Presentes autem ad premissorum memoriam perpetuam cum pendenti secreto nostro regio sigillo, quo ut rex Hungarie utimur, prelibatis Martino et aliis supradictis, eorumque heredibus et posteritatibus universis duximus concedendas. Datum Constantie, in festo beati Jacobi apostoli, anno domini millesimo quadringentesimo decimo septimo, regnorum nostrorum anno Hungarie etc. tricesimo primo, Romanorum vero septimo.

A czímer: Balra dőlt pajzs vörös mezejében lebegő arany leveles-koronából kinövő, balra fordult ezüst oroszlán, első bal lábával arany íjjat az ív közepén, jobb lábával pedig az íjj húrját feszítve, rajta ezüst hegyű arany nyilat lövésre készen tart. Sisakdísz: a koronából kinövő pajzs-alak. Takaró: vörös-arany. A sisakon lévő korona itt is, mint a Kőszegi-czímernél (IV. szám), a pajzsbeli ismétlésének tekinthető.

A czímer valódi heraldikai energiával van megfestve; igen helyes a festő ama törekvése, hogy a pajzs mezejét a czímerképpel lehetőleg ki akarja tölteni s ezért az oroszlán testét hátra feszíti, hogy ezzel is az íjj felhuzásához nagyobb erőt fejtsen ki. A szinek megválasztása sem eshetik kifogás alá. Egyetlen észrevételt a sisakdísz nagysága ellen tehetünk. A sisakdísz a Zsigmondkori czímerekben rendszerint nagyobb a pajzs hosszúsági tengelyénél; azonban arra nincs más példa, hogy az a pajzs magasságát ennek kétszeresénél is többel felülmúlja. Ez által a pajzs és ábrázolása a sisakdíszhez arányítva eltörpül, nyomottá lesz.

A fő czímerszerző Petneházy Márton, ki urát királyát külföldi útjaira, Lombardiába, Aragoniába, Angol-, Franczia- és Németországokba elkisérte. Itt és egyéb alkalmakkor szerzett érdemeit az oklevél a megszokott módon beszéli el. A czímert a látható formában a fő czímerszerző kéri magának és családjának, s az minden valószínűség szerint az összes akkor élő Petneházyaknak, kiket közeli vérség kapcsa fűz egymáshoz, szól.

A czímerszerzők rokonsági fokát a következő kis táblázat mutatja, hol az oklevélben felsorolt czímer-nyerők nevei dűlt betűkkel szedvék:

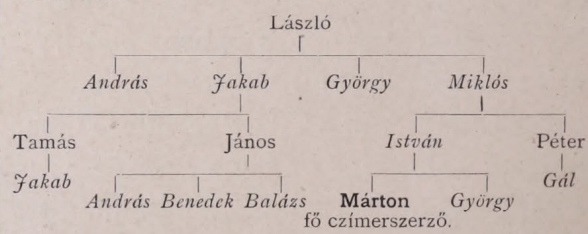

A Petneházy-család más tagjai, kik az itt megnevezettektől is levezethetők, a XV. század folyamán más czímert kapnak 1462-ben Mátyás királytól (l. a XX. táblán); azonban ez ujabb czímer használata a családtagoknál ki nem mutatható; azok egész a jelen időkig, köztük a család kimagasló alakja, Petneházy Dávid az 1686. évi budai hős is, a Zsigmond királytól kapott és valóban harczias jellegű czímerrel éltek, melylyel a király «nemességöknek nagyobb dicsőségére» ajándékozta meg őket.

Nyomt Ullmann J. Budapesten IV.

VII. A PETNEHÁZY-CSALÁD CZÍMERE 1417.

VIII.

1418. FEBRUÁR 27. KONSTANCZ.

ZSIGMOND KIRÁLY VAY ÁBRAHÁMNAK ÉS ROKONAINAK CZÍMERT ÁD.

(Eredetije a gróf Vay-család berkeszi levéltárában. — Turul 1900. 49.)

Sigismundus dei gratia Romanorum rex semper augustus ac Hungarie, Dalmatie, Croatie etc. rex, omnibus Christi fidelibus tam presentibus quam futuris, presentium notitiam habituris, salutem in eo, qui dat regibus regnare et victoriose triumphare. A claro lumine throni regii, veluti e sole radii, nobilitates legittimo iure procedunt, et omnium nobilitatum insignia a regia dignitate sic dependent, ut non sit dare alicuius generositatis insigne, quod a gremio non proveniat regie claritatis. Sane ad universorum, tam presentium quam futurorum, notitiam harum serie volumus pervenire, quod fidelis noster dilectus Abraham filius Nicolai de Waya coram nostra celsitudine personaliter constitutus, propositis et recensitis suis fidelibus servitiis et fidelium obsequiorum gratuitis meritis sincerisque complacentiis, utique acceptis et laudandis, quibus ipse nobis et sacro nostro regio diademati a longinquis temporibus in nostris agendis prosperis et adversis, persone et rebus suis non parcendo, indefesse studuit complacere, reddiditque se gratum et acceptum, arma seu nobilitatis insignia in presentium litterarum nostrarum capite depicta maiestati nostre exhibendo, eadem a nostra celsitudine sibi et consequenter Stephano fratri suo carnali, item Thome et alteri Stephano filiis Benedicti, necnon Georgio filio Ladislai, fratribus condivisionalibus et consanguineis, ex nostra liberalitate regia dari et conferri humiliter et devote supplicavit. Unde nos prefati Abrahe gratis affectibus intuentes obsequiorum laudabilia merita et actus strennuos, quibus ipse in plerisque nostris et sacre ipsius regni nostri Hungarie corone agendis a longinquis temporibus sub diversitate locorum et temporum, et presertim Istrie, Foriuli et presentibus Alamanie partibus, quas nos pro sacrosancte universalis ecclesie et sacri imperii status reformatione, duce Christo, qui lux vera est luminum, feliciter perlustravimus, non parcendo rebus suis et persone, sed variis periculis imminentibus se ipsum exponendo, celsitudini nostre studuit gratum reddere et acceptum; volentes itaque eum premissorum suorum laudabilium meritorum intuitu regalis munificentie antidoto prosequi speciali, animo deliberato et ex certa scientia eidem Abrahe, et per eum supradictis, cunctis quoque ipsorum fratribus et consanguineis ac heredibus et successoribus universis, ad prefati Abrahe supplicationis instantiam, prescripta arma seu nobilitatis insignia, hic depicta ac pictoris magisterio distincte descripta, virtute presentium conferimus, ymo de

habundantiori plenitudine specialis gratie nostre ad maiorem eiusdem Abrahe et aliorum supradictorum nobilitatis gloriam motu proprio concedimus ac presentibus elargimur, ut idem Abraham et alii supradicti, eorumque heredes et posteritas universa, nata et nascitura, hec arma seu nobilitatis insignia, prout presentibus litteris circa principium appropriatis coloribus diversis inserta pictura denotat et declarat, a modo in antea in preliis, hastiludiis, torneamentis et in omni exercitio militari et clientali gestare valeant pariter et deferre. Gaudeant igitur favore regio, et de tanto munere singularis gratie antefatus Abraham et alii suppradicti eorumque posteritates merito exultent, tantoque fideliori studio ad honorem regium eorundem in antea solidetur intentio, quanto ampliori favore preventos se conspiciunt munere gratiarum. Presentes autem ad premissorum memoriam perpetuam sigilli nostri secreti, quo ut rex Hungarie utimur, appensione pro prefato Abraham et aliis supradictis iussimus communire perpetuo et in evum valituras. Datum Constantie, dominica Oculi, anno domini millesimo quadringentesimo decimo octavo, regnorum nostrorum anno Hungarie etc. tricesimo primo, Romanorum vero octavo.

A czímer: Balra dőlt pajzs kék mezejében balra fordult sárga szarvas, arany agancscsal; jobb szemébe felülről jobb-haránt irányban fehér tollú arany nyílvessző furódik; az állat feje, nyaka, szügye, első lábai fönt és a kinyomuló nyílhegy vérrel csepegtetvék. Sisakdísz: a növekvő pajzsalak. Takaró: sárga-kék; a takaró úgy van stilizálva, hogy az az állat mezéből közvetlenül folytatódik.

A czímer minden tekintetben korrekt szerkezetű. A festésben több heraldikai érzék mint művészet nyilvánul. Feltünő, a mi különben régi magyar czímerekben elég gyakran fordul elő, hogy a festő az aranyat élesen megkülönbözteti a sárga színtől, vagyis ezt mint külön czímerszint használja, holott általános nézet szerint a sárga szín az arany helyettesítője. Ebben az esetben a festő a szarvas természetes barnás szinét igyekezett a sárgával visszaadni, és azt mint takarószínt is alkalmazta.

Ez a régi czímer, melynek tervét a czímerszerző mutatta be a királynak, a használatban és későbbi czímeradományok által lényeges változáson nem ment keresztül. Legtöbb változtatás 1507-ben II. Ulászló király czímerbővítésében történt. Ibrányi Gergely egyetlen leánya ugyanis még a XV. század első felében férjhez ment Vay Istvánhoz, kinek neve a czímereslevélben is előfordúl. Az utódok a családot Vajai Ibrányi néven folytatták. E házassági kapocs emlékére II. Ulászló a Vay és Ibrányi családok tagjainak 1507. febr. 3-án új czímert ád, melyben a Vay-czímert a Péczneмbeli, akkor már kihalt Ibrányi-család czímerével egyesíti egy pajzsban ekképen: Kék mezőben zöld alapon álló jobbra fordított természetes szarvas, arany agancscsal; jobb szemébe felülről jobbharánt aranytollú nyílvessző nyomúl; a nyíl vasa nem látszik ki. A szarvast fent jobbról hétágú arany csillag, balról ezüst növő hold kiséri. Az egész fölött aranyszegélyű ezüst balharánt pólya, fönt vörös rózsával, lent arany liliommal megrakva. A haránt-pólyát lent a pajzs csücskében természetes kődarab támasztja meg. Ezt az ábrázolást örökíti meg az 1783. évi bárói czímer is. Míg az 1830. évi grófi diplomában az a változás történik, hogy az öt czímermezőre osztott grófi czímer szívpajzsában látható az ősi ábrázolás: kék mezőben patakkal átszelt zöld alapon természetes szarvas homlokába fúródó nyíllal; a szarvast fönt jobbról nyolczágú arany csillag, balról ezüst növő hold kiséri. A czímerképen átvonuló haránt-pólya olyan, mint az 1507. évi czímerben. És így az 1418-ban kapott családi czímer, mely kétségtelenül egy vadászati eseményt örökít meg, némi csekély változtatással ma is használatban van.

VIII. A VAY-CSALÁD CZÍMERE 1418.

IX.

1418. MÁRCZIUS 29. KONSTANCZ.

ZSIGMOND KIRÁLY NAGYMIHÁLYI ALBERT VRÁNAI PERJELNEK ÉS ÁLTALA A TÖBBI NAGYMIHÁLYIAKNAK CZÍMERT ÁD.

(Eredetije a gr. Sztáray-család nagymihályi levéltárában. — Nagy Gyula, A gr. Sztáray-család oklevéltára II. 189; Turul 1889. 175.)

Sigismundus dei gratia Romanorum rex semper augustus ac Hungarie, Dalmatie, Croatie etc. rex, omnibus Christi fidelibus tam presentibus quam futuris, presentium notitiam habituris, salutem in eo, qui dat regibus regnare et victoriose triumphare. A claro lumine throni regii, velud e sole radii, nobilitates legittimo iure procedunt, et omnium nobilitatum insignia a regia dignitate sic dependent, ut non sit dare alicuius generositatis insigne, quod a gremio non proveniat regie claritatis. Sane ad universorum, tam presentium quam futurorum, notitiam harum serie volumus pervenire, quod fidelis noster dilectus venerabilis vir dominus Adalbertus filius Gregorii de Nagmihal, prior cruciferatus Aurane, coram nostra celsitudine personaliter constitutus, propositis et recensitis suis fidelibus servitiis et fidelium obsequiorum gratuitis meritis sincerisque complacentiis utique acceptis et laudandis, quibus ipse nobis et sacro nostro regio diademati a longinquis temporibus in nostris agendis prosperis et adversis, presertim pridem in expeditionibus exercitualibus, primum contra et adversus perfidissimos Turcos, crucis Christi inimicos, et alias nationes barbaricas et scismaticas, versus partes inferiores Themesienses, demum vero contra Boznenses, puta tunc nostros infideles et rebelles, instauratis, sub nostre maiestatis banderio, non sine effusione sui sanguinis ac plurimorum charorum suorum fratrum et familiarium vulneratione et interemptione, agilitate strennua, virili audacia et solicitudine indefessa, nuper vero Istrie, Foroiulii, ac novissime presentibus Almanie partibus, sumptibus copiosis et persone suis non parcendo, se et sua pro nostri regii honoris exaltatione fortune casibus et formidabilibus periculis exponendo, studuit complacere reddereque se gratum et acceptum, arma seu nobilitatis insignia in presentium litterarum nostrarum capite depicta, quibus idem ac cuncti sui progenitores sine corona usi fuissent, utereturque ipse de presenti, cum prescripte corone adiectione maiestati nostre exhibendo, eadem a nostra celsitudine sibi et per eum Johanni, Ladislao et Georgio filiis, nec non Johanni, Ladislao, Paulo, Stephano et Michaeli filiis Odyn, Nicolao filio Ladislai, Johanni filio Jacobi, alteri Johanni et Andree filiis Ladislai, Georgio filio Michaelis,

ac Dionysio et Ladislao filiis Pangratii, ac Pangratio filio Andree, et filiis Laurentii de predicta Nagmihal, condivisionalibus fratribus ac consanguineis quibuscunque suis, ac predictorum filiorum, fratrum et consanguineorum heredibus et posteritatibus universis, ex liberalitate nostra regia de novo dari et conferri humiliter et devote supplicavit. Unde nos prefati domini Adalberti prioris gratis affectibus intuentes obsequiorum merita, quibus diligentibus studiis ac indefessis hactenus erga nostram claruit maiestatem, cottidieque claret et in antea eo quidem studiosius clarere poterit, quo se et suos singularioribus honorum gratiis sentiet decoratos, animo deliberato et ex certa nostre maiestatis scientia, eidem domino Adalberto priori et per eum predictis Johanni, Ladislao et Georgio filiis, nec non Johanni, Ladislao, Paulo, Stephano et Michaeli filiis Odyn, Nicolao filio Ladislai, Johanni filio Jacobi, alteri Johanni et Andree filiis Ladislai, Georgio filio Michaelis, ac Dionysio et Ladislao filiis Pangratii, ac Pangratio filio Andree, et filiis Laurentii de predicta Nagmihal, condivisionalibus fratribus ac consanguineis quibuscunque suis, ac eorumdem filiorum, fratrum et consanguineorum ipsius domini Adalberti heredibus et posteritatibus universis, ad prefati domini Adalberti supplicationis instantiam, prescripta arma seu nobilitatis insignia, hic depicta ac pictoris magisterio distincte descripta, virtute presentium conferimus, imo de habundantiori plenitudine specialis nostre gratie ad maiorem eiusdem domini Adalberti et aliorum supradictorum nobilitatis gloriam proprio motu concedimus, damus et elargimur; ut iidem dominus Adalbertus et alii supradicti, eorumque posteritates et heredes universi, hec arma seu nobilitatis insignia, pr(o)ut presentibus litteris circa principium appropriatis coloribus diversis inserta pictura denotat et declarat, a modo in antea in preliis, hastiludiis, torneamentis et in omni exercitio militari gestare valeant pariter et deferre. Gaudeant igitur favore regio, ac de tanto munere singularis gratie antefati dominus Adalbertus et alii supradicti eorumque posteritas merito exultent, tantoque fideliori studio ad honorem regium eorumdem in antea solidetur intentio, quanto ampliori favore preventos se conspiciunt munere gratiarum. Presentes autem ad premissorum memoriam perpetuam, sigilli nostri secreti, quo ut rex Hungarie utimur, appensione, pro prefatis domino Adalberto priore et aliis supradictis iussimus communiri perpetuo et in evum valituras. Datum Constantie, feria tertia proxima post festum Pasche domini, anno eiusdem millesimo quadringentesimo decimo octavo, regnorum nostrorum anno Hungarie etc. tricesimo secundo, Romanorum vero octavo.

A czímer: Balra dőlt pajzs kék mezejében arany leveles-koronán álló arany kapu, félszárnya kinyitva; a félig nyilt kapun fönt arany rostély látszik; a kapun két természetes szembe néző szarka csőrével egy veresköves arany gyűrűt tart; a gyűrű köve felfelé áll. Aranysisak. Sisakdísz: a koronán álló pajzsalak. Takaró: kék-sárga.

Zsigmond király adománya voltaképen czímerbővítés; mert a család már korábban

M. TUDOMÁNYOS AKADÉMIA KÖNYVTÁRA

Ullmann J. Budapesten.

IX. A NAGYMIHÁLYI-NEMZETSÉG CZÍMERE 1418.

is ugyanezt a képet használta czímerűl. A XIV. század folyamán két Nagymihályi, apa és fiú, viselte Ungvármegye alispáni tisztét: György (1362—1366.) és János (1370—1376.); mind a kettőnek reánk jutott czímeres pecsétje is, teljesen azonos czímerképpel. E czímer: népies faragott kapu, az egyik szárny nyitva; a kapun két szembenéző szarka. Hiányzik még a korona, a melyen az egész ábrázolás nyugszik és az ékköves gyűrű, a mit a két szarka tart. Zsigmond czímerbővítése éppen e két rész hozzáadásában áll. A fő czímerszerző, Nagymihályi Albert, ugyanis azzal a kéréssel járul a királyhoz, hogy családi czímeröket, melyet ő, a családtagok és az elődök korona nélkűl használtak, koronával bővítse meg és hogy az új tárgygyal bővűlt régi czímer használatában a családot erősítse meg. Be is mutatja az ekképen változtatott czímer rajzát. Zsigmond király teljesíti a kérést és a koronát oly módon alkalmazza, hogy a családi czímert arra helyezteti. Az ily módon, czímeralapúl rajzolt korona nem a legszerencsésebb formát mutatja. A széles czímerképnél fogva a korona is túlságosan széles; míg rendes körűlmények közt a czímerekben előjövő nyílt leveles-korona látható ágainak száma három, itt öt levél látszik; vagyis ha a koronát kereknek képzeljük, az ágak száma nyolcz lesz. A sisakdíszben lévő korona ágainak száma is felülmúlja egygyel a rendes számot. Mindezt a széles czímerkép okozza, melyet nem lehetett heraldikailag tetszetősen koronára helyezni. A czímeres levél nem szól semmit az ékköves gyűrűről, pedig ez is hozzátoldás a régi czímerhez; mert Nagymihályi György és János XIV. századi pecsétein ennek még semmi nyoma. Zsigmond király czímerbővítésében tehát a korona kitüntető kiegészítése a régi családi czímernek, a mint hogy kitüntetésnek veendő, bár erről az oklevél nem szól, a czímer arany sisakja is; előjön ez a kitüntetés a Garai Miklós nádor részére szóló 1416. évi czímeradományban is, a hol a szöveg ezt világosan megmondja. Sajátságos, hogy maga a fő czímerszerző 1424. évi pecsétjén Zsigmond király czímerbővítését nem veszi figyelembe és családi czímerébe koronát nem véset; a gyűrű azonban már szerepel.

Ez a régi czímer a Nagymihályiak ma is élő leszármazottainak, a Sztáray grófok czímerében nagy változáson ment keresztűl. Az 1725. évi bárói czímer a régi ábrázolást több mező közt osztja meg és a félig nyílt kaput várfallá változtatja oly módon, hogy a czímerpajzs vágva és felső osztályában hasítva van. Az első arany mezőben zöld halmon, csőrükben ékköves arany gyűrűt tartó szemközt fordúlt két természetes szarka látható; a szarkák között pedig egy czölöpszerűen állított, arany nyelű és hegyű, két csúcsba futó vörös zászló ezüst kereszttel megrakva; a második vörös mezőben egy zöld ág híjján ágaitól megfosztott fatörzs (merőben új motivum); a harmadik alsó kék mezőben pedig sarokbástyákkal ellátott, közepén tornyos, ormózott várfal van, vörös tetővel, fekete ablakokkal és félig nyílt fekete kapuval. A bárói czímer tehát szétszedte és megváltoztatta az ősi czímerképet. Az 1747. évi grófi diploma ismét közeledik a régi ábrázoláshoz; e szerint a most is használatban lévő czímer: kék mezőben arany faragott kövekből rakott négy ormójú várfal, félig nyilt arany kapuval; a várfalon a két szarka, mint a Zsigmond király-adta czímerben.

Tudvalévőleg, a Nagymihályiak a Sztárayakkal egyetemben a Kaplon-nemzetség ivadékai és oklevelileg kimutatható első ősük Jákó, a XIII. század első felében. Ismeretes, hogy a gróf Károlyi család, a Vetéssyekkel, Bagosyakkal, Csomaközyekkel együtt, szintén a Kaplon-nemből veszi eredetét, és kimutatható első őse András, ki a mondott Jákóval körülbelül ugyanabban az időben élhetett. A Kaplon-nemzetség azonban már a XIII. század derekán annyira szétágazott, hogy a két őst nemzedékrendileg egymással összekötni nem lehet. A hogy genealogiai szempontból lehetetlen a két elágazás közös törzsatyját megtalálnunk: épp úgy czímertanilag sem vagyunk képesek felfedezni azt a közös jelvényt, melylyel a Kaplon-nemzetség leszármazottai a vérségi kapcsot kifejezésre juttatták. A Károlyiak ősi czímere, mely az összetett grófi czímer szívpajzsában látható: karvaly, mely felemelt jobb lábában szívet tart; Vetéssy László veszprémi püspök családi czímere a XV. század végén: sas; a Nagymihályiaké és a velök egy eredetű Sztárayaké, Ödönffyeké,

Nagymihályi Pongráczoké stb., Nagymihályi Albert saját bevallása szerint, leveles kapu két szarkával. Nincs a nemzetség leszármazottainak czímerében egyetlen egy közös vonás sem azon kívül, hogy mindegyikben madáralak látható. Nem csalódunk tehát, ha föltételezzük, hogy a Kaplon-nemzetség ősi czímere valamilyen madár-tipust mutathatott.

A Nagymihályi családnak messze kimagasló alakja Ungi Albert vránai perjel, a fő czímerszerző. Maga a czímeres levél a megszokott formulák korlátai daczára igazi melegséggel emlékezik meg azokról a szolgálatokról, melyeket az országnak és a királynak a török ellen viselt harczokban, az alsó temesi részekben, Bosniában, majd Istriában, Friaulban és Németországon tett. A harczokban vérrokonai közül nem egy hullott el és ő is magát a legnagyobb veszedelmeknek tette ki. Egyéb forrásokból tudjuk, hogy 1411—1412-ben Ozorai Pipo temesi főispánnal egyetemben Velenczét győzi le. Még ekkor fiatal ember, mert 1410-ben még udvari apródnak írják. 1417. február 12-én vránai perjellé lesz, és mint ilyen vesz részt a konstanczi zsinaton. 1422-től e mellett Horvát- és Dalmátország bánja is. Hadat visel Radul havasalföldi bitorló vajda ellen s a török által elűzött Dánt székébe visszaülteti.

Nagymihályi Albert családja fényének és gazdagságának föllendítésére sokat tett. A czímeradományban részelteti nemzetségének, úgy látszik, összes akkor élő ágazatait. Mint a Johannita-rend tagja és e mellett családapa is, új adományt, biztosítást eszközöl ki a királytól alig egy évre perjellé kineveztetése után, hogy ősi családi birtokaira sem a Johanniták-rendje, sem pedig a vránai perjelség igényt nem támaszthat. Albert perjelnek három fiáról kellett gondoskodnia. Volt is mivel. A havasalföldi hadi vállalat jutalma 1427-ben óriási adomány volt, melylyel az ősi javak megsokszorozódtak.

Zsigmond király túlélte kiváló hívét, mert ez már 1434-ben nincs az élők között. Fiainak egyike sem érte el atyja nagyságát. Egyikből, Györgyből, pap lett és a pozsegai prépostságig vitte; a másiknak, Lászlónak, nyoma vész; a harmadik, György, tovább folytatta a családot, mely a horvát-dalmát bán emlékére Nagymihályi Bánfi nevet vett föl.

A Nagymihályiak egyéb leszármazói közül a XIV—XV. században kiváltak még: Nagymihályi László, ki a XIV. század végén Bolgárországban, Szlavoniában hadakozott, majd 1391—1396. között Ungmegye főispánja; továbbá Nagymihályi János, Jakab fia, ki Zsigmond királynak 1398-ban udvari apródja; egy másik János, Ödön fia, 1409-ig Zemplénmegye alispánja, ki tevékeny részt vett Zsigmond harczaiban és 1399-ben királyát Morvaországba kiséri; hűségeért 1404-ben több hűtlen lázadó birtokát kapja. Ennek testvére Mihály a huszsziták ellen viselt harczokban tüntette ki magát és Prága városát hosszabb ideig őrizte; Nagymihályi László fia, János, 1412-ben udvari apród. Szóval Zsigmond király kora a családra nézve az emelkedés, gazdagodás kora volt. A most felsoroltak mind megnevezvék az 1418. évi czímeradományban.

Érdekes és hazai birósági gyakorlatunkban talán egyedül álló eset, hogy a Nagymihályi-czímernek más családok által való használata a XVIII. században évtizedeken át tartó pör tárgyát képezte. Sztáray Imre gróf ugyanis 1752-ben azzal a kérelemmel járult a királyi táblához, hogy tiltaná el a Villei Pribék- és Iványi Fekete-családokat azon czímer viselésétől, mely a Nagymihályi-czímerhez teljesen hasonló. A czímerbitorlás miatt indított tárgyalás, melyben az ügyvédek minden furfangjokat kimerítették, 1774-ben hozott táblai ítélettel ért véget, mely a Pribék- és Fekete-családokat, miután a pör folyamán a Nagymihályiakkal való osztályos atyafiságukat kimutatták és bebizonyították azt is, hogy a Nagymihályi-czímert századokon át használták, a czímerbitorlás vádja alól felmenti és őket a czímer használatában megerősíti. (Turul, 1900. 39.)

Az 1418. évi czímer festője oly jellemző kerettel övezte a czímerképet és annak oly sajátságos színezést adott, hogy ecsetjét könnyen felismerhetjük a következő czímerben is.

X.

1418. MÁRCZIUS 29. KONSTANCZ.

ZSIGMOND KIRÁLY DANSAI ÉS KERESZTÚRI CSESE LÁSZLÓNAK ÉS ROKONÁNAK PÉTERNEK CZÍMERT ÁD.

(Eredetije a br. Wesselényi-családnak az Erdélyi Múzeum-egylet könyvtárában őrzött levéltárában Kolozsvárott. — Turul 1899. 153.)

Sigismundus dei gratia Romanorum rex semper augustus ac Hungarie, Dalmatie, Croatie etc. rex, omnibus Christi fidelibus tam presentibus quam futuris, presentium notitiam habituris, salutem in eo, qui dat regibus regnare et victoriose triumphare. A claro lumine throni regii, velud e sole radii, nobilitates legittimo iure procedunt, et omnium nobilitatum insignia a regia dignitate sic dependent, ut non sit dare alicuius generositatis insigne, quod a gremio non proveniat regie claritatis. Sane ad universorum, tam presentium quam futurorum, notitiam harum serie volumus pervenire, quod fidelis noster Ladislaus dictus Chese filius Demetrii de Dansa et de Kerezthur coram nostra celsitudine personaliter constitutus, propositis et recensitis suis fidelibus servitiis et fidelium obsequiorum gratuitis meritis sincerisque complacentiis utique acceptis et laudandis, quibus ipse nobis et sacro nostro regio diademati a longinquis temporibus in nostris agendis prosperis et adversis, persone et rebus suis non parcendo, indefesse studuit complacere reddiditque se gratum et acceptum, arma seu nobilitatis insignia, in presentium litterarum nostrarum capite depicta, maiestati nostre exhibendo, eadem a nostra celsitudine sibi et per eum Petro filio Dominici de eadem, condivisionali fratri suo, ipsorumque heredibus et posteritatibus universis ex liberalitate nostra regia dari et conferri humiliter et devote supplicavit. Unde nos prefati Ladislai Chese gratis affectibus intuentes obsequiorum merita, quibus ipse in Bosne et signanter in presentibus Almanie partibus, quas nos pro sacrosancte universalis ecclesie, que iam superni luminis gratia illustrante ad unitatem per verum et unicum eius sponsum pervenit, et sacri imperii status reformatione, duce Christo, qui lux vera luminum, feliciter perlustravimus, se variis periculis imminentibus ipsum exponendo, celsitudini nostre intentissimis animi desideriis studuit gratum reddere et acceptum, animo deliberato et ex certa nostra scientia eidem Ladislao Chese et per eum predicto Petro filio Dominici, ipsorumque heredibus et posteritatibus universis, ad prefati Ladislai Chese supplicationis instantiam, prescripta arma seu nobilitatis insignia, hic depicta ac pictoris magisterio distincte descripta, virtute presentium conferimus, ymmo de habundantiori plenitudine specialis nostre gratie ad maiorem eiusdem Ladislai dicti Chese et aliorum supradictorum nobilitatis gloriam proprio motu concedimus, damus et elargimur, ut iidem Ladislaus et Petrus

eorumque heredes et posteritas universa, nata et nascitura, hec arma seu nobilitatis insignia, prout presentibus litteris circa principium appropriatis coloribus diversis inserta pictura denotat et declarat, a modo inantea in preliis, hastiludiis, torneamentis et in omni exercitio militari gestare valeant pariter et deferre. Gaudeant igitur favore regio, ac de tanto munere singularis gratie antefati Ladislaus et Petrus eorumque posteritates merito exultent, tantoque fideliori studio ad honorem regium eorundem inantea solidetur intentio, quanto ampliori favore preventos se conspiciunt munere gratiarum. Presentes autem ad premissorum memoriam sigilli nostri secreti, quo ut rex Hungarie utimur, appensione prefatis Ladislao et Petro ipsorumque heredibus supradictis iussimus communiri perpetuo et in evum valituras. Datum Constantie, feria tertia proxima post festum Pasche domini, anno eiusdem millesimo quadringentesimo decimo octavo, regnorum nostrorum anno Hungarie etc. tricesimo secundo, Romanorum vero octavo.

A czímer: Balra dőlt pajzs kék mezejében a pajzs három szegletében elhelyezett egy-egy ezüst hosszúkás lánczszempár, befelé szétálló lánczszemekkel. Sisakdísz: fehér halfarkban végződő, balra néző vörös kutya előteste, mely két első lábával a sisakon áll; az alak hátán, ott a hol kutya teste halfarkba megy át, egy ívalakban hátra hajló fehér madártoll. Takaró: fehér-vörös.

A czímer minden tekintetben nevezetes. A lánczszemek elhelyezése és stilizálása kifogástalan; különösen érdekes a sisakdísz, mely kutyából, halból és madártollból összetett csudaállat. Jellemző a festő felfogása, ki a takarót nem a pajzsbeli ábrázolás, hanem a sisakdísz szineivel hozza összhangzásba.

A czímereslevélben a Wesselényi nevet nem olvassuk és mégis valószínű, hogy az abban megnevezett két egyén a családdal régen szoros kapocsban volt; mutatja ezt a czímerazonosság, illetőleg a czímer további fejlődése is. Dansai László szomszédos birtokosa a nógrádmegyei Veselénynek, honnét a család nevét vette; Dansa Veselénytől délre, a füleki vár tartozékainak közvetlen közelében feküdt; és Veselény mellett van Keresztúr is, mely a Csesék másik előnevét adta. Keresztúrt utóbb a XVI. században a Wesselényiek kezén is látjuk. Volt-e még szorosabb, esetleg vérségi kapocs is a szomszédságon kívül a Csesék és a Wesselényiek között, adatok hijjában nem tudjuk; annyi tény, hogy a czímereslevél a nagy változásokon átment czímerképpel egyetemben a Wesselényiek tulajdonába került.

A czímer további alakulásaiban eltünik a pajzsból a lánczszem-pár és a tetszetősebb fantasztikus sisakdísz válik pajzsalakká. A Wesselényiek XVI. századi czímerében a pajzsalak: kék mezőben fatörzshöz lánczolt kutya előtestű lebegő hal. A sisakdísz csuda-állatának egyik alkotó része, a toll, még pedig három strucztoll, megmarad sisakdísznek. Világos, hogy e czímer az 1418. évinek közvetetlen leszármazottja. Egy századdal utóbb a Wesselényi-czímer ismét változáson megy át; a kutya előtestéből koronás oroszlán teste lesz, mely halfarkban végződik; a fatörzsből pedig három-virágos rózsa ág, melyet az oroszlány tart. Legutolsó és most is használatban lévő változat az, hogy a koronás oroszlánból halfarkban végződő koronás női törzs, szirén lesz. Természetes, hogy a takaró szine is fehér-vörösből a pajzsbeli szineknek megfelelő kék-ezüstre változott át.

A czímeres levél Csese Lászlónak különösen Boszniában és Németországon, a király kiséretében szerzett érdemeit emeli ki a szokott módon. Ő is bemutatja az óhajtott czímer képét, melynek lánczszemei kétségtelenül valamely átélt fogságra emlékeztetnek; a király változatlan formában hagyja jóvá a kért czímert. A királyi kitüntetés Csese László családja régi nemességének szintén nagyobb dicsőségére történik.

X. DANSAI ÉS KERESZTÚRI CSESE LÁSZLÓ ÉS PÉTER CZÍMERE 1418.

XI.

1421. FEBRUÁR 10. MYSA VÁROSA.

ZSIGMOND KIRÁLY AZ ALSÓ- ÉS FELSŐ-BÁRCZAY CSALÁD TAGJAINAK CZÍMERT ÁD.

(Eredetije a Bárczay-család levéltárában. — Turul 1891. 85.)

Sigismundus dei gratia Romanorum rex semper augustus ac Hungarie, Bohemie, Dalmatie, Croatie etc. rex, omnibus Christi fidelibus tam presentibus quam futuris, presentium notitiam habituris, salutem in eo, qui dat regibus regnare et victoriose triumphare. A claro lumine throni cesaree vel regie maiestatis, velut e sole radii, nobilitates legittimo iure procedunt, et omnium nobilitatum insignia ab imperatoria vel regia maiestate sic dependent, ut non sit dare alicuius generositatis insigne, quod a [gremio] non proveniat cesaree seu regie dignitatis vel claritatis. Sane ad universorum notitiam, tam presentium quam futurorum, harum serie volumus pervenire, quod fidelis noster Ladislaus filius Mathius de Felsew-Barcza ad nostre celsitudinis accedens presentiam, recensitis propositisque et declaratis suorum progenitorum et per consequens suis fidelitatibus et fidelium obsequiorum meritis, per ipsos claritati nostre locis et temporibus opportunis laudabiliter exhibitis et impensis, quedam arma seu nobilitatis insignia sibi et per eum Elye carnali ac Ladislao filio Clementis de Also-Barcza condivisionalibus fratribus suis, ipsorumque suorum fratrum et consanguineorum heredibus et posteritatibus universis ex liberalitate nostra dari et conferri humiliter et devote suplicavit. Unde nos prefati Ladislai gratis affectibus intuentes obsequiorum merita, quibus diligentibus studiis ac indefessis in diversis nostris et ipsius regni nostri Hungarie arduis expeditionibus, sicuti prosperis sic et adversis, sub diversitate locorum et temporum non sine sue persone gravibus discriminibus et expensarum suarum oneribus actenus erga nostram claruit maiestatem cotidieque claret, et [in futurum] eo quidem studiosior clarere poterit, quo se et suos singularioribus honorum gratiis sentiet decoratos, animo deliberato et ex certa nostra scientia eidem Ladislao et per eum memoratis Elye carnali ac Ladislao filio Clementis de dicta Also-Barcza condivisionali fratribus suis cunctisque eorundem fratrum et consanguineorum heredibus et successoribus universis, ad prefati Ladislai filii Mathyus suplicationis instantiam, prescripta arma seu nobilitatis insignia, hic depicta ac pictoris magisterio distincte descripta, virtute presentium conferimus imo . . . . . de plenitudine specialis nostre

gratie ad maiorem eiusdem Ladislai ac aliorum supradictorum nobilitatis gloriam proprio motu concedimus ac presentibus elargimur, ut idem Ladislaus et alii supradicti eorumque heredes ac quelibet ipsorum posteritas universa, nata et nascitura, hec arma seu nobilitatis insignia, prout presentibus litteris circa principium appropriatis coloribus diversis inserta pictura denotat et declarat . . . . . hastiludiis, torneamentis et [aliis] exercitationibus militaribus gestare valeant . . . *(következik a szokásos záradék).* Datum in nostra civitate Mysa nuncupata, in festo beate Scholastice virginis et martiris, anno domini millesimo quadringentesimo vigesimo primo, regnorum nostrorum *etc.*

A czímer: Balra dőlt pajzs kék mezejében lebegő sárga koronából kiemelkedő szembenéző ifjú felsőteste, szőke hajjal, fején két oldalt lehajló fekete sapka, elől négy gombbal diszítve. Gallértalan ruhája vörös; bal karját feje fölé emeli és ezzel a jobb karja helyét pótló természetes szarvasagancsot feje fölött tartja. Sisakdísz: a pajzsalak. Takaró: kékvörös. A sisakon látható korona voltaképen a pajzsbeli ábrázolás ismétlése.

A czímer nem tartozik a legjobbak és legszebbek közé. A pajzsban látható korona idomtalanúl magas. A belőle kinövő alak, a jobbját helyettesítő szarvasagancscsal, kétségtelenűl vadászlegényt ábrázol; azonban ez a jelképes ábrázolás sem szépnek, sem heraldikainak nem mondható. Legérdekesebb még az alak ruhája, mely a vadászlegények akkori öltözetét mutatja. Ez a ruha gallértalan, testhez simuló szűk öltöny, minden dísz nélkül, a melyre hideg ellen való oltalmúl újj nélküli köntöst öltöttek. A fekete lapos sapka puha anyagból készült, mely azután két oldalt a fülek felé lecsüngött. Ez az öltözet éppenséggel nem magyar, hanem általában a szolgaszemélyzetnek, ez esetben a vadászlegénynek, europaszerte viselt hétköznapi ruhája. Ebben a czímerben is előjön az a nálunk gyakorta előforduló hiba, hogy a sisaktakaró két szint, kéket és vöröset mutat.

A czímereslevél, nem adatván ki a konstanczi zsinat és az ennek érdekében tett európai út alatt, hanem később, némileg eltérő formát mutat az 1414. év óta megszokottaktól. A kitüntetettnek érdemei, melyeket a király külföldi utazásai alatt szerzett, még oly szűkszavú részletezéssel sincsenek elmondva, mint azokban, a melyek az 1414—1418. közötti években keltek; az oklevél elbeszélő része teljes általánosságban emlékszik meg a czímernyerő hűségéről és jó szolgálatairól. Az oklevél nem emeli ki, hogy a czímerkérő a rajzot előre bemutatta a királynak, azonban valószínű, hogy itt is úgy történt, mint az esetek legtöbbjében. A czímeradomány ebben az esetben is már régi nemesek részére szól, tehát az oklevél a megfelelő formulával él.

A fő czímerszerzőről, ki a család felső-bárczai ágából ered, sok adatot nem tudunk; úgy látszik, országos vagy megyei hivatalt nem viselt. A család vagyonát azonban nagy mértékben gyarapította. A czímerlevélben is megnevezett testvérével, Illéssel egyetemben, még Zsigmond királytól 1430-ban új adományt nyert Bárcza, Haradicska, Kisfalud és Tisza abaujmegyei birtokokra; utóbb Szepesmegyében is szerzett birtokokat.

A czímereslevélben czímertársként szereplő Alsó-Bárczai Kelemen fiát, Lászlót, távolabbi vérrokonság köteléke fűzi a fő czímerszerzőhöz, a mennyiben a család alsó-bárczai ága az 1225—1276. közt élt közös ősnek, János comesnek Miklós fiától veszi eredetét, míg a felső-bárczai ág alapítója e Miklósnak testvére Illés.

A család a czímert ma is ugyanabban az alakban viseli, a hogy azt Zsigmond király adományozta.

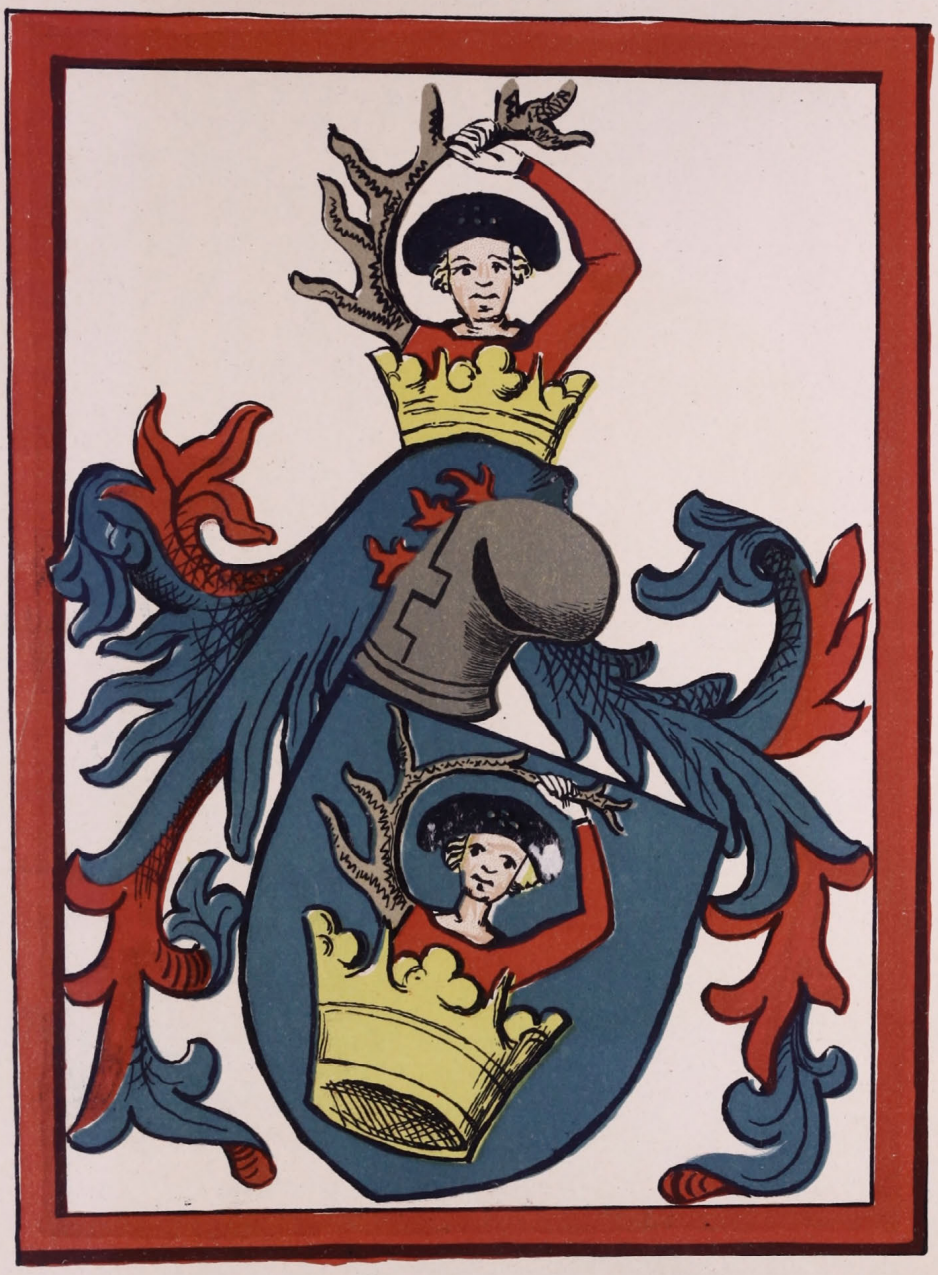

XI. A BÁRCZAY-CSALÁD CZÍMERE 1421.

BIBLIOTHECA ACADEMIAE SCIENTIARUM HUNGARICAE
MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA KÖNYVTÁRA
BUDAPEST

XII.

1428. JUNIUS 22. GALAMBÓCZ VÁRA ALATTI TÁBORBAN.

ZSIGMOND KIRÁLY KÖKÉNYESI GYÖRGY FIAINAK CZÍMERT ÁD.

(Eredetije a Vizeki Tallián-család ötvösi ágának a Magyar Nemzeti Múzeumban őrzött levéltárában. — Turul 1899. 97.)

Nos Sigismundus dei gratia Romanorum rex semper augustus ac Hungarie, Bohemie, Dalmatie, Croatie [etc. rex, omn]ibus Christi fidelibus tam presentibus quam futuris, presentium notitiam habituris, salutem in eo, per quem reges regnant et principes princi[pant vic]torioso cum triumpho. Humane [co]nditionis circumspecta sagacitas et bonorum operum assidua percunctatrix sic artis ingenio naturalibus se conf[ormare didicit,] quod ex causis nobilibus effectus [insignes] producit, ut quos natura superior interioribus dotibus nobilibus illustravit, ipsorum animos sapien[tie et scient]ie altitudine pre ceteris decora[vit, horum] consilio thronus regius roboratur, et eorum virtuosis actibus regalis sublimitatis gloria optata [presidia suscipit et] salutaribus omni tempore [proficit] incrementis. Proinde ad universorum, tam presentium quam futurorum, notitiam harum serie volumus pervenire, quod [fidelis noster] Jacobus filius Georgii de [Keky]nes celsitudinis nostre veniens in presentiam, propositis suis fidelitatibus et fidelium obsequi[orum gratuitis meritis sinceris]que complacentiis, [per ipsum nostre] maiestati locis debitis et temporibus opportunis [exhibitis et impensis, nostre] humiliter [et devote] suppl[icavit maiestati, ut] arma seu nobilitatis [insig]nia, circa principium presentium pictoris magisterio [appropriatis coloribus depicta, sibi et per eum suis heredibus et] successoribus dare et conferre dignaremur. Nos itaque attendentes [multiplicia merita probitatis et preclare devotionis ac fidelitatis demonstrata opera, quibus idem Jacobus diversis] in nostris negotiis* cum omni sinceritatis zelo et sollicitudine indefessa pre ceteris suis [participibus, velut aurum puritatis suo splendore cete]rorum [metallorum] precellens nitorem, nostre maiestati obtutibus gratum se reddidit et acceptum, vo[lentes et] animo cupientes [eidem pro premissis] et aliis causa pro[lixitatis] obmissis fidelium servitiorum preclaris meritis munificentia regalis benignitatis respondere, de regie [potestatis plenitudine, an]imo deliberato, ex certa scientia nostre maiestatis et gratia speciali arma seu nobilitatis insignia, prout circa principium seu [caput presentium pictoris ma]gi-

* Az eredetiben hibásan: *negogotiis.*

sterio appropriatis coloribus sunt depicta, eidem Jacobo ac Blasio filiis Georgii de Kekynes ipsorumque heredibus et posterita[tibus universis dedimus, dona]vimus et contulimus, ymmo damus, donamus et conferimus; ut ipsi simul vel divisim, eorumque posteritas universa, nata et [nascitura, a modo in poster]um eadem arma seu nobilitatis insignia ubique bellorum et pacis tempore libere habeant et secure portant seu deferant, ip[sisque armis seu nobilita]tis insigniis in preliis, torneamentis, hastiludiis, anulis, cortinis et generaliter in omni exercitio militari et clientali uti possint prepetuo [et gaudere], harum nostrarum vigore et testimonio litterarum mediante. Datum in descensu nostro campestri sub castro Galambacz, feria tertia proxima ante festum nati[vitatis] beati Johannis Baptiste, anno domini millesimo quadringentesimo vigesimo octavo, regnorum nostrorum anno Hungarie etc. XLII., Romanorum decimo octavo et Bohemie octavo.

A címer: Balra dőlt pajzs ezüst mezejében lebegő arany leveles-koronából kinövő, aranynyal fegyverzett kék griff, vörös szárnyakkal. Sisakdísz: a koronából kinövő pajzsalak. Takaró: kék-vörös. A címer a legszebben stilizáltak egyike; csak az egy takaró ellen lehetne kifogást tenni, hogy az két színből van összetéve, mikor a takaró egyik mázául a pajzsbeli ezüst kinálkozott.

Ez már második eset Zsigmond király címereslevelei közt, hogy az adomány tárgyát alkotó címerkép képzeleti alak (v. ö. a X. táblával.) A griff különben kedvelt magyar címertárgy, mit bizonyít az is, hogy egyik ősi nemzetségünknek, a Tomaj-genusnak, a melyből a többi közt a Losonczi Bánffyak erednek, griff a címere. Zsigmond királynak ismerjük ezen kívül még egy címeradományát, mely 1434-ben a Karcsai- és Gencsi-családoknak szól; ebben ugyanaz a címerkép, változtatott színekkel, a mi az előttünk fekvő címerben (l. a II. füzet XIV. tábláját.)

A címeres levél a következő Dabi-félével egyetemben, mely a jelen szöveg hézagainak kiegészítésére igen jó szolgálatot tett, feltűnik az eddigiektől eltérő szövegezésével, szokatlan formuláival. Különösen érezhető ez a bevezető arengában, mely Zsigmond király eddigi armálisaiban tipikus volt. Abban azonban egyezik az előbbiekkel, hogy itt is a címerkérő óhajtja ebben a formában a címert, és hogy azt a szöveg itt sem írja le.

A címert Kökényesi György fia Jakab kéri és kapja a maga és testvére Balázs számára. Érdemeit az oklevél nem részletezi, csak általánosságban beszél rólok; a címeres levél keltének helye azonban sejteti, hogy a címerszerző a királyi hadban vitézkedett.

A család nemessége ősrégi. A családi név már a XIV. század elején ismeretes Zala vármegyében. A vasvári káptalan és a zalavári konvent kiadványai a század folyamán sokszor emlékeznek meg róluk. A század vége felé a családi név, vérségi kapcsolat, házasság és összeolvadás következtében Szentbalázsira, majd Szentbalázsi Szelére változott, minek előzménye az volt, hogy Szentbalázsi Lőrincz 1369-ben testvérévé fogadta Kökényesi Bertalant és Lőrinczet; 1406-ban pedig Szentbalázsi Jakab, János és István testvérek kötnek vérségi frigyet Kökényesi Györgygyel és Bereczkkel. A most említett Györgynek két fia volt a címerszerző. A XV. század negyedik évtizede óta a család Szentbalázsi Szele néven virágzik tovább.

Érdekes, hogy a két címerszerző néhány évvel utóbb, 1431-ben, újabb címert kap. Ennek a címernek fő szerzője Irsai László, Alsólindvai Bánffy Pál familiarisa; az adományban a többi közt részesek rokonai, most már Szentbalázsi Szele Jakab és Balázs testvérek is. (L. a II. füzet XIII. tábláján.) Ez a címer semmiben sem hasonlít a most leírthoz; és mégis van annak nyoma, hogy egyikmásik utód az Irsai László társaságában nyert címerrel él.

XII. A KÖKÉNYESI-CSALÁD CZÍMERE 1428.

XIII.

1430. JANUÁR 8. POZSONY.

ZSIGMOND KIRÁLY UDVARI BORBÉLYÁNAK, ZÁGRÁBI DABI MIHÁLYNAK, MAGYAR NEMESSÉGET ÉS CZÍMERT ÁD.

(Eredetije Máramaros vármegye levéltárában. — Turul 1887. 105.)

Sigismundus dei gratia Romanorum rex semper augustus ac Hungarie, Bohemie, Dalmatie, Croatie etc. rex, omnibus Christi fidelibus tam presentibus quam futuris, presentium notitiam habituris, salutem in eo, per quem reges regnant et principes dominantur victorioso cum triumpho. Humane conditionis circumspecta sagacitas et bonorum operum assidua percunctatrix sic artis ingenio naturalibus se conformare didicit, quod ex causis nobilibus effectus insignes producit, ut quos natura superior interioribus dotibus nobilibus illustravit, ipsorum animos sapientie et scientie altitudine pre ceteris decoravit, horum obsequio thronus regius roboratur, et eorum virtuosis actibus regalis sublimitatis gloria optata presidia suscipit et salutaribus omni tempore proficit incrementis. Proinde ad universorum notitiam, tam presentium quam futurorum, harum serie volumus pervenire, quod fidelis noster Mychael filius Mathei de Dab alias de Zagrabia, barbirius nostre maiestatis, celsitudinis nostre veniens in presentiam, propositis suis fidelitatibus et fidelium obsequiorum gratuitis meritis sincerisque complacentiis, per ipsum nostre maiestati exhibitis et impensis, nostre humiliter et devote supplicavit maiestati, ut arma seu nobilitatis insignia, circa principium presentium pictoris magisterio appropriatis coloribus depicta, sibi et per eum suis heredibus et successoribus universis dare et conferre dignaremur. Nos itaque, qui ex innata nobis regia liberalitate cunctorum nobis fideliter obsequentium consuevimus in eorum supplicationibus nostram serenitatem exhibere favorosam, attendentes multiplicia merita probitatis et preclare devotionis ac fidelitatis demonstrata opera, quibus idem Mychael in diversis nostris et regnorum nostrorum agendis, sicuti prosperis sic et adversis, et presertim alias nobis in partibus Almanie, Lombardie, Francie, Anglie et Aragonie pro sacrosancte ac universalis ecclesie unione et communi bono procedentibus et laborantibus, lateri nostre maiestatis iugiter et sine intermissione adherendo, cum omni sinceritatis zelo et sollicitudine indefessa cum sudorosis suis laboribus et non sine expensarum suarum pluralitate pre ceteris suis participibus, velut aurum puritatis suo splendore ceterorum metallorum precellens nitorem, nostre maiestati

obtutibus gratum se reddidit et acceptum, volentes et animo cupientes eidem pro premissis et aliis causa prolixitatis obmissis fidelium servitiorum preclaris meritis munificentia regalis benignitatis respondere, de regie potestatis plenitudine, animo deliberato, ex certa scientia nostre maiestatis et gratia speciali, arma seu nobilitatis insignia, prout circa principium seu caput presentium pictoris magisterio appropriatis coloribus sunt depicta, eidem Mychaeli et per eum suis heredibus et posteritatibus universis dedimus, donavimus et contulimus, ymo damus, donamus et conferimus et elargimur; ut ipse et sua posteritas universa, nata et nascitura, a modo in posterum eadem arma seu nobilitatis insignia ubique bellorum et pacis tempore libere habeant et secure portent seu deferant, ipsisque armis seu nobilitatum insigniis in preliis, torneamentis, hastiludiis, sigillis, anulis, cortinis et generaliter in omni exercitio militari et clientali uti possint et gaudere. Preterea ut eidem Mychaeli de ignobilitate generis aut alia quacumque exhilitatis conditione intra vel extra iudicium obiectum opponi et ascribi non possit, eundem et cunctos suos successores ex habundantiori nostra regia liberalitate nobilitamus, in cetumque et catervam verorum regni nostri nobilium connumeramus et aggregamus, decernentes, ut ipse et sui successores antedicti universis et singulis iuribus et privilegiis et libertatibus, quibus ceteri veri regni nostri nobiles gaudere consueverunt, a modo et imposterum temporibus successivis universis uti, frui et gaudere valeat atque possint, harum nostrarum, quibus sigillum nostrum secretum appensum est, vigore et testimonio litterarum mediante. Datum Posonii, die dominico proximo post festum epiphaniarum domini, anno eiusdem millesimo quadringentesimo tricesimo, regnorum nostrorum anno Hungarie etc. XL. tertio, Romanorum vigesimo et Bohemie decimo.

A czímer: Balra dőlt pajzs kék mezejében keskenyített arany szarufa (cantherius, Sparren); a pajzs két felső sarkában és a pajzslábban egy-egy stilizált ezüst fog, hármas gyökerével felfelé fordítva. Koronás sisak. Sisakdísz: kék mezbe öltözött, czölöpszerűleg elhelyezett balkar, markában hármas gyökerével felfelé irányított ezüst fogat tart. Takaró: kék-arany.

A czímer ábrázolásánál, jó heraldikai stilizálásánál fogva legérdekesebb czímeres emlékeink egyike. A czímerkép kétségtelenül az udvari borbély foglalkozása köréből van véve, ki az oklevél szavai szerint, hosszú éveken át híven szolgálta királyát, mellette volt németországi, lombardiai, franczia-, angolországi és aragoniai útjai alatt és a király oldala mellől nem távozott. A borbélyi érdemek közt egy szerencsés fogműtét nem lehetett a legutolsó; mert ennek emlékét örökíti meg a kapott czímer. A czímerkép, a mint egyrészt szokatlan tárgyánál fogva költi fel az érdeklődést, ép oly mértékben ébreszti fel azt a mód, a hogy a festő ezt a nem aesthetikus czímertárgyat elénk állítja. A fogat gyökerével felfelé fordítja s a gyökereket úgy stilizálja, hogy a nem szép alakból virágkehelyhez hasonló ábrázolás lesz. Minthogy egy fog a mezőt ki nem töltené, a kis czímeralakot háromszor ismétli. Nem lehetetlen, hogy az arany szarufa, a foghúzó borbély műszerét akarja a heraldikai szabályok szerint alkalmazott mesteralakkal elénk állítani. Érdekes az is, hogy a festő a sisakdíszben a pajzsalaknak ismétlésére kart használ kisegítő sisakdíszül. Egyes fog a

Nyomt Ullmann J. Budapesten IV.

XIII. ZÁGRÁBI DABI MIHÁLY CZÍMERE 1430.

sisakon jelentéktelen, fel nem ötlő dísz lett volna. Hogy e kis czímerkép jobban jusson érvényre, a festő egy kéz ujjai közé helyezi azt. A magyar heraldika naturalisztikus irányzata következtében a rendes fejlődés az, hogy egyes tárgyak, pl. virág, gyümölcs, fegyver stb., utóbb kar által tartva lépnek föl, úgy a pajzsban, mint különösen a sisakdíszben; sőt a magyar heraldika az első, mely a külföldön elterjedt segédsisakdíszekhez (szarv, szárny, kalap, emberi és állati törzsek, tollak, párnák, táblák) még a kart is hozzávette. E magyar heraldikai sajátságnak legelső példája Zágrábi Dabi Mihály czímere. A sisakon lévő korona valósággal a sisakhoz tartozó és nem ismétlése a pajzsbeli alaknak, mint a Zsigmondkori czímerek többségében látjuk. A sisaktakaró egyenesen a sisakdísz szinének folytatása, mi az úgynevezett felső czímert igen tetszetőssé teszi. A czímert a kitüntetett udvari borbély ebben a formában kéri királyától; mutatva ezzel, hogy érdemei közt kiválónak tartja azt az epizódot, a melyre ez a jelentéses czímerkép emlékeztet.

A czímeres levél azon kisebb csoportba tartozik, hol a czímeradomány nemesítéssel járt; ezt az oklevél, a szöveg vége felé, a czímeradománytól elkülönítve hangsúlyozza.

Az oklevél formulái tekintetében is eltér a Zsigmond király alatt megszokottaktól; több részében szóról-szóra megegyezik azzal a czímeres levéllel, melyet a király másfél évvel azelőtt, a Galambócz vára alatti táborban, Kökényesi Györgynek adott; kétségtelen, hogy a kettő egy fogalmazatból került ki. A kettő közt az egyezés különösen az úgynevezett arengában nyilvánul, abban a részben, mely a királyi intézkedésnek úgyszólván általános indokolása. Ezen kívül eltér a szöveg a többi armálisétól az által, hogy ebben a czímeradomány együtt jár a nemesítéssel.

Tudvalevő, hogy a nemességnek akkor volt igazi értéke, ha az birtokadománynyal együtt járt, vagy ha a király azt a birtokot, melynek élvezetével bizonyos feltételek és szolgálmányok voltak egybekötve, szabad nemesi birtokká tette. Ennél a birtokos nemességnél tekintélyben kisebb volt az, melyet a király czímeradomány kapcsán adott; az ily nemesek az úgynevezett armalisták. Igy armalista nemessé tette Zsigmond király udvari borbélyát is.

Azt várnók, hogy a két adomány közül a nemesítés logikus rendben megelőzi a czímeradományt, mert a czímer az általános felfogás szerint a nemességnek tartozéka. Ebben az oklevélben azonban a király előbb adja a czímert és csak azután a nemességet, körülbelül ezzel a formulával: «azután pedig, hogy Zágrábi Dabi Mihálynak nem nemesi állapotából bíróságok előtt vagy másutt semmi hátránya se származzék, őt és összes ivadékait királyi kegyelmünkből megnemesítjük s az ország igazi nemesei sorába igtatjuk, elrendelvén, hogy ő és maradékai mindazon jogokkal és kiváltságokkal élhessenek, a melyek az ország igaz nemeseit megilletik». Ebből a sorrendből az következik, hogy hazai jogszokásunk szerint — a mit különben Werbőczyből is tudunk — a nemességnek a czímer nem volt szükségképen járuléka és viszont, hogy nem nemes embernek is lehetett czímere, még esetleg uralkodói adomány alapján is. Későbbi czímeresleveleinkben, hol a király a kitüntetettet egyúttal nemességre is emeli, a szöveg sorrendje legtöbbször logikusabb; így pl. mikor Mátyás király 1488-ban Hradnai Holy Pált nemessé teszi és neki czímert ád, oklevelében előbb szól a nemesítésről és csak azután, ennek természetszerű következménye gyanánt, a czímerről (l. alább a XXIII. számot).

A heraldikailag szép czímeres levél abból a tekintetből is nevezetes, hogy az — ellentétben Zsigmond király armálisainak nagy többségével, melyek valamely külföldi városban keltek — Magyarországon, Pozsonyban készült. Ez előtt tíz-húsz esztendővel még azt hittük, hogy Zsigmond királynak Magyarországon kiadott czímeres levelei a legnagyobb ritkaságok közé tartoznak; azóta sokról van tudomásunk. Maga a legrégibb festett czímereslevél, az 1405. évi Tétényi-Haraszti-féle, bár helyről keltezve nincs, kétségtelen, hogy Budán készült, mert a király azon a napon, mikor az oklevél kelt, ápr. 15-én, Budán tartózkodott. Galambócz vára alatt adta ki Zsigmond a Kökényesiek 1428. évi, Pozsonyban Kistárkányi Dénes 1434. és a Szentbenedeki-

család 1435. évi czímeres leveleit, Budán kelt 1436-ban a Mesterházyak armálisa stb., sőt még birodalmi czímerlevél is akad, mely hazánk területén készült, ilyen pl. a Kölkedi-család részére szóló 1429-ben, melynek keltezési helye Pozsony. És így Zsigmond királynak hazánkban kelt czímeres levelei nem tartoznak többé a ritkaságok közé. Egyébként, mint ezt a Bevezetésben kifejtettük, bárhol adják is ki a czímeres levelet, bárhol és bárki festi is rá a czímerképet, a kivitelben lehet különbség, de maga a czímertárgy, a felfogás és a heraldikai érzék a nemzeti szellemnek eredménye.

A Dabi-család történetéről semmit sem tudunk. Valószínűleg régen kihalt. Leányágon belőle egy Szegedi nevű család ered, melynek egyik tagja, Szegedi Zsigmond, a XVII. század közepe táján ezeket írta az armális hátára: «Az réghi Sigmond királtól az eősöm eősi eősinek attyának Zágrábi Dabi Mihálnak armálissa». A szintén kihalt Szegedi-család után az oklevél a velök leányágon vérségi kapocsban álló Csebi Pogányokhoz jutott, s ezeknek egyik tagja helyezte el az értékes heraldikai emléket ott, a hol jelenleg is van, Máramaros vármegye levéltárában.

XIV.

1431. MÁRCZIUS 12. NÜRNBERG.

ZSIGMOND KIRÁLY BERÉNYI KAKAS JÁNOSNAK ÉS TESTVÉREINEK CZÍMERT ÁD.

(Eredetije a gróf Berényi-családnak a M. N. Múzeumban őrzött levéltárában. — Turul 1889. 26.)

Sigismundus dei gratia Romanorum rex semper augustus ac Hungarie, Bohemie, Dalmatie, Croatie etc. rex, omnibus Christi fidelibus tam presentibus quam futuris, presentium notitiam habituris, salutem in eo, qui dat regibus regnare et victoriose triumphare. A claro lumine throni cesaree aut regie maiestatis, velud a sole radii, nobilitates alie legittimo iure procedunt, et omnium nobilitatum insignia ab imperatoria seu regia maiestate sic dependent, quod non sit dare alicuius generositatis insigne,* quod a gremio non proveniat cesaree vel regie claritatis. Sane ad universorum, tam presentium quam futurorum, notitiam harum serie volumus pervenire, quod fidelis noster Johannes filius Ladizlai dicti Kakas de Beren, familiaris fidelium nostrorum dilectorum magnificorum Stephani et Georgii de Rozgon, Posoniensis, Nitriensis et de Komaron comitatuum comitum, in nostre serenitatis accedens presentiam, propositis et declaratis suis fidelibus servitiis, per ipsum mayestati nostre exhibitis et impensis, hec arma seu nobilitatis insignia, in presentium scilicet litterarum capite depicta, a nostra maiestate sibi ipsi ac patri et fratribus suis infrascriptis ipsorumque heredibus ex nostra regia liberalitate dari et conferri humiliter et devote supplicavit. Unde nos attentis et consideratis fidelitatibus et fidelium servitiorum gratuitis meritis annotati Johannis filii Ladizlai, quibus ipse maiestati nostre in nonnullis nostris agendis et expeditionibus iuxta sue possibilitatis exigentiam studuit eoque ferventius et diligentius in antea studebit complacere, quo se et suos singularibus honorum gratiis sentiet fore decoratos, prescripta arma seu nobilitatis insignia, in principio seu capite presentium litterarum nostrarum depicta et arte pictoria figurata ac distinctius expressata, prefato Johanni et per eum annotato Ladizlao Kakas patri, ac honorabili viro Stephano canonico ecclesie Veterisbudensis et Blasio, filiis prefati Ladizlai Kakas de predicta Beren, fratribus scilicet eiusdem Johannis carnalibus, ipsorumque Johannis, Ladizlai et Blasii heredibus et posteritatibus natis et nascituris universis, animo deliberato et ex certa nostre maiestatis scientia, dedimus, donavimus et contulimus, ymmo ex habundantiori plenitudine specialis nostre gratie proprio motu concedimus et pre-

* Az eredetiben hibásan: *insignie.*

sentibus elargimur, ut ipsi eorundemque Johannis, Ladizlai et Blasii heredes ac posteritates universe predicta arma more aliorum armis huiusmodi utentium a modo in antea ubique in preliis, hastiludiis et aliis omnibus exercitiis nobilibus et militaribus, necnon sigillis, anulis, cortinis, velis, papilionibus, domibus et generaliter quarumlibet rerum et expeditionum generibus sub mere et sincere nobilitatis titulo gestare, eisdemque uti, frui et gaudere valeant atque possint, quodque ipsi et eorum quilibet, cunctaque ipsorum Johannis, Ladizlai et Blasii posteritas eisdem gratiis, honoribus et libertatibus, quibus ceteri proceres et clientes regni nostri armis huiusmodi utentes quomodolibet, consuetudine vel de iure, freti sunt et gavisi, gaudeant et fruantur, ac de tanto singularis et specialis gratie antidoto exultent, tantoque ampliori studio ad honorem regalis dignitatis eorum in antea solidetur intentio, quanto se largiori favore regio preventos conspiciunt et munere gratiarum. In cuius rei memoriam perpetuam presentes litteras nostras secreto sigillo nostro, quo ut rex Hungarie utimur, inpendenti communitas, prefato Johanni filio Ladizlai aliisque prescriptis duximus concedendas. Datum in civitate nostra imperiali Newrumberga vocata, in festo beati Gregorii pape, anno domini millesimo quadringentesimo tricesimo primo, regnorum nostrorum anno Hungarie etc. XLIIII., Romanorum XXI. et Bohemie undecimo.

A czímer: Balra dőlt pajzs sárga mezejében ezüst koronán ülő feketés mókus, mely első lábaival természetes mogyorót tart szájához; a pajzs bal felső sarkában hatágú szürke (ezüst?) csillag. Sisakdísz: az ezüst koronán ülő mókus. Takaró: sárga-fekete. Valószínű, hogy a festő a mező sárga szinével az aranyat akarta pótolni és azért választott — elég szokatlanúl — ezüst koronát, hogy az arany mezőbe ne kerüljön még egy arany czímerkép.

A czímeres levél teljes általánosságban emlékezik meg a Berényi grófok czímerszerző ősének érdemeiről. Ez az ős: Berényi Kakas János, ki Rozgonyi István és György pozsonyi, nyitrai és komáromi főispánoknak volt bizalmas belső embere. Vele együtt két testvére: István a budai káptalan kanonokja és Balázs, valamint atyjuk Kakas László is részesei a czímeradománynak. Mindezek már az adomány korában régi nemesi állapotban voltak.

A Berényi grófok családjának multja még teljes homályban van; annyi kétségtelen, hogy a kimutatható első ős a Berényfalvából való Bertalan, a nógrádi vár jobbágya, ki a XIII. század első felében élt. Tőle azután négy nemzedék a XIV. század közepéig levezethető. Ekkor azonban majd egy századon keresztül hézag következik és a czímerszerzőket e régi nemzedékkel összekötni sehogy sem tudjuk. A czímerszerzőktől sem kétségtelen a további leszármazás. Ez csak a XVI. század első felében élt és előbb János király, utóbb I. Ferdinánd pártján volt Berényi Andrástól, a család további nagyságának megalapítójától kezdve bizonyos.

Ismeretes, hogy a család rangja az újabb időben többször emelkedett. 1655-ben a bárói czímet kapja meg; s az egyik ág 1700. táján, a másik pedig 1720. április 5-én emelkedik grófi rangra. A grófi czímer mindenben megegyező az 1431. évivel. Megmarad a pajzsmező sárga szine, az ezüst korona, a balra fordított helyzet, annak daczára, hogy a pajzs egyenesen álló. Csak a csillag és a takaró szine változik át aranyra. A közhasználat ettől a pontosan megállapított ábrázolástól némi lényegtelen eltéréseket engedett meg; így pl. a balra néző mókus akárhányszor jobbra fordul, a csillag néhol nyolczágú és szine arany, ezüst, fekete közt váltakozik; a korona pedig legtöbbször arany.

XIV. A BERÉNYI KAKAS-CSALÁD CZÍMERE 1431.

XV.

1431. NOVEMBER 1. FELDKIRCH.

ZSIGMOND KIRÁLY A VAJDAI- ÉS JÁNOKI-CSALÁDBELIEKNEK CZÍMERT ÁD.

(Eredetije Csoma József birtokában Abauj-Devecserben. — Turul 1890. 112.)

Commissio propria domini regis.

Sigismundus dei gratia Romanorum rex semper augustus ac Hungarie, Bohemie, Dalmatie, Croatie etc. rex, omnibus Christi fidelibus tam presentibus quam futuris, presentium notitiam habituris, salutem in eo, qui dat regibus regnare et victoriose triumphare. A claro lumine throni cesaree aut regie claritatis, velut e sole radii, nobilitates legittimo iure procedunt, et omnium nobilitatum insignia ab imperatoria seu regia sic dependent serenitate, ut non sit dare alicuius generositatis insigne, quod a gremio non proveniat cesaree aut regie maiestatis. Sane ad universorum, tam presentium quam futurorum, notitiam harum serie volumus pervenire, quod nos consideratis fidelitatibus et fidelium servitiorum meritis fidelis nostri Georgii litterati filii Michaelis filii Bartholomei de Wayda, quibus ipse in diversis nostris expeditionibus iuxta sue possibilitatis exigentiam maiestati nostre studuit eoque diligentius in antea studebit complacere, quo se et suos singularibus honorum gratiis sentiet fore decoratos, hec arma seu nobilitatis insignia, in principio scilicet seu capite presentium litterarum nostrarum depicta et arte pictoria figurata ac distinctius expressata, prefato Georgio litterato et per eum Ladislao carnali, necnon alteri Ladislao et Michaeli filiis Egidii filii predicti Bartholomei, ac Ders filio Ladislai filii Egidii de Janok, item Thome et Paulo filiis Gregorii filii eiusdem Bartholomei de eadem Janok, patruelibus et condivisionalibus fratribus suis, ipsorumque heredibus et posteritatibus universis, animo deliberato et ex certa nostre maiestatis scientia dedimus et donavimus, ymmo ex habundantiori plenitudine nostre specialis gratie concedimus et presentibus elargimur, ut ipsi cunctaque ipsorum posteritas predicta arma more aliorum armis huiusmodi utentium amodo in antea ubique in preliis, hastiludiis, torneamentis, duellis et aliis quibuslibet exercitiis nobilibus scilicet et militaribus, necnon anulis, sigillis, cortinis, velis, papilionibus et generaliter in quarumlibet rerum et expeditionum generibus sub mere et sincere nobilitatis titulo gestare, eisdemque uti, frui et gaudere valeant

atque possint, quodque ipsi cunctaque ipsorum posteritas eisdem gratiis, honoribus et libertatibus, quibus ceteri nobiles, milites et clientes regni nostri armis huiusmodi utentes quomodolibet, consuetudine vel de iure, freti sunt et gavisi, gaudeant et fruantur, ac de tanto singularis et specialis gratie antidoto merito exultent, tantoque ampliori studio ad honorem regalis dignitatis eorum in antea solidetur intentio, quanto se largiori favore regio preventos conspiciunt et munere gratiarum. In cuius rei memoriam perpetuam presentes litteras nostras secreto sigillo nostro, quo ut rex Hungarie utimur, inpendenti communitas memorato Georgio litterato aliisque supradictis duximus concedendas. Datum in Feldkirchen, feria quinta proxima post festum beatorum Symonis et Jude apostolorum, anno domini millesimo quadringentesimo tricesimo primo, regnorum nostrorum anno Hungarie etc. quadragesimo quinto, Romanorum vigesimo secundo et Bohemie duodecimo.

A címer: Balra dőlt pajzs kék mezejében arany leveles-koronából kiemelkedő, behajtott könyökkel kifelé fordult, ezüst mezű két (bal és jobb) kar, markukban három veres rózsával ellátott egy-egy zöld leveles ágat tartanak, melyeknek a koronán áthúzott és belőle alul kilátszó zöld szárai a korona fölött keresztezik egymást. Sisakdísz: a koronából kiemelkedő pajzsalak (itt az ágakon 2—2 virág van). Takaró: kék-ezüst.

A címernek legfőbb érdekessége a szép szerkezeten kívül abban van, hogy oly családok részére szól, melyek kétségtelenül egy régi elterjedt nemzetségnek, a Huntpázmánoknak leszármazottai. A Vajdai és Jánoki rokoncsaládoknak a nemzetségbeli Ders, ki 1266—1272. táján élt, volt a törzsatyja. A czímerszerző Vajdai György ágazata már a XV. század végén unokáiban kihal; a másik kitüntetettek, a Jánokiak a XVIII. század közepéig folytatják a családot és fiágon 1740. táján halnak ki Jánoky Lászlóban.

A hogy a Chapiak és rokonaik elhagyják 1418-ban a Boksa-nemzetség ősi czímerét, a hogy a Kisfaludyak 1419-ben Zsigmond király czímeradománya alapján új czímert viselnek a Csák-nemzetségnek őket megillető oroszlánya helyett: úgy cselekesznek a Vajdaiak és Jánokiak is. Ennek oka kétségtelenül abban a heraldikai érzékhiányban keresendő, mely a magyar köznemességet a középkorban jellemzi. Ennek az érzékhiánynak tulajdoníthatjuk, hogy régi hírneves nemzetségekből eredő oly családok, melyek a czímeradományok korában, a XV. században nem töltöttek be előkelő szerepkört, nem viseltek országos méltóságokat, csakhamar megfelejtkeznek a nemzetségi összetartozást jelző ősi czímerről; a nemzetségi kapocs lazulásával feledésbe ment az a jelvény is, mely e kapocsnak volt kifejezője. Az ily családok azután könnyen cserélik fel az elfeledett ősi czímert, melynek értelmét, jelentését nem tudják, olyannal, melyet a király ad és melynek többnyire általuk kért képében a czímerszerzőre és utódaira nézve van értelem, van jelentés.

A Huntpázmán nemzetség czímerét az újabb heraldikai kutatások pontosan megállapították. Tudjuk, hogy a teljes czímer fekvő holdsarló ölében csillag. A Huntpázmánok némely leszármazottai előszeretettel használják a csillagot (pl. a Szentgyörgyi és Bazini grófok), mások (pl. a Forgáchok ősei) a félholdat czímerül; sok családi czímerben pedig a két czímerkép együtt fordúl elő, így a Bucsányiak, Korláthkőyek, a régi Fancsikaiak czímerében. Igy használta azt Jánoki és Vajdai Demeter, 1389—1391. közt veszprémi püspök, a czímerszerző nagyatyja nagyatyjának, Vajdai Istvánnak testvére is. Mily okok miatt hagyták el ősi czímeröket és miért választottak annak helyébe ily ártatlan és békés jellegű czímert, nem tudjuk.

XV. A VAJDAI- ÉS JÁNOKI-CSALÁDOK CZÍMERE 1431.

XVI.

1436. JÚLIUS 2. BUDA.

ZSIGMOND CSÁSZÁR ÉS KIRÁLY VESTERHÁZI BÁLINT DEÁKNAK, TESTVÉRÉNEK JÁNOSNAK, ÉS A BÖGÖTHI-CSALÁDBELIEKNEK CZÍMERT ÁD.

(Eredetije a Mesterházy-család levéltárában Potyon, Vasmegyében. — Turul 1899. 34.)

Sigismundus dei gratia Romanorum imperator semper augustus ac Hungarie, Bohemie, Dalmatie, Croatie etc. rex, tibi fideli nostro Valentino litterato filio Andree de Vesterhaza salutem gratiamque nostram cesaream atque regiam et omne bonum. A claro lumine throni cesaree aut regie maiestatis, velut e sole radii, nobilitates legittimo iure procedunt, et omnium nobilitatum insignia ab imperatoria seu regia claritate sic dependent, ut non sit dare alicuius generositatis insigne, quod a gremio non proveniat cesaree seu regie maiestatis. Sane attentis et consideratis tuis fidelitatibus et fidelium obsequiorum meritis, quibus tu in nonnullis nostris et regni nostri Hungarie predicti agendis et expeditionibus, sicuti prosperis sic et adversis, cum omni fidelitatis constantia maiestati nostre studuisti eoque ferventius in antea studebis complacere, quo te et tuos singularibus honorum gratiis a nostra celsitudine conspexeris fore insignitos, tibi et per te Johanni fratri tuo carnali, item Sebastiano de Bwgwth ac Osvaldo, Valentino, Nicolao et Marco filiis ipsius Sebastiani, necnon Petro et Sigismundo filiis Georgii de eadem Bwgwth, vestrisque successoribus, heredibus ac posteritatibus universis, hec arma seu nobilitatis insignia, que in principio seu capite presentium litterarum nostrarum suis apropriatis coloribus arte pictorea figurata sunt et depicta ac distinctius expressata, animo deliberato et ex certa nostre maiestatis scientia dedimus, donavimus et contulimus, ymmo ex habundantiori plenitudine nostre specialis gratie concedimus et presentibus elargimur, ut vos vestrique heredes et successores universi predicta arma seu nobilitatis insignia more aliorum armis utentium a modo in antea ubique in preliis, hastiludiis, duellis, torneamentis et aliis omnibus exercitiis nobilibus scilicet et militaribus, necnon sigillis, anulis, velis, papilionibus et generaliter in quarumlibet rerum et expeditionum generibus sub mere et sincere nobilitatis titulo, quali vos ab universis et singulis cuiuscunque conditionis, preeminentie, status, gradus vel dignitatis existant, harum notitiam evo habituris, insignitos dici, nominari et teneri volumus ac etiam reputari, gestare ac omnibus et singulis gratiis, honoribus et libertatibus, quibus ceteri proceres nobilesque et clientes regni nostri armis

utentes quomodolibet, consuetudine vel de iure, freti sunt et gavisi, frui et gaudere possitis et valeatis; de talique singularis et specialis gratie nostre antidoto merito exultetis, et tanto ampliori studio ad honorem nostre casaree ac regie maiestatis vestra in antea solidetur intentio, quanto vos largiori favore cesareo et regio preventos conspicitis et munere gratiarum. In cuius rei memoriam firmitatemque perpetuam presentes litteras nostras sigillo nostro secreto, quo ut rex Hungarie utimur, inpendenti communitas vobis duximus concedendas. Datum Bude, in festo visitationis beate Marie virginis gloriose, anno domini millesimo quadringentesimo tricesimo sexto, regnorum nostrorum anno Hungarie etc. quinquagesimo, Romanorum XXVI., Bohemie XVI., imperii vero quarto.

A czímer: Balra dőlt pajzs kék mezejében lebegő fekvő zöldleveles ágon álló fekete fajdkakas, fején és szeme körül vörös folttal. Koronás sisak. Sisakdísz: négy zöld felálló leveles ágon a fajdkakas. Takaró: kék-sárga (arany). A czímerkép minden valószinűség szerint egy vadászat zsákmányát örökíti meg. A fajdkakas a természetet utánzó ábrázolásával figyelmet érdemel. A czímeres levelen éppen a festmény igen rongált állapotban jutott korunkra; ezért képünk azt az eredetinek megfelelő kiegészítésben mutatja be.

A fő czímerszerző Vesterházi Bálint deák, kinek hűségéről és jó szolgálatairól az oklevél csak annyit mond, hogy magyarországi ügyekben, jó és rossz kimenetelű hadi vállalatokban hűségét sokszorosan kimutatta. A czímeradományban részes testvére János és a Bögöthi család több tagja. Ez utóbbiakról nem tudjuk, mily összeköttetésben vagy vérségi kapcsolatban állottak a fő czímerszerzőhöz, a kiről szintén csak annyit tudunk, hogy a czímernyerés idején, 1437 táján, Pál fraknói gróf ügyvédje volt egy pörben. Tanult ember voltát a neve mellett álló *deák* (litteratus) szó mutatja. A ma Mesterházy néven élő családnak nem ő volt az őse, hanem a czímeres levélben is szereplő testvére János.

Vesterháza régi neve a vasvármegyei Mesterházának. A név a XV. század végéig ebben a formában fordúl elő. Mesterháza alakban egy 1479. évi oklevél említi legelőször; ettől kezdve természetesen a család neve is Mesterházyra változott. A család tekintélyének megalapítói, úgy látszik, a czímeres levélben szereplő testvérek, mert ezek és egyéb rokonaik 1440-ben Erzsébet királynőtől Sopron-, Mosony- és Vasvármegyék területén fekvő birtokaikban pallosjogot kapnak. A család multjának egyéb részletei még felderítésre várnak.

A czímeres levél bevezető részében eltér attól a szokott szerkezettől, melyet Zsigmond király kiadványaiban annyiszor láttunk. Az oklevél üdvözlő formulája ugyanis megszólítás alakjában egyenesen a kitüntetetthez van intézve, a kit a további szöveg is folytonos megszólítással tüntet ki. Ez a forma Zsigmond király idejében leginkább a birodalmi czímeres levelekben otthonos (l. például a III. sz. szöveget) és azokból ment át Zsigmond uralkodásának utolsó éveiben a magyar kanczellária néhány kiadványába. Későbbi királyaink czímeres leveleiben ez a megszólításos forma sokkal gyakrabban jön elő, miként ez közlendő szövegeinkből is kitűnik.

XVI. A VESTERHÁZI- ÉS BÖGÖTHI-CSALÁDOK CZÍMERE 1436.

XVII.

1448. FEBRUÁR 16. TORDA.

HUNYADI JÁNOS KORMÁNYZÓ BEREKSZÓI PÉTERNEK CZÍMERT ÁD.

(Eredetije az Erdélyi Múzeum-egylet gyűjteményében Kolozsvárott. — Turul 1890. 41.)

Nos Johannes de Hwnyad regni Hungarie gubernator etc. memorie commendamus tenore presentium significantes, quibus incumbit universis. Suadet ratio virtutibus equare premia, laudifluam quoque meritorum copiam paribus ornamentis constipare. Rebus etenim humanis id magis offertur consentaneum, ut si et virtus ipsa digno extimabitur pretio, et dulcorata patentibus comodis opera discretione donifera metientur. Sane igitur consideratis et in nemoriam nostri revocatis multimodis fidelitatibus et fidelium servitiorum gratuitis meritis, sinceris complacentiis atque virtuosis gestis nobilis magistri Petri filii condam Jacobi de Berekzow, quibus ipse sacre regni Hungarie corone demumque nobis, primo videlicet cum nos cum serenissimo principe domino Wladislao Hungarie, Polonie etc. rege, domino nostro gratioso, levato valido suo exercitu contra sevissimos Turcos, crucis Cristi persecutores, processissemus et penes nigrum mare in quodam loco Warna vocato castrametati cum nefandissimo Turco Omorath, domino scilicet Turcorum, ac ipsius visui hominum orrenda potentia letale prelium commisissemus, idem magister Petrus, tamquam fidelis athleta patrie ac defensor, hostes ipsos irruit et plurima animositate roboratus non modica militaria opera exhibet et ostentat; et dum nesciretur, cui parti victoria e celis donaretur, quosdam pedites vulgo Janchaar penes nostrum latus aggreditur et eorum turmas segregare cupienti grave vulnus ibidem fuit propinatum. Sed an ex tam gravi vulnere eius virtus tepuerit, absit, quin maiora fidelitatis opera exercere desiderat et procurat. Secundo enim dum post alios nostros exercitus, in quibus nobiscum aderat, contra serenissimum dominum Fridericum regem Romanorum pro recuperatione sacre corone nostrum exercitum movissemus, regnaque Austrie et Stirie preda, gladio et igne vastassemus, prefatus magister Petrus in nostris servitiis ibidem viriliter certando, similiter gravis sagitte pertulit vulnus et grata servitia studuit cum sui sanguinis effusione exhibere. Et licet multoplura fecerit genera servitiorum, hec tamen premissa duntaxat ceu quoddam speclum insigne futurorum recordio duximus censeunda. Intuitu quorum volentes sibi nostram exhibere benivolentiam favorosam, hec arma

seu nobilitatis insignia, que in principio seu capite presentium arte pictoria figurata sunt ac latius expressata, eidem magistro Petro suisque heredibus et posteritatibus nec non fratribus universis animo deliberato ac ex certa scienta nec non auctoritate nostre gubernationis, qua fungimur, dedimus, donamus et contulimus, ymo damus, donamus et conferimus concedimusque et presentibus elargimur, ut ipse suique fratres et posteritates universi predicta arma seu nobilitatis insignia more aliorum nobilium similiter armis utentium a modo in antea et imposterum ubique locorum, videlicet in preliis, hastiludiis, duellis, torneamentis et aliis omnibus atque singulis exercitiis nobilibus videlicet et militaribus, nec non sigillis, annulis, torquis, velis, papilionibus sive tentoriis et generaliter in quarumlibet rerum et expeditionum generibus sub mere et nobilitatis sincere titulo, quali ipsos a quibuslibet conditionis et dignitatis hominibus dici, nominari, appellari ac reputari, gerere, gestare ac omnibus et singulis generis honoribus et libertatibus, quibus ceteri proceres, nobiles et clientes regni predicti similiter armis utentes quomodolibet consuetudine vel de iure freti sunt et gravisi, frui valeat atque gaudere possint, harum nostrarum, quibus sigillum nostrum est appensum, vigore et testimonio litterarum. Datum Torde, feria quinta proxima ante dominicam Reminiscere, anno domini millesimo quadringentesimo quadragesimo octavo.

A czímer: Álló pajzs kék mezejében arany leveles-koronából kinövő, balra néző, csupasz arczú, szürke pánczélos vitéz, vörös váll- és arczvédő kendővel, fején kalapszerű szürke sisak; felemelt jobbjában hosszú egyenes pallost feje mögé vágásra emel, baljában a kornak megfelelő formájú vörös négyszögletű pajzsot, melynek középen felső szélétől az alsóig kiemelkedő dudorodása van, tart maga elé; nyakába jobbról kéktollas nyilvessző nyomul. Sisakdísz: arany leveles-koronából kiemelkedő, kék mezbe öltözött török törzse, hosszú szakállal és fején fehér turbánnal. Takaró: fehérrel béllelt kék palást, behasítás és foszlányok nélkül, mely az egész czímerpajzsot nehéz redőkben körülövezi.

A czímer valósággal beszél; elmesél a czímerszerző életéből egy epizódot. Még beszédesebbé válik a kép, ha magyarázatúl hozzá vesszük az oklevél szövegét. Berekszói Péter legelsőben az 1444. évi szerencsétlen várnai csatában tüntette ki magát. Az ütközetben, hol a magyar király életét veszté, Hunyadi János is jelen volt. Murat török szultán számban túlnyomó serege erősen sanyargatja a keresztényeket, magát Hunyadit is körülfogják a janicsárok; ekkor Berekszói vitézűl közéjük csap és ezek halálos sebet ejtenek rajta. Ezután is többször harczol Hunyadi oldalán. Igy 1446-ban Frigyes császár ellen, mikor Hunyadi a gyermek V. Lászlót és a szent koronát törekedett a császár kezéből kiszabadítani; ekkor Ausztria és Stiria pusztítása közben nyakán egy nyíl súlyosan megsebzi. Ennyi vitézség, ennyi vérhullatás jutalma a látható jelentéses czímer.

Kétségtelen, hogy a czímeralak magát Berekszói Pétert akarja hadi öltözetében, az ausztriai csatározás közben szerzett nyakseb-bel bemutatni. A sisakdísz talán éppen a török szultán képe, kit az oklevél névszerint felemlít. Kifogást tehetünk a czímer szerkezete, stilizálása, a sisaktakaró nehézkes volta ellen; de annak történeti és fegyvertani érdekességét tagadni nem lehet.

Érdekessé teszi azt a kiállító neve is; mert Hunyady Jánostól eredő czímeres levelünk igen kevés van.

Ullmann J Budapesten.

XVII. BEREKSZÓI PÉTER CZÍMERE 1448.

BIBLIOTHECA ACADEMIAE SCIENTIARUM HUNGARICAE
MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA KÖNYVTÁRA
BUDAPEST

XVIII.

1453. MÁJUS 3. BÉCS.

V. LÁSZLÓ KIRÁLY A LEÖVEY-CSALÁD TAGJAINAK CZÍMERT ÁD.

(Eredetije Leövey Sándor birtokában Budapesten. — Turul 1888. 156.)

Comissio domini regis.

Ladislaus dei gratia Hungarie, Bohemie, Dalmatie, Croatie etc. rex, Austrieque et Stirie dux, necnon marchio Moravie, vobis fidelibus nostris, Anthonio et Michaeli filiis Petri de Levew ac Gregorio, Benedicto, Michaeli, Petro, Georgio et Ladislao filiis dicti Anthonii, nobilibus regni nostri Hungarie, salutem gratiamque nostram regiam et favorem. A claro lumine throni regie maiestatis, velud e sole radii, nobilitates legittimo iure procedunt, et omnium nobilitatum insignia a regia claritate dependent ita, ut omne nobile generositatis insigne a gremio proveniat regie maiestatis. Sane attentis et in nostris precordiis digna mentis consideratione pensatis multimodis fidelitatibus vestris et fidelium servitiorum gratuitis meritis, quibus pro nostri honoris augmento et regni nostri statu tuendo continue maiestati nostre laudabiliter studuistis eoque ferventius et diligentius in antea studebitis complacere, quo vos et vestros singularibus honorum gratiis a nostra celsitudine conspexeritis fore insignitos, vobis vestrisque heredibus et posteritatibus universis hec arma seu nobilitatis insignia, (prout) in principio seu capite presentium litterarum nostrarum suis appropriatis coloribus arte pictoria figurata sunt et distinctius expressata, animo deliberato et ex certa nostre maiestatis scientia dedimus et contulimus, immo ex abundantiori plenitudine nostre specialis gratie concedimus et presentibus elargimur, ut vos vestrique heredes et posteritates universe pretacta arma seu nobilitatis insignia more aliorum nobilium armis utentium a modo in antea ubique in preliis, hastiludiis, duellis, torneamentis ac aliis omnibus exercitiis nobilibus et militaribus, necnon sigillis, annulis, velis et generaliter in quarumlibet rerum et expeditionum generibus sub mere et sincere nobilitatis titulo, quali vos ab universis et singulis, cuiuscunque conditionis, status, gradus vel dignitatis existant, hominibus insignitos dici ac veros nobiles nominari et teneri volumus ac etiam reputari, gestare, omnibusque et singulis gratiis, honoribus et libertatibus, quibus ceteri proceres, nobiles et clientes regni nostri armis utentes quomodolibet, consuetudine vel de iure, freti sunt et gavisi, frui et gaudere possitis atque valeatis, de talique singularis et specialis gratie antidoto merito exultetis,

ac tanto ampliori studio ad honorem regie maiestatis vestra in antea solidetur intentio, quanto vos largiori favore regio preventos conspicitis et munere gratiarum. In cuius rei memoriam firmitatemque perpetuam presentes concessimus litteras nostras sigilli nostri secreti, quo ut rex Hungarie utimur, appensione communitas. Datum Wyenne, in festo inventionis sancte crucis, anno domini millesimo quadringentesimo quinquagesimo tertio, regni autem nostri anno tredecimo.

A czímer: Balra dőlt pajzs kék mezejében lebegő helyzetben sárga fekvő holdsarló, ölében és két szára közt három hatágú sárga csillag (2:1 helyzetben), melyek sugaraikkal a félholdat érintik; a holdsarló alatt szintén hatágú sárga csillag. Sisakdísz: a holdsarló ölében egy hatágú sárga csillag, a holdsarló szarvaira tűzve pedig egy-egy nyolczágú sárga csillag. Takaró: kék-sárga. A csillagok sugarai egyenlőtlenek; ez azonban nem rajzolási hiba, mert a heraldikai stilizálásban a csillagnak ez az alakja.

A czímer egyszerű motivumaival, korrekt ábrázolásával és jó szerkezetével messze kiválik a XV. század jelképes és jelentéses czímerei közül és V. László czímerfestőjének becsületére válik. A természet világából vett két czímeralak, a holdsarló és a csillag, tudvalevőleg egy régi nemzetségünknek, a Huntpázmánoknak czímere; azonban a Leövey-család nem ennek sarjadéka. A czímert, legalább az oklevél szavai szerint, nem a czímerszerző kéri ebben a formában magának adatni, hanem azt a király adja a maga jószántából. Feltünő, hogy a festő az érczek használatát kerüli, arany helyett sárga szint alkalmaz, sőt még a sisakot is szürkés szinben festi.

A család már nemesi rangban volt akkor, mikor e czímert V. László királytól kapta. Leövey néven több régi családot ismerünk; az egyik, mely a hevesujvármegyei Lövőről írja nevét, már a XIV. század első felében virágzik; ez azonban nem az a Leövey-család, a mely 1453-ban czímert kap.

A czímerszerző Leöveyek Szabolcsvármegyében voltak honosak, és a XV. század eleje óta szerepelnek oklevelekben. Magában a czímeres levélben felsorolt családtagokról a következő kis leszármazási tábla állítható össze:

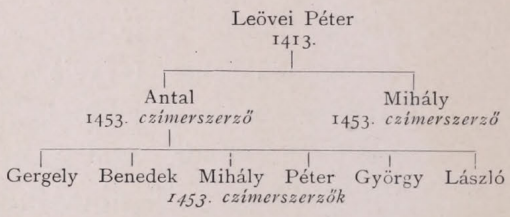

E családtagok melyikének érdemeiért kapták az új czímert és általában ki volt közülök a fő czímerszerző, erről a teljesen chablonszerűleg fogalmazott oklevél nem ád felvilágosítást. A családtagok hűségéről és jó szolgálatairól a szöveg a legnagyobb általánosságban emlékezik meg.

A czímernyerők közt Leövey Benedek vált ki legjobban. Minden valószínűség szerint ugyanaz a Benedek ez, a kiről azt olvassuk, hogy 1466 november 25-én bosniai választott püspökké lett és hogy megerősítése után körülbelül 1484 derekáig viselte ez egyházi méltóságot.

A töredékes családi levéltárnak, mely 1335-ig visszamenőleg mindössze 33 darab mohácsi vész előtti oklevelet foglal magában, kétségtelenül legbecsesebb oklevele V. László király czímeradománya, melylyel e királytól eredő czímeresleveleink gyér száma nemcsak egygyel gyarapodik, hanem a mely czímerének egyszerű nemes szépsége által heraldikai emlékeinknek is egyik nagyérdekű darabja.

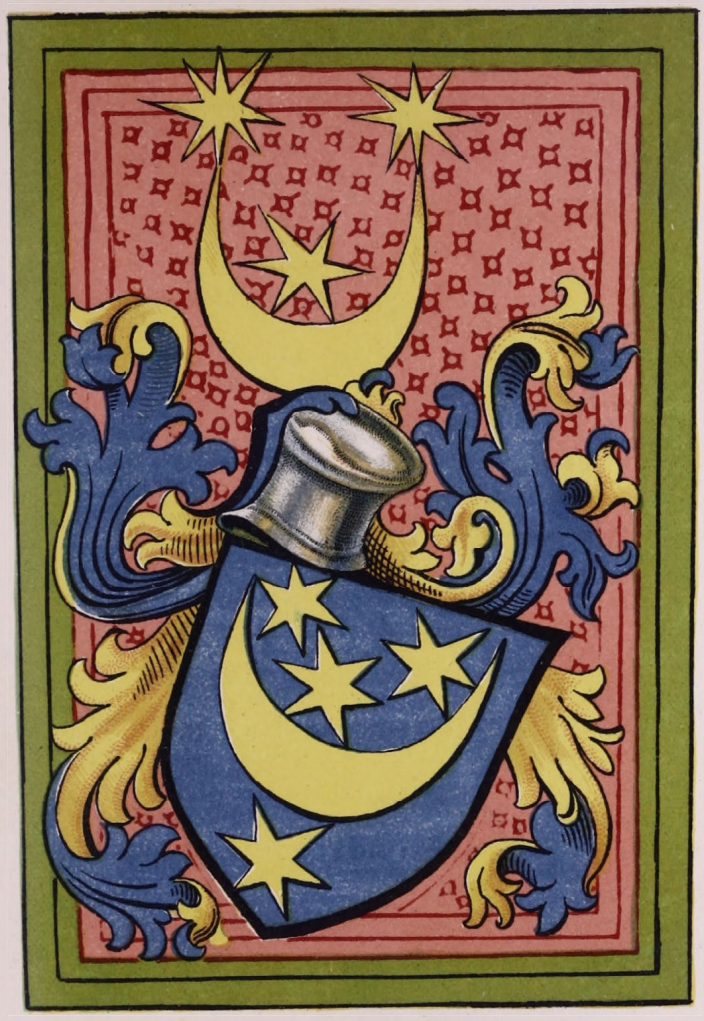

XVIII. A LEÖVEY-CSALÁD CZÍMERE 1453.

XIX.

1459. SZEPTEMBER 3. BUDA.

MÁTYÁS KIRÁLY ERDŐDI BAKÓCZ BÁLINT TITELI PRÉPOSTNAK ÉS TESTVÉREINEK CZÍMERT ÁD.

(Eredetije a gróf Erdődy-család galgóczi levéltárában. — Turul 1889. 105.)

Mathias dei gratia rex Hungarie, Dalmatie, Croatie etc. vobis, domino Valentino nato Francisci Bakolcz dicti de Erdewd, ville comitatus Zathmariensis, preposito ecclesie Thituliensis et speciali capellano fidelis nostri magnifici Michaelis Orzag de Guth dicti regni nostri palatini, salutem gratiamque nostram et omne bonum. A claro lumine troni excellentissime regie maiestatis, velut e sole radii, nobilitates legittimo iure procedunt, et omnium nobilitatum insignia ab excellentissima regia maiestate sic dependent, ita ut non sit alicuius generositatis insigne, quod a gremio non proveniat excellentissime regie claritatis. Sane attendentes multiplicia merita vestrarum probitatum, quibus vos nobis et regno nostro ac sacre corone eiusdem regni nostri Hungarie sub temporum et locorum diversitate diligentibus studiis vestro pro posse obsequentissime gratum et acceptum reddidistis ac in futurum eo ferventius et diligentius reddere anhelatis, quo vos et vestros singularibus honorum gratiis sentietis fore decoratos, vobis et per vos Nicolao, Thome et Joanni fratribus vestris, eorumdemque fratrum vestrorum heredibus et posteritatibus universis ad usum armorum in perpetuum hec arma seu nobilitatis insignia seu signum armature, que in principio sew capite presentium litterarum nostrarum suis apropriatis coloribus arte pictoria figurata, designata seu depicta sunt, animo deliberato et ex certa nostre maiestatis scientia dedimus et contulimus, ac ex habundantiori plenitudine nostre specialis gratie concedimus et presentibus elargimur, ut vos fratresque vestri eorumque heredes ac posteritates universe pretacta arma sew nobilitatis insignia, more aliorum armis huiusmodi utentium, a modo in antea ubique in preliis, hastiludiis, duellis, torneamentis et aliis omnibus exercitiis nobilibus et militaribus, necnon in sigillis, annulis, cortinis, velis, papilionibus sive tentoriis, domibus et generaliter in quarumlibet rerum et expeditionum generibus, sub mere et sincere nobilitatis titulo, quali vos ab universis et singulis cuiuscumque conditionis, preeminentie, status, gradus vel dignitatis existant, harum notitiam habituris, insignitos dici, nominari et teneri volumus, ac etiam reputari, gestare ac omnibus et singulis gratiis, honoribus et libertatibus, quibus ceteri proceres

nobilesque et clientes regni nostri, armis huiusmodi utentes, quomodolibet, de iure vel consuetudine, freti sunt et gavisi, gaudere et frui valeatis atque possint, de talique singularis et specialis gratie antidoto merito exultetis et tanto ampliori studio ad honorem regalis dignitatis vestra in antea solidetur intentio, quanto vos largiori favore regio preventos conspicitis et munere gratiarum, harum nostrarum litterarum, quibus secretum sigillum nostrum, quo ut rex Hungarie utimur, est appensum, vigore et testimonio mediante. Datum Bude, feria secunda proxima post festum beati Egidii abbatis, anno domini millesimo quadringentesimo quinquagesimo nono.

A czímer: Álló pajzs kék mezejében ötküllős vörös félkerék, melyből jobbra fordúlt természetes félszarvas emelkedik ki, a szarvas homlokára illesztve egyenlőszárú aranykereszt. Sisak, sisakdísz és takaró nincs. A czímerpajzsot a pajzs mögött álló angyal tartja, kinek testét derekától lefelé a pajzs elfödi, kezei sem látszanak. Az angyal ruhája vörös, kiterjesztett szárnyai kívűl vörös, belűl kék színűek; az angyal homlokán vörös gyöngysor. A pajzs lábától jobbra és balra fehér irat-szalag és ezen e szavak: «Frater Valentinus prepositus Tituliensis», a czímerszerző neve és rangja olvashatók.

A festmény a késői gothika hatása alatt nem valami nagy művészettel készűlt. A félkeréknek és a szarvasnak merev heraldikai stilizálása mindazonáltal nem kifogásolható. Jellemző a czímertartónak helyzete és alkalmazása a pajzs mögött. Ilyesmi V. László kora óta helylyel-közzel előfordúl; magánczímeradományban erre, tudtunkkal, a Bakócz-czímer az első példa. Mátyás király armálisaiban nem egyszer marad el a felső czímer; ezt a következő Petneházy-czímerben is látjuk; ez által a czímeradomány, ép úgy mint a XIV. századiak többsége, csonka lesz; a heraldikus nem tudja elképzelni a sisakdíszt, mely nem mindig azonos a pajzsalakkal és nem tudja megalkotni a takaró színeit, melyek nem mindig a pajzsbeli főszínek ismétlései. Czímeres levélben, úgy tudjuk, minálunk ez az első és a középkorban talán egyetlen eset, hogy a czímertulajdonos neve a pajzs körül olyféle mondatszalagon olvasható, a hogy a jelmondatot, devise-t, szokás alkalmazni.

A czímerszerző a szatmármegyei Erdődből eredő Bakócz Ferencz fia, Bálint, titeli prépost és ekkor Gúthi Országh Mihály nádor házi káplánja. Vele együtt testvérei: Miklós, Tamás — a későbbi hatalmas esztergomi biboros-érsek — és János is részesek a czímeradományban. Érdemeiket csak általánosságban sorolja föl az oklevél, melynek szövege, kivált vége felé, híven követi a Zsigmond király armálisaiban megszokott formulákat.

A Bakócz-család tagjai három évtizedre reá Mátyás királytól új czímeradományban részesülnek; erre szükség is volt, mert az első oklevél a király koronáztatása előtti időkből való; az ilyenek pedig érvényöket vesztették, ha a király korábbi intézkedését, koronáztatása után új pecsétjével törvényesen meg nem erősítette. Az új adomány lényegtelen eltérésekkel az 1459. évi czímert ismétli (l. a XXIV. számot).

Czímerlevelünk szövegéből nem vesszük ki egész világosan, hogy az új czímer nemesítéssel is járt; csak a második, 1489. évi oklevél sejteti, hol a nemesítés külön fel van említve, hogy az 1459. évi czímeradomány a családot egyúttal nemesi állapotra is emelte.

Tudvalevőleg, a Bakóczok leszármazottai az Erdődyek és leányágon tőlük erednek a Pálffyak; e főúri családok czímerében az 1459-ik évi czímer képét csaknem változatlanúl megtaláljuk.

Ullmann J. Budapesten.

XIX. AZ ERDŐDI BAKÓCZ-CSALÁD CZÍMERE 1459.

XX.

1462. JANUÁR 9. BUDA.

MÁTYÁS KIRÁLY CSÁSZÁRI CSÁSZÁR ISTVÁN VÁRADI KANONOKNAK ÉS PETNEHÁZY BENEDEK FIAINAK CZÍMERT ÁD.

(Eredetije a M. N. Múzeum levéltárában. — Turul 1888. 66.)

Commissio propria domini regis.

Nos Mathias dei gratia rex Hungarie, Dalmatie, Croatie etc. fidelibus nostris, honorabili [et discreto] viro Stephano Chazar dicto de Chazary canonico ecclesie [Wara]diensis ac Mathie, Gregorio, Thome, Georgio et Johanni filiis Benedicti de Pethenyehaza, salutem gratiamque nostram regiam ac [omne] favoris incrementum. A claro lumine throni regie maiestatis, velud e sole radii, nobilitates legittimo iure procedunt, et omnium nobilitatum insignia a regia claritate dependent ita, ut non sit alicuius generositatis insigne, quod non proveniat a gremio regie maiestatis. Sane attendentes fidelitates et fidelia obsequia vestra, quibus vos sacre corone dicti regni nostri maiestatique nostre sub locorum et temporum [varietate] studuistis eoque ferventius et diligentius studebitis complacere, quo vos singularibus honorum gratiis conspicitis esse decoratos; volentes igitur vos et posteritates vestros universos gratys favoribus remunerare, hec arma seu nobilitatis insignia, prout ipsa in capite seu principio presentium litterarum nostrarum suis appropriatis coloribus arte pictoria figurata sunt et distinctius expressata, animo deliberato ex certaque nostre maiestatis scientia vobis et per vos, Mathiam, Gregorium, Thomam, Georgium et Johannem, vestris heredibus et posteritatibus universis dedimus, donavimus et contulimus, ymo ex habundantiori nostre regie potestatis plenitudine et gratia speciali concedimus et presentibus elargimur, ut vos per vosque, Mathiam, Gregorium, Thomam, Georgium et Johannem, vestri heredes et posteritates universe pretacta arma seu nobilitatis insignia more aliorum nobilium regni nostri armis utentium a modo in antea ubique in preliis, hastiludiis, duellis, torneamentis ac aliis omnibus exercitiis nobilibus et militaribus, necnon in sigillis, anulis, velis, cortinis et generaliter in quarumlibet rerum et expeditionum generibus sub mere et sincere nobilitatis titulo, quali vos ab universis et singulis cuiuscunque conditionis, preeminentie, status, gradus vel dignitatis existant, insignitos dici, nominari et teneri volumus ac etiam reputari, gestare, omnibusque aliis et singulis illis gratiis, honoribus et libertatibus, quibus ceteri nobiles et milites armis utentes quomodolibet,

consuetudine vel de iure, freti sunt et gavisi, uti, frui et gaudere possitis et valeatis, de talique specialis nostre gratie antidoto merito exultetis et tanto ampliori studio ad honorem [nostre] regalis maiestatis vestra in antea solidetur intentio, quo vos largiori favore regio preventos conspicitis et munere gratiarum. In cuius rei memoriam firmitatemque perpetuam presentes concessimus litteras nostras pendentis et autentici secreti sigilli nostri, quo ut rex Hungarie utimur, munimine roboratas. Datum Bude, sabbato proximo post festum epiphaniarum domini, anno eiusdem millesimo quadringentesimo sexagesimo secundo.

A címer: Álló pajzs kék mezejében aranynyal fegyverzett, jobbra fordult fehér (ezüst) egyszarvú. Sisak, sisakdísz és takaró nincs. Címertartó a pajzs mögött hosszú fehérruhás angyal, sárgával béllelt vörös palástban, ugyanolyan szárnyakkal; a címert, fönt két oldalt fogva, maga előtt tartja; hosszú, fehér ruhája és palástja a pajzs alatt kilátszanak.

A miniature-nek is számot tevő címerfestvény a késői csúcsíves ízlés terméke; az angyal haja és arcza az eredetin oly finomsággal van kidolgozva, mintha a kép egy Rajnavidéki vagy németalföldi festő ecsetje alól került volna ki. Kevésbbé sikerült a szárnyak és a palást kidolgozása; a kezeken meg éppen befejezetlenség nyomait látjuk. Egyes hiányok daczára a *Budán* festett czímerkép hazai középkori miniature-festészetünk becses emléke.

A pajzsbeli czímer is elég szép. Az egyszarvú ágaskodó helyzete, a farknak és a borzas sörénynek stilizálása kielégíthet minden várakozást. A szarvnak az a helyzete, hogy lefelé irányúl, szintén megfelel az egyszarvú czímertani ábrázolásának. Csak a pajzs felső peremének plasztikus és távlati rajzolása ellen emelhetnénk kifogást. Az a körülmény azonban, hogy ennél a czímernél is, mint a megelőzőnél, hiányzik a felső czímer, határozottan arra vall, hogy ez is, az is a hanyatló heraldika korának terméke.

A fő czímerszerzőről, Császár István kanonokról csak annyit tudunk, hogy 1456—1464 közt volt a váradi káptalan tagja. Érdemeit az oklevél nem részletezi, azt sem tudjuk, miféle vérségi kapocs fűzte őt czímertársaihoz, Petneházy Benedek fiaihoz. Minket az 1417. évi czímeradomány révén (l. a VII. táblán), különösen ez utóbbiak érdekelnek.

A Petneházy-testvérek egyenes leszármazói annak a Jakabnak, ki az 1417. évi czímeradomány részese. Ennek volt egy Benedek nevű fia, kit Zsigmond király oklevele még nem ismer; és ennek a Benedeknek a fiai az oklevélben megnevezett testvérek: Mátyás, Gergely, Tamás, György és János. Megjegyezzük, hogy Mátyás az egyenes őse Petneházy Dávidnak, a budai hősnek.

Annak nincs semmi nyoma, hogy a Petneházyak valaha elhagyták volna a Zsigmond királytól kapott czímert. Sőt az 1462. évi adomány egyik részeséről, Petneházy Mátyásról ki tudjuk mutatni, hogy harminczöt esztendővel Mátyás király armálisának kelte után a nyílazó oroszlányt használja czímeres pecsétjében úgy, a hogy azt az 1417. évi oklevél megállapította, azzal a lényegtelen eltéréssel, hogy az eredetileg balra fordított czímerképet jobbra nézeti. Lehet, hogy e ragaszkodásnak a régi czímerképhez egyik oka az volt, hogy Mátyás királynak 1462. évi czímerlevelét a király megkoronáztatása, 1464. év nagycsütörtöke, után nem erősíttették meg újból, mint ez példáúl az Erdődi Bakóczok czímerével történt (l. a XXIV. számot); már pedig e nélkűl Mátyás királynak koronáztatása előtti időkben kelt adományai értéköket vesztették.

Nyomt Ullmann J. Budapesten IV.

XX. CSÁSZÁR ISTVÁN ÉS A PETNEHÁZY-CSALÁD CZÍMERE 1462.

XXI.

1476. JÚNIUS 2. BUDA.

MÁTYÁS KIRÁLY KISPALUGYAI LIPTÓ GÁSPÁR FIAINAK CZÍMERT ÁD.

(Eredetije a Palugyay-család levéltárában Liptómegyében. — Turul 1891. 29.)

Mathias dei gratia rex Hungarie, Bohemie etc. vobis, fidelibus nostris, nobilibus Valentino et Martino filiis condam Gaspar Lypthou de Kyspalwdua, salutem et gratiam regia cum benevolentia et favore. A claro lumine throni regie maiestatis, velut e sole radii, nobilitates legittimo iure procedunt, et omnium nobilitatum insignia a regia dependent claritate ita, ut omne nobile generositatis insigne a gremio proveniat regie dignitatis. Sane tum ad nonnullorum fidelium nostrorum humillime supplicationis instantia(m) pro parte vestri nostre oblate celsitudini, tum etenim consideratis fidelibus servitiis vestris, per vos, uti didicimus, sacre regni nostri Hungarie corone et maiestati nostre temporibus et locis opportunis cum omni fidelitatis constantia ferventisque animi zelo exhibitis et impensis, et ut eo ferventius imposterum quoque studeatis inservire, quo vos atque vestros singularibus honorum gratiis a nostra maiestate conspexeritis esse insignitos, vobis et per vos vestris heredibus et posteritatibus universis hec arma seu nobilitatis insignia, que videlicet in principio seu capite presentium litterarum nostrarum suis apropriatis coloribus arte pictoria figurata sunt atque distinctius expressata, animo deliberato et ex certa nostre maiestatis scientia dedimus et contulimus, imo ex abundantiori plenitudine nostre specialis gratie concedimus et presentibus elargimur; ut vos vestrique heredes et posteritates universe pretacta arma seu nobilitatis insignia more aliorum armis utentium a modo imposterum ubique in preliis, hastiludiis, torneamentis, duellis et aliis omnibus exercitiis militaribus et nobilibus, necnon sigillis, velis, cortinis, annulis, et generaliter in quarumlibet rerum et expeditionum generibus sub mere et sincere nobilitatis titulo, quali vos ab universis et singulis, cuiuscumque status, conditionis, dignitatis et preeminentie homines existant, insignitos dici ac veros nobiles nominari et teneri volumus atque etiam reputari, gestare, omnibusque et singulis gratiis, honoribus, libertatibus et prerogativis, quibus ceteri nobiles milites ac proceres et clientes regni nostri armis utentes quomodolibet, consuetudine vel de iure, freti sunt et gavisi, frui et gaudere possitis atque valeatis, de talismodique singularis et specialis gratie anti-

doto merito exultetis et tanto ampliori studio ad honorem regie celsitudinis vestra de cetero solidetur intentio, quanto vos largiori favore regio preventos esse conspicitis et munere gratiarum. In cuius rei memoriam firmitatemque perpetuam presentes litteras nostras secreto sigillo nostro, quo ut rex Hungarie utimur, inpendenti communitas vobis duximus concedendas. Datum Bude, in festo Pentecostes, anno domini millesimo quadringentesimo septuagesimo sexto, regnorum nostrorum anno Hungarie etc. decimo nono, Bohemie vero octavo.

Relatio Georgii prepositi Qu(inque-ecclesiensis), thesaurarii.

A címer: Kissé balra hajló pajzs aranynyal és kékkel vágva; fönt a vágóvonalból kiemelkedő jobbra néző fekete félsas; lent hatágú arany csillag. Jobbra fordult koronás sisak. Sisakdísz: aranycsillaggal megrakott vörös szárny. Takaró: vörös-kék.

A címerkép elég ügyesen van megszerkesztve; némi hibájául csak az róható fel, hogy a pajzs kissé balra hajlik és a címeralak, a sisakkal együtt, mégis jobbra néz. A takaró nehézkes voltát a késői csúcsíves ízlés okozza. Címertanilag kissé szokatlan az, hogy a festő a takaró szineit a pajzs egyik mezejének és a sisakdísznek szinéből állította össze és ezzel vörös és kék szinekből kombinált takarót hozott létre; holott a takaró szinéül jobb lett volna a pajzs két mezejének máza: kék és arany.

A Palugyay-címert a család több változatban használta, ezek azonban visszavihetők a Mátyás királytól kapott formára. Egyik változat az, hogy a pajzsot ezüst pólya kék és vörös mezőre osztja; a felsőben stilizált teljes fekete sas, az alsóban hatágú arany csillag; a sisakdísz fekete szárny, a pajzsbeli csillaggal megrakva. Egy másik bővített és összetett címernek pedig szívpajzsában van a régi címer, azzal az eltéréssel, hogy a pajzsot két mezőre osztó pólya elmarad s az kékkel és vörössel van vágva; a többi ábrázolás egyező. A címerben látható csillag, mely úgy látszik, a fő és régibb címeralak, mert a sisakdíszben is ismétlődik, és a Huntpázmánok címerében előjövő címerkép azonossága arra a feltevésre késztetett egynémely genealogust, hogy a Palugyayakat is e nagyon szétágazott nemzetség leszármazottjának tartsák; azonban a heraldikai érvet genealogiai okok eddigelé nem támogatják.

A család multját a XIII. század derekán élt Lászlóig lehet visszavezetni, kinek egyik fia Boda, a Bodafalvi Boda családnak, másik fia Péter, a Palugyay családnak alapítója. A törzsnek Boda ága már korábban, Zsigmond királytól szerzett címert. Az armális Konstanczban 1417-ben kelt. A címer képe: ezüst mezőben zöld gyepen álló rózsafa mögül rózsa után ugró természetes nyúl; az tehát a Palugyayakéhoz semmiben sem hasonló.

A címerszerző Palugyay-testvérek érdemeit az oklevél nem részletezi. A család tagjainak általában a XV. században nevezetesebb szereplés nem jutott osztályrészül. Megyei tisztségekben, de főként birtokperekben látjuk működni őket. A középkor folyamán a család kimagasló alakja Palugyay János, ki Nagy Lajos királynak lengyelországi ügyeiben kiváló szolgálatokat tett. Hűségét lengyelországi birtokok jutalmazták. 1385-ben Demetrevich nevű birtoknak és a przemisli várhoz tartozó birtokoknak válik adomány útján több rokonával együtt tulajdonosává; és így a liptómegyei eredetű s az ország több más megyéjében is birtokos családnak egy ága Orosz-Lengyelországban is honossá lett.

XXI. A PALUGYAY-CSALÁD CZÍMERE 1475.

XXII.

1479. JÚNIUS 15. BUDA.

MÁTYÁS KIRÁLY KOSSUTHI MIKLÓSNAK ÉS UTÓDAINAK CZÍMERT ÁD.

(Eredetije a Kossuth-családnak a M. N. Múzeumban őrzött levéltárában. — Turul 1894. 161.)

Nos Mathias dei gratia rex Hungarie, Bohemie etc., tibi fideli nostro, nobili Nicolao de Koswth, salutem gratiamque nostram regiam et omne bonum. Regalis dignitatis sublimitas inter alias suas sollicitudines hanc curam habere debet precipuam, ut iuxta suorum subditorum qualitates et benemerita alios munificentia sua regia prosequatur, alios siquidem ulterioribus nobilitatum gradibus et insigniis condonet; sic enim subditorum animus ferventiori zelo ad regalia servitia et opera virtutum merito incitatur* et accenditur. Sane itaque consideratis tuis fidelitatibus et fidelium servitiorum meritis, nobis et sacre nostre regie corone iuxta tue possibilitatis exigentiam exhibitis, tibi tuisque heredibus et posteritatibus universis hec arma seu nobilitatis insignia, que in principio seu capite presentium litterarum nostrarum suis appropriatis coloribus arte pictoria depicta sunt et figurata, de mera auctoritate nostra regia ac potestatis plenitudine et gratia speciali, animoque deliberato et ex certa nostre maiestatis scientia dedimus, donavimus et contulimus, immo damus, donamus et conferimus ac presentibus elargimur, ut tu tuique heredes et posteritates universe predicta arma seu nobilitatis insignia more aliorum nobilium regni nostri armis utentium semper ubique in preliis, duellis, hastiludiis, torneamentis et aliis exercitiis nobilibus et militaribus, necnon anulis, velis, cortinis et papilionibus, generaliter vero in quarumlibet rerum et expeditionum generibus sub mere et sincere nobilitatis titulo, quali vos ab universis cuiuscumque gradus et preeminentie hominibus insignitos esse dici volumus et nominari, gestare, omnibusque illis gratiis, honoribus, prerogativis et libertatibus, quibus ceteri nobiles regni nostri armis utentes quomodolibet, consuetudine vel de iure, utuntur et fruuntur, uti, frui et gaudere valeas, tuique heredes et posteritates prefate possint et valeant; tanto igitur ampliori studio et diligentia ad servitia regia et sacre corone nostre de cetero tua sollidetur intentio, quanto te largiori favore nostro regio et benivolentia preventum conspexeris et munere gratiarum. In cuius rei

* Az eredetiben hibásan: *incitantur.*

memoriam firmitatemque perpetuam presentes litteras fieri, nostrique sigilli secreti, quo ut rex Hungarie utimur, iussimus et fecimus appensione conmuniri. Datum Bude, in festo beatorum Viti et Modesti martirum, anno domini millesimo quadringentesimo septuagesimo nono, regnorum nostrorum anno Hungarie etc. vigesimo secundo, Bohemie vero undecimo.

A czímer: Balra dőlt pajzs, kékkel és vörössel négyelve; a hasítási vonalon zöld leveles liliomszál, melyen fönt legyezőszerűleg széthajló három fehér virág; jobbról befelé fordúlt ágaskodó természetes kos, balról közelebbről meg nem határozható lebegő arany czímerkép (kagyló vagy süveg?). Sisakdísz: a pajzsbeli arany czímerképbe illesztett, kék-veressel váltakozva vágott szárnypár közt kibukkanó kos és liliom-szál három virággal. Takaró: vörös-kék.

A czímerfestmény a késői csúcsíves izlés egyik jellemző terméke. A pajzs formája, a dús takarók hajlásai igen szépek. Hiba azonban az, hogy a festő a czímerpajzshoz és a takarók gazdagságához arányítva igen kis sisakot festett és hogy ezzel együtt a sisakdísz is eltörpűl. Ügyességre vall, hogy a festő a pajzsot egyhangúság elkerülése végett két szinben négyelte; ezzel azonban nem osztja azt négy mezőre, hanem oly berendezést alkalmaz, mintha a liliomszál a pajzsot hasítaná. A heraldikusok egyike a jobb oldalt látható állatot kosnak, másikat kecskének nézi. Talán jogosultabb az első nézet, annyival is inkább, mert ez esetben a czímer részben beszélővé válik, a mennyiben az egyik czímeralak a tulajdonos nevének egy részére mutat. Igaz, hogy a heraldikai stilizálás a kos szarvát másképen szokta ábrázolni; de itt a festő — a merev tartáson kívűl — nem stilizál, hanem a természetes formát utánozza. Az elmosódott arany czímeralakot is egyik kagylónak, másik süvegnek nézi. Minthogy a szövegben nincs czímerleirás, bajos eldönteni, melyik a kettő közűl. A rajz alakja, különösen az alsó részen látható rovátkok miatt inkább kagylónak látszik; de viszont van a családi levéltárban egy XVIII. századi czímerleirás, mely azt úgy írja le, hogy az régi magyar süveg (mitra antiqua hungarica aureo colore picta).

A család czímerének későbbi használata erre nézve útbaigazítást nem ád; van oly ábrázolás is, mely a kérdéses tárgyat inkább méhkasnak mutatja be. A későbbi időkből való családi czímerek többé-kevésbbé eltérnek az eredeti ábrázolástól; van például olyan is, a melyben kék mezőben hármas sziklahegyen álló fehér vadkecskét látunk, mely lábaiban rózsaágat tart, és mást nem; sisakdísze pedig két fekete szárny közt a kinövő kecske; és van olyan is, a melyhez mellékalakok pl. korona, csillag, járulnak. Maga a most említett czímerleirás, mely pedig elég híven követi a Mátyás királytól nyert czímert, a takarók szinét egyik oldalon vörös-kéknek, a másikon aranynak mondja.

A Kossuth-család tudvalevőleg turóczmegyei eredetű és a megyének Kossuth helységében ősidőktől fogva birtokos. A kimutatható első ős Gath, kinek fia Kossuth nevet viselt; e Kossuth 1263 táján élt. Tőle kezdve a czímerszerző Miklósig öt nemzedék virágzott, melynek tagjairól vajmi keveset tudunk. A vármegyei életben szerepelnek ugyan, de nagyobb hírnévre a középkorban nem tesznek szert. Még a czímereslevél is csak a legnagyobb általánosságban emlékezik meg a kitüntetett Kossuthi Miklós jó szolgálatairól. A történelem a XVII. század óta vesz tudomást a család őseinek viselt dolgairól.

A czímereslevél mindenesetre egyik legbecsesebb darabja a nem nagy terjedelmű régi családi levéltárnak, melyet 1896 óta a Magyar Nemzeti Múzeum őriz.

Nyomt: Ullmann József, Budapest.

XXII. A KOSSUTH-CSALÁD CZÍMERE 1479.

M. T. AKADÉMIA
KÖNYV-
TÁRA

XXIII.

1488. ÁPRILIS 10. BÉCS.

MÁTYÁS KIRÁLY HRADNAI HOLY PÁLT MEGNEMESÍTI ÉS NEKI CZÍMERT ÁD.

(Eredetije a Magyar Nemzeti Múzeum levéltárában. — Turul 1896. 135.)

Commissio propria domini regis.

Mathias dei gratia Hungarie, Bohemie etc. rex duxque Austrie, tibi fideli nostro, nobili Paulo Holy de Hradna, salutem gratiamque nostram regiam et favorem. A claro lumine troni regie maiestatis, velut e sole radii, nobilitates legittimo iure procedunt, et omnium nobilitatum insignia a regia claritate dependent ita, ut omne nobile et generositatis insigne a gremio proveniat regie maiestatis. Sane cum ad nonnullorum fidelium nostrorum humilime supplicationis instantiam, per eos pro parte tui nostre propterea porrecte maiestati, tum etenim consideratis tuis fidelibus servitiis, quibus tu, uti certa relatione edocti sumus, sacre imprimis regni nostri Hungarie corone, deinde etiam maiestati nostre omni zelo studuisti eoque ferventius et diligentius imposterum studebis complacere, quo te et tuos singularibus honorum gratiis a nostra celsitudine conspexeris insignitum, te igittur a rusticitatis et ignobilitatis statu, in quo hactenus extitisti, tanquam ab ignobilibus parentibus natus, de speciali nostra gratia et potestatis plenitudine eximentes duximus nobilitandum, immo nobilitamus et cetui verorum regni nostri nobilium aggregamus et connumeramus; decernentes, ut amodo deinceps tu heredesque et posteritates tue universe a te, tanquam nobili sanguine descendentes, veri nobiles habeantur et reputentur. Et insuper in signum huiusmodi nobilitatis hec arma seu nobilitatis insignia, que in capite seu principio presentium litterarum nostrarum suis apropriatis coloribus arte pictoria figurata sunt et depicta, animo deliberato et ex certa nostre maiestatis scientia tibi tuisque heredibus et posteritatibus universis dedimus, donavimus et contulimus, concedimusque et presentibus elargimur, ut tu tuique heredes et posteritates pretacte huiusmodi arma seu nobilitatis insignia more aliorum nobilium regni nostri armis utentium amodo imposterum ubique in preliis, hastiludiis, duellis, torneamentis et aliis omnibus exercitiis nobilibus et militaribus, necnon sigillis, anulis, velis, cortinis, tentoriis, domibus et generaliter in quarumlibet rerum et expeditionum generibus sub mere et sincere nobilitatis titulo ferre, gestare, omnibusque et singulis gratiis, honoribus et libertatibus, quibus ceteri nobiles quomodocunque, de iure vel de consuetudine, utuntur,

frui, uti et gaudere possis et valeant, de talismodique singularis et specialis gratie nostre antidoto merito exultes et tanto ampliori studio ad honorem regie maiestatis tua de cetero solidetur intentio, quanto te et tuam posteritatem largiori favore regio preventum esse conspicis et munere gratiarum. In cuius rei memoriam firmitatemque perpetuam presentes litteras nostras secreto sigillo nostro, quo ut rex Hungarie utimur, impendenti communitas duximus concedendas. Datum Vienne, feria quinta proxima post festum Pasce, anno domini millesimo quadringentesimo octogesimo octavo, regnorum nostrorum Hungarie etc. anno tricesimo primo, Bohemie vero decimo nono.

Johannes episcopus ecclesie Waradiensis etc. cancellarius.

A czímer: Álló pajzs kék mezejében kalászaival jobbra fektetett sárga búzakéve, melyen egy aranynyal futtatott szürke (ezüst?) kakas áll, a kakas taréja és torokdísze vörös. Sisakdísz: a pajzsbeli ábrázolás. Takaró: szürke (ezüst?)-sárga. Az egész ábrázolás jobb felé van irányítva; minthogy pedig a festmény az oklevél élén van, az egész czímerkép kifelé fordul, a mi nem helyes elrendezés. A gazdasági élet köréből vett czímermotivumok, a búzakéve és a kakas, arra mutatnak, hogy a czímerszerző főfoglalkozása a gazdálkodás volt.

A festő a késői gothika ízlésében alkotta meg a czímerképet és az e stilus értelmében elég sikerültnek mondható. A kéve és a kakas, bár mind a kettő naturalisztikus modorban, jól van megfestve. A czímerkép jól betölti a pajzs mezejét. A tárcsa formájú pajzs alakja tetszetős, a csősisak arczrésze azonban igen nyomott. A késői csúcsives ízlésnek az a sajátsága, hogy a sisakdísz a pajzsbeli ábrázoláshoz képest törpe, itt is érvényre jut. Ellenben igen csinos a sisaktakaró, melynek hajlásai sokkal könnyebbek és az egész lendületesebb, mint ezt pl. a Kossuth-czímernél látjuk. Sajátságos színt alkalmazott a festő a kakasnál; aranynyal megfuttatott szürkének látszik, a mivel valószinűleg a kakas természetes színét akarta visszaadni. Ugyanezt a nem heraldikus szürkés színt, mely lehet, hogy az ezüstöt akarja pótolni, látjuk a takaró egyik színéül is. Ha ez a szín csakugyan az ezüst helyett áll, ez esetben kifogást tehetünk a takaró ellen, mint a mely két fémből van összetéve.

A czímerszerzőről ez egy oklevelen kívül semmit sem tudunk. Kétségtelen, hogy ez oklevél kelte előtt földmívelő, gazdálkodó ember volt és hogy nemesi jogokat nem élvezett. Hatalmas pártfogói lehettek, mert az oklevél első sorban említi föl azt, hogy a király kegyét egyrészt az érdekében történt kéréseknek és közbenjárásoknak, és másrészt a magyar korona iránt tanusított hűségének és szolgálatainak köszönheti. Ezért a király őt «a paraszti és nem nemesi állapotból, melyben eddig, mint nem nemes szülőktől eredő, volt, kiveszi, megnemesíti és az ország igazi nemeseinek sorába igtatja, elrendelvén, hogy őt és utódait, mint már nemes vérből eredőket, mindenki igaz nemeseknek tekintse». E nemesítési formula után jön a szokott módon szövegezett czímeradomány, melyben az adott czímer szavakkal leírva nincs. Mátyás király ez oklevele tipusa lehet oly adományoknak, a melyekben a czímer a nemesítéssel együtt járt.

A czímeres levél sem Hradnai Holy Pál atyját, sem fiait, sem rokonait nem nevezi meg. Egyéb forrásokban sem találtunk róluk említést s így nem tudjuk, sokáig élvezhette-e a család újonnan szerzett czímeres nemességét.

XXIII. HRADNAI HOLY PÁL CZÍMERE 1488.

XXIV.

1489. JANUÁR 6. BÉCS.

MÁTYÁS KIRÁLY ERDŐDI BAKÓCZ TAMÁS GYŐRI PÜSPÖK ÉRDEMEIÉRT ROKONAINAK NEMESSÉGET ÉS CZÍMERT ÁD.

(Eredetije a gróf Erdődy-család galgóczi levéltárában. — Turul 1889. 106.)

Nos Mathias dei gratia Hungarie, Bohemieque rex, necnon dux Austrie, memorie commendamus tenore presentium significantes, quibus expedit, universis, quod nos respectum habentes ad fidelitatem et plurima servitiorum merita fidelis nostri reverendi in Christo patris, domini Thome episcopi ecclesie Jauriensis, secretarii et consiliarii nostri etc., que ipse maiestati nostre et sacre regni nostri corone cum summa fide et fidelitate omnibus in rebus nostris eiusdemque regni nostri, cure et fidei sue creditis et commissis, non fideliter solum, sed etiam utiliter ac prudentissime exhibere curavit; ac tametsi ab initio eius huiusmodi fidem, integritatem et diligentiam in nonnullis rebus, quas ei committebamus, plane experiebamur; verumtamen posteaquam sibi secreta nostra committere et consequenter eundem ad consilia rerum nostrarum et regni nostri ac ad maxima quoque adhibere cepissemus, dum plane experti sumus eius fidelitatem, cum summa sapientia coniunctam, maximo nobis usui exstitisse, eiusque officiosa obsequia plurimum et nobis et regno nostro utilitatis attulisse; quare ut eius virtutum et laborum memoria in fratribus quoque et consanguineis suis perenniter elucescat, animo deliberato et ex certa nostra scientia et regia nostra munificentia, eosdem fratres ac consanguineos suos, videlicet Nicolaum et Valentinum Bakocz dictos de Erdewd, item Petrum et Paulum eiusdem Nicolai, necnon Thobiam et Johannem quondam Johannis similiter Bakocz filios, a statu et conditione ignobilitatis, cui obnoxii, utpote qui ab ignobilibus nati fuere, eximentes, in veros nobiles duximus creandos et perficiendos, et nihilominus priora illa arma et nobilitatis insignia, videlicet medium cervum ex rota media erectum et prominentem, alias per nos eidem domino episcopo fratribusque suis memoratis donata et concessa, esse duximus de novo et ex novo conferenda, imo creamus, perficimus et conferimus ac numero et cetui aliorum verorum nobilium regni nostri annumeramus, applicamus et adnectimus presentium per vigorem; annuentes et concedentes eisdem ipsorumque heredibus et posteritatibus universis utriusque sexus, ut ipsi eorumque heredes et posteritates universe huiusmodi arma seu nobilitatis insignia more aliorum nobi-

lium regni nostri armis utentium a modo deinceps ubique in preliis, hastiludiis et in omnibus exercitiis nobilitaribus et militaribus, necnon annulis, velis, tentoriis et generaliter in quibuslibet rerum et expeditionum generibus sub mere et sincere nobilitatis titulo ferre, gestare, omnibusque et singulis privilegiis, honoribus, gratiis, libertatibus et immunitatibus, quibus ceteri nobiles regni nostri Hungarie armis utentes, quomodolibet, consuetudine vel de iure, utuntur, uti, frui et gaudere valeant atque possint, harum nostrarum sigillo nostro impendenti munitarum vigore et testimonio litterarum mediante. Datum in arce civitatis nostre Viennensis, in festo epiphaniarum domini, anno eiusdem millesimo quadringentesimo octagesimo nono, regnorum nostrorum anno Hungarie etc. tricesimo primo, Bohemie vero vigesimo.

A czímer: Álló pajzs kék mezejében a pajzs alsó felét ívalakban szelő, öt-küllős arany félkerék, melyből jobbra fordúlt természetes félszarvas ugrik ki. Arany sisak. Sisakdísz: kék szárny. Takaró helyett: két oldalt guirlandszerű, a renaissance ízlésében tartott ornamentális zöld dísz, közben kék virágokkal. Az oklevél szövege röviden leírja a czímerképet, de a szineket nem mondja meg.

A Bakócz-család 1459. évi czímerétől az eltérések ezek: a félkerék szine vörösről aranyra változott; a szarvas szine természetesebb, árnyalással festve; homlokáról elmaradt az arany kereszt. Az ott hiányzó sisak szine itt arany, a sisakdísz szárny. A renaissance teljes hatása alatt festett takaró blazonálhatatlan lombfűzérszerű díszítéssé változott.

A czímerkérő Bakócz Tamás győri püspök, történelmünk ismert nagy alakja, kinek az oklevélben fennen magasztalt érdemeiért testvérei és rokonai kapnak nemességet és czímert a királytól. E rokonok már az 1459. évi czímerlevélben is szerepelnek. Rokonsági fokuk e kis táblázatból világos:

Erdődi Bakócz Ferencz

Bálint titeli prépost 1459. és 1489. czímert kap	*Miklós 1459. és 1489. czímert kap*	*Tamás a későbbi biboros-érsek 1459-ben czímert kap*	*János 1459 ben czímert kap*
	Péter 1489-ben czímert kapnak		*Tobiás*
	Pál 1489-ben czímert kapnak.		*János 1489-ben czímert kapnak.*

Az oklevél, az 1459. évi czímeradomány daczára, világosan mondja, hogy a király a czímernyerőket nem nemesi állapotból, melyben mint olyanok voltak, kik «nem nemes szülőktől erednek, kiveszi és az ország valódi nemesei közé igtatja;» és egyúttal korábbi nemesi czímeröket újból adományozza.

A fönti táblán látható *Péter* ősatyja az Erdődy grófok családjának, míg ennek nőtestvére *Klára* férjhez menvén Pálffy Pálhoz, a grófi és herczegi rangon virágzó Pálffy-családnak vált ősanyjává. Az előbbiek, valamint az utóbbiak, kik az *Erdődi* előnévvel átvették a czímert is, lényegében ugyanúgy viselik a régi czímert, a hogy azt a Bakóczok a XV. században kapták. Csak a szinek és itt-ott a helyzet változtak. Igy az Erdődy-czímer az 1565. évi grófi diploma szerint: négyelt pajzs szívpajzsában a régi Bakócz-czímer, vagyis *arany* mezőben *arany* félkerékből kinövő természetes szarvas. A Pálffy-czímereknél visszatér a pajzs eredeti kék szine, és az arany kerék sokszor zöld hármas hegy mögűl tünik elő. A legutolsó forrás, az 1879-ik évi magyar diploma, mely a Pálffy-Daun ág teanoi herczegi czímének Magyarországra való kiterjesztéséről szól, az összetett czímerben a Pálffyakét szószerint ekkép írja le: «A főpajzs első és negyedik kék mezeiben talapzatból zöld hármas hegy, s ebből arany küllős félkerék emelkedik, melyen jobbra fordúlt tizágú arany szarvas ágaskodik.»

Ullmann J Budapesten.

XXIV. AZ ERDŐDI BAKÓCZ-CSALÁD CZÍMERE 1489.

XXV.

1506. AUGUSZTUS 1. BUDA.

II. ULÁSZLÓ KIRÁLY IVÁNCSFALVI DOMBAY JÁNOS DEÁKNAK ÉS FOGADOTT TESTVÉRÉNEK, PALÁSTHI LÁSZLÓNAK CZÍMERT ÁD.

(Eredetije Dombay Hugó családi levéltárában Nyitrán. — Turul 1891. 130.)

Nos Wladislaus dei gratia rex Hungarie et Bohemie etc. memorie commendamus, tenore presentium significantes, quibus expedit universis, quod nos attentis et consideratis fidelitatibus et fidelibus servitiis fidelis nostri nobilis Johannis Dombay litterati de Iuanczfalwa, per eum, uti didicimus, maiestati nostre et sacre huius regni nostri corone sub temporum et locorum diversitate, et presertim his annis superioribus in exercitu et conflictu adversus Thurcos, christiane relligionis nostre hostes, sub castro nostro Iaytza habitis, constanter exhibitis et impensis, et ut eo ferventius et diligentius imposterum studeat impendere, quo se et suos a nostra celsitudine singulari honoris gratia conspexerit insignitos, eidem Johanni litterato et per eum nobili Ladislao de Palasth, fratri suo adoptivo, eorumque heredibus et posteritatibus universis hec arma seu honoris insignia, que in capite seu principio presentium litterarum nostrarum suis appropriatis coloribus arte pictoria figurata existunt et distinctius expressata, animo deliberato et ex certa nostre maiestatis scientia dedimus et contulimus, immo ex abundantiori plenitudine nostre potestatis et gratie specialis concedimus et presentibus elargimur, dantes et concedentes in evum ipsis plenam et omnimodam potestatis facultatem, ut ipsi eorumque heredes et successores universi pretacta arma seu honoris insignia a modo in antea in preliis, hastiludiis, duellis, torneamentis et in omnibus aliis exercitiis honestis et militaribus, necnon in sigillis, anulis, velis, cortinis et generaliter in quarumcunque rerum et expeditionum generibus gestare, omnibusque et singulis gratiis, honoribus et libertatibus, quibus ceteri armis utentes quomodolibet, consuetudine vel de iure, freti sunt et gavisi, frui et gaudere possint et valeant, de talismodi singularis et specialis nostre gratie antidoto merito exultent, et tanto ampliori studio ad honorem regie maiestatis ipsorum de cetero solidetur intentio, quo se largiori favore regio preventos esse conspiciunt et munere gratiarum. In cuius rei memoriam perpetuam presentes litteras nostras minori nostro sigillo, quo ut rex Hungarie in iudiciis utimur, consignatas, duximus concedendas. Datum Bude, prima die

mensis Augusti, anno domini millesimo quingentesimo sexto, regnorum nostrorum Hungarie etc. anno sexto decimo, Bohemie vero tricesimo sexto.

Ad relationem magistri Petri Berizlo prepositi, secretarii regie maiestatis.

Az úgyszólván alig blazonálható czímer a következő: Álló pajzs kék mezejében balra fordult magyar vitéz kardjával az előtte álló és szintén balra forduló török nyakába vág és bal kezével a török jobb vállát ragadja meg; a kép a törököt lekonyult fejjel és maga elé tartott lehanyatló karokkal, jobbjában kivont kardot tartva ábrázolja. A magyar vitéznek bajusza és nyakába omló sötét haja van; álla beretvált. Fején, hátul jobban, elől kevésbbé felhajtott karimájú zöld kerek süveg, a karima aranynyal szegélyzett, a süvegen elül fekete tolldísz. Övbe szorított dolmánya zöld; e fölött zöld kihajtott gallérú, zölddel béllelt, ujjatlan vörös mente; az ujjak helyén félgallérok, a karoknak megfelelő hasításokkal. A mentét e félgallér alatt a derékhoz fehér öv szorítja. A szűk nadrág szürke, a magyar szabású csizma sárga. Barnás pajzsa aranyzsinóron nyakába függesztve, bal oldalán lóg; a jobbjában lévő kivont görbe kard markolata fekete, arany verettel, a védővas arany; a penge a kard hegye felé szélesbedik és azután fokán gyorsabb átmenettel csúcsban végződő. Az alaknak csak bal lába látszik, körülbelül a bokáig. A török fején vörös fez köré csavart fehér turbán; öltözete barnás ujjas és ugyanolyan bő bugyogó; ruhája fölött ujjatlan, bő, halaványlilaszínű köntös, széles zöld gallérral. A magyar alakénál nagyobb barnás pajzsa az alak nyakában aranyzsinóron baloldalt lóg. Leeresztett jobbjában előretartott kardjának, melynek csak harmada látszik, védővasa és markolata olyan, mint a magyar vitézé; hátul kilátszik a kardhüvely vége, mely aranyveretű, fekete. A török nyakán a magyar vitéz kardja nyomán mély, vérző seb, mi által a halaványfej a törzsről félig leválik. A török alak is csak bokáig látszik. Az alakok ruházata aranynyal van futtatva. Nehézkes, balra néző sisak. Sisakdísz gyanánt három, aranynyal futtatott, vörös akantusz-levélforma ékítmény, melyek közül a két szélső kifelé hajlik. Takaró helyett a pajzsot négy ágra oszló guirlandszerű diszítés környezi, mely váltakozva kék-, zöld-, lila-, vörös színű és gazdagon van aranynyal futtatva.

Ez a nagyon is komplikált, a czímerszerző életének Jajcza vára alatt átélt csata-epizódját elénk táró czímer a renaissance czímerfestészetének egyaránt mutatja előnyeit és hátrányait. Előnye a szép miniature-festés, a ruháknak gondos rajza, mi által a XVI. század elején viselt köznemesi hadi öltözet formájára nézve valóságos kútfő. Előnye a magyar heraldikában oly korán feltünő arczképszerűség; mert a törököt levágó magyar vitéz jellemző arcza kétségtelenül a Jajcza váránál magát annyira kitüntető fő czímerszerzőt, Iváncsfalvi Dombay János deákot akarja elénk állítani.

E festészeti és viselettörténeti előnyökkel azonban szemben állnak a heraldikai hátrányok. Maga a kép czímernek lehetetlen, blazonálhatatlan csatajelenetet ábrázol. A heraldika, kivált a czímeradományok kora óta, erősen táplálkozik ugyan a czímerszerzők által véghezvitt egyes fegyvertényekből, azonban ezeket jelképekkel örökíti meg. A renaissance tovább megy. Nem elégszik meg azzal, hogy valami heraldikai motivummal utaljon a megtörtént nevezetes hadi tettre, hanem megteszi czímernek magát a csatajelenetet úgy, a hogy megtörtént, festmény formájában, naturalisztikus ábrázolásban. Czímerképpé ez csak az által lesz, hogy a festmény czímerpajzson foglal helyet. Bármily szép legyen is maga a miniature, ez által nem szép czímerré válik. Hozzájárul ehhez az is, hogy a renaissance ízlése elhanyagolja a czímernek egyéb alkotó részeit. Itt például a sisak túlságosan vaskos és nyomott. A sisakdísz levélszerű diszítéssé, a blazonálhatatlan sisaktakaró pedig ornamentális modorban tartott sokszínű guirlanddá lesz.

Mindezen heraldikai hibák és fogyatkozások azonban semmit sem vonnak le a Dombay-czímer művelődéstörténeti érdekéből és a Budán készült festmény szépségéből.

XXV. DOMBAY JÁNOS DEÁK ÉS PALÁSTHI LÁSZLÓ CZÍMERE 1506.

MTA AKADÉMIA KÖNYVTÁRA

TARTALOM.

		Lap
Előszó		5
Bevezetés		7
I. 1409. február 24.	A Mecsincsei Garázda- és Horogszegi Szilágyi-családok címere	31
II. 1414. szeptember 16.	Az Eresztvényi- és Fejéregyházi-családok címere	35
III. 1415. január 26.	Somkereki Erdélyi Antal birodalmi címere	37
IV. 1415. márczius 27.	A Kőszegi-, Komjáthy-, Nenkei- és Thokai-családok címere	39
V. 1417. május 20.	Barrwy-i Simon és testvéreinek címere	41
VI. 1417. június 27.	A Szirmay-család címere	43
VII. 1417. július 27.	A Petneházy-család címere	45
VIII. 1418. február 27.	A Vay-család címere	47
IX. 1418. márczius 29.	A Nagymihályi-nemzetség címere	49
X. 1418. márczius 29.	Dansai és Keresztúri Csese László és Péter címere	53
XI. 1421. február 10.	A Bárczay-család címere	55
XII. 1428. június 22.	A Kökényesi-család címere	57
XIII. 1430. január 8.	Zágrábi Dabi Mihály címere	59
XIV. 1431. márczius 12.	A Berényi Kakas-család címere	63
XV. 1431. november 1.	A Vajdai- és Jánoki-családok címere	65
XVI. 1436. július 2.	A Vesterházi- és Bögöthi-családok címere	67
XVII. 1448. február 16.	Berekszói Péter címere	69
XVIII. 1453. május 3.	A Leövey-család címere	71
XIX. 1459. szeptember 3.	Az Erdődi Bakócz-család címere	73
XX. 1462. január 9.	Császár István és a Petneházy-család címere	75
XXI. 1476. június 2.	A Palugyay-család címere	77
XXII. 1479. június 15.	A Kossuth-család címere	79
XXIII. 1488. április 10.	Hradnai Holy Pál címere	81
XXIV. 1489. január 6.	Az Erdődi Bakócz-család címere	83
XXV. 1506. augusztus 1.	Dombay János deák és Palásthi László címere	85

FRANKLIN-TÁRSULAT NYOMDÁJA.

Qu.
00
2.

Magy. Tört.
Quarto 1000. 2. II.

MONUMENTA HUNGARIÆ HERALDICA

MAGYAR CZIMERES EMLÉKEK

KÖZLI

FEJÉRPATAKY LÁSZLÓ

II. FÜZET

HUSZONÖT SZINES MELLÉKLETTEL

BUDAPEST

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA TÁMOGATÁSÁVAL KIADJA A MAGYAR HERALDIKAI ÉS GENEALOGIAI TÁRSASÁG

1902

Magy. Sört.
Cuarto 1000 [illegible]

MTA AKADÉMIA KÖNYVTÁRA

Magn. Sört.
Quarto 1000.

MAGYAR CZIMERES EMLÉKEK

MONUMENTA HUNGARIÆ HERALDICA

MAGYAR CZIMERES EMLÉKEK

KÖZLI

FEJÉRPATAKY LÁSZLÓ

II. FÜZET

HUSZONÖT SZINES MELLÉKLETTEL

BUDAPEST

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA TÁMOGATÁSÁVAL KIADJA A MAGYAR HERALDIKAI ÉS GENEALOGIAI TÁRSASÁG

1902

M. TUD. AKADÉMIA KÖNYVTÁRA

FRANKLIN-TÁRSULAT NYOMDÁJA.

R 1977

A MAGY. TUD. AKADÉMIA VIGYSZÓ FERENC KÖNYVTÁRA. 2441. sz.

M. TUDOMÁNYOS AKADÉMIA KÖNYVTÁRA

A «Magyar Czímeres Emlékek» második füzetében ismét huszonöt czímeradomány szövegét és a kapott czímer színes képét teszszük közzé. Valamennyi az 1526. év előtti időkből való. Zsigmond király a kiadója a legtöbbnek; tőle tizenhatot közlünk; Hunyadi Jánost, az ország kormányzóját és V. Lászlót egy-egy, Mátyás királyt pedig öt képviseli a sorozatban; két darab külföldi uralkodóktól, I. Ferdinand aragón és XII. Lajos franczia királytól való. Az anyag ez aránytalan megosztásának oka magukban az emlékekben rejlik; mert míg Zsigmond király reánk jutott czímerleveleinek száma igen nagy, addig például Hunyadi János kormányzónak, vagy V. László királynak és a külföldi uralkodóknak magyarok részére szóló armálisai valóságos ritkaság számba mennek.

Zsigmond király tizenhat czímeres levele közül kettő a birodalmi kanczellária terméke, közjogilag véve tehát nem a magyar király adományáról szól; de czímertani szempontból hazai emlékeink közé tartozik. Növeli e czímerek érdekességét, hogy mind a kettő a legszebb heraldikai alkotás. Az egyik, a *Kölkedi*ek 1429. évi czímeres levele pedig ezenfelül mint hivatalos czímermagyarázat, mely megmondja, hogy a kép és a szín voltaképen mit akar jelenteni, koránál fogva nevezetes emlék, mert eddigelé a legrégibb ismert czímeres levél, hol a képben rejlő értelmet a szöveg is megmagyarázza (l. a XI. táblán). A másik, a *Básznai*ak 1434. évi birodalmi czímere az ábrázolás nemes egyszerűségénél és a színek harmoniájánál fogva költi fel a figyelmet (l. a XV. táblán); az valósággal mintaszerű czímer.

A két távoli uralkodónak, a spanyol és franczia királynak, czímeradományát nevezetessé teszi az alkalom, mikor azokat kiadták. Az első, I. Ferdinand aragón királyé világtörténeti eseménynyel függ össze. Akkor kelt, mikor Zsigmond király a nagy egyházi szakadás megszüntetése, a konstanczi egyetemes zsinat sikere és a római szent birodalom zavaros ügyeinek rendbehozása érdekében európai nagy körútjára indult. Kisérete első sorban magyarokból állott, kiket a felkeresett kül-

földi uralkodók nem egyszer részesítettek kitüntetésekben. Így kaptak címert 1415-ben a magyar király kiséretében volt *Hettyey-* és *Bátéi*-családtagok a spanyol királytól a perpignani uralkodó-találkozás emlékére. A címer, bár távoli fejedelem adja, minden részében magyar ízlést, magyar felfogást mutat. Ugyanilyen ábrázolást kap néhány hónappal előbb a magyar királytól Hothwafői Tamás, a királynő altárnokmestere, több rokonával együtt; a vadászati célokra kitanított leopárd, mint címerkép, megnyerhette a Hettyeyek tetszését, mert ezt kérik és kapják címerül a spanyol királytól (l. a II. táblán). A másik külföldi adomány XII. Lajos franczia királyé; *Telegdi István* részére szól, ki II. Ulászlónak volt követe a franczia és angol udvaroknál. Az eredményes követségnek, melynek czélja az volt, hogy házassági kapocs létesüljön a magyar és franczia uralkodó házak között, jutalma franczia részről egy magas rend, a szent Mihály-rend jelvényének adományozása, melylyel a Telegdiek családi czímeröket körülövezhették. Az adomány tehát egyrészt azért nevezetes, mert történelmünket igen közelről érdeklő alkalomkor kelt, másrészt pedig azért, mert a franczia czímeres levél a Csanád-nemzetségből eredő Telegdiek ősi czímerét színeivel együtt mutatja be (l. a XXV. táblán).

A külföldi czímeradományoknál nem kevésbbé érdekesek és tanulságosak a hazaiak úgy a családtörténet, mint a czímertan és a művelődéstörténet szempontjából. Nem egy köztük heraldikai minta-alkotás. Ilyen például a *Halmai Bor*-családnak lendülettel megrajzolt 1415. évi czímere (l. az I. táblán); a hosszában két mázzal hasított griff alakja, stilusa és az egész czímer elrendezése ellen a legszigorúbb heraldikus sem tehet kifogást. A középkori magyar czímeres emlékek közt nemes egyszerűségénél, helyes arányainál és a színek harmoniájánál fogva a legszebbek egyike a *Szecsődy*-család 1418. évi czímere (l. a VIII. táblán); a hogy a festő a czímerképet és a pajzs színeit a sisakdíszben és a takaróban ismétli: ezzel követésre méltó példát nyujt. Szinte feltünő, hogy a királyi kanczellária ezzel a remek czímerrel egy időben oly armálist adott ki kebeléből, melynek képe mindennek, csak szépnek nem mondható; a *Gyalókay*-czímerben hibás a rajz, nem jók az arányok, rossz a sisak, lendület nélküli a takaró; gyűjteményünknek talán legkevésbbé sikerült darabja (l. a VII. táblán).

A czímerek tárgya legtöbbször a hadi élet, a vadászat és a hétköznapi foglalkozás köréből van véve; a legtöbbnél felismerjük a vonatkozást, az értelmet, még ha az nem is egészen világos. Így pl. a *Lászlókarcsai Török*-czímerben a bal arczán súlyosan megsebzett oroszlánfej — bár az oklevél szövege nem mondja — min-

den valószínűség szerint a czímerszerző Török Pál életének egy hadi epizódjára emlékeztet; az oroszlánfej a kitüntetett vitézségének szimboluma, a seb pedig az ő saját sebe (l. a IV. táblán).

A hadi életre emlékeztető czímerekben fegyvertani és viselettörténeti szempontból nagybecsű forrás nyílik meg előttünk. Öltözet, pánczél, különböző fegyverdarabok szerepelnek czímerképek gyanánt, hű, a valóságot utánzó ábrázolásokban. Így az 1422. évi *Leszteméri*-czímernek képe a pánczélos láb, melyet a czímerszerző hadi érdemeinek emlékére nyílvessző szúr át; a pánczél legapróbb részletéig pontosan van megrajzolva (l. a X. táblán). Vaskeztyűs karpánczélt látunk *Irsai László* 1431. évi czímerében, melynek ezenfelül nagy érdekessége az, hogy a buzogánynak ez időtájt nálunk is elterjedni kezdő tollas formáját mutatja be (l. a XIII. táblán). A felső test pánczéljával s a sisaknak — igaz, alig ha nem elrajzolt — formájával találkozunk a *Disznósi-*, *Cseri-* és *Szárcsádi*-családoknak V. Lászlótól kapott 1456. évi czímerében (l. a XIX. táblán); a viselettörténeti kép még abból a szempontból is nevezetes, hogy a pánczélba öltözött gyermek, ez eléggé szokatlan ábrázolás, arczképes voltával alighanem a czímerszerzőnek kora ifjúságában véghezvitt valamely vitézi tettét jelképezi.

A hadi czímerképek közt minden tekintetben legnevezetesebb az, a melyet a *Bothfalvi Both*-családnak Mátyás királytól 1460-ban kapott czímerében látunk (l. a XX. táblán). Teljesen pánczélba és vasingbe öltözött alakot mutat, arcz elé húzott sisakkal; magában véve ez a kép nem volna nagybecsű, mert ilyen több is van; de becsessé teszi két fegyverdarab, melyet az alak karján és kezében tart: a korhű négyszögletes pajzs és legfőkép a számszeríjj. Valóban közelfekvő a feltevés, hogy ez a czímerkép Mátyás király rendes katonaságának, a híres fekete seregnek öltözetét állítja elénk.

Harczban szerzett sebek és ott szerzett érdemek jelképes ábrázolásai mellett nem kevesebbszer találkozunk vadászati képek és zsákmányok heraldikai megörökítésével. Füzetünknek már említett spanyol czímerképe, a nyulat fogó leopárd, is ilyen; és ilyen az 1417. évi *Békási*-czímer ugró szarvasa is (l. a III. táblán). Ennek a czímeres levélnek még egyéb érdekessége is van. Zsigmond király adománya ugyanis nem eredetijében jutott reánk; az eredeti már néhány évtizeddel kiadása után idegen kézre, egy budai polgár birtokába került. A czímeradományban érdekeltek egyike bírói úton követelte annak hiteles másolatát az oklevél birtokosától, a czímer képével egyetemben; Hunyadi János kormányzó itélőszéke

teljesíti a kérést és a czímerlevelet a czímerképpel együtt bíróilag átírja. Ily természetű középkori oklevelünk — tudtunkkal — több nincs.

Vadászat köréből meríti tárgyát az egy nemzetségből eredő *Hassági Farkas-, Delnei Kakas-, Mocholai-, Uszfalvi-* és *Komlósi*-családok tagjainak 1418-ban adott czímer. A sánczkosárból kinéző, nyakán nyillal átlőtt medve kétségtelenül egy medvevadászati epizódot tár elénk, mikor a fő czímerszerző a verembe esett állatot nyíllal ejtette el (l. az V. táblán). Míg a *Milek*iek és *Tarródfalvi*ak ugyanazon évi czímerében látható nyakörvös medve, a mely kádból tekint ki, háznál őrzött, szelidített állatot ábrázol (l. a IX. táblán).

Művelődéstörténeti szempontból is érdekes *Zemlényi Dávid*nak 1418. évi czímere (l. a VI. táblán). Vadászczélokra betanított sólymokat látunk benne, oly fej-borítóval, minőt a vadászat megkezdése előtt húztak a madár fejére. Czélja ennek az, hogy a sólyom figyelme eleve másra ne terelődjék, ne legyen szórakozott, ide s tova ne tekintgessen. Ha a vadat felriasztották, akkor a solymár a sapkát a képen is látható zsinórral lerántja a sólyom fejéről s ez nyílsebesen a vadra repül. A czímer sisakdíszéül tollas süveget látunk; lehet, hogy ez a vadászlegények öltözetéhez tartozó süveget akarja ábrázolni, de az is lehet, hogy a kalap a heraldikában szokásos általános vagy segéd-sisakdíszek egyike.

A középkorban oly gyakori jelenetes czímereinket füzetünkben egy kiváló darab képviseli. Önkéntelen farkasvadászatot ábrázol s a kép szinte elmeséli, hogyan esett ez meg. *Kistárkányi Dénes*t, a czímer nyerőjét, ki az arczképszerű hűséggel festett kép szerint ekkor már idős ember lehetett, éjjel, álmában meglepi egy farkas. A meglepett alvó nem veszti el lélekjelenlétét; éjjeli pongyolában, mikor csak térdig érő fehér ing födi testét, kezében egy szál karddal kirohan és erős küzdelem után diadalmaskodik a vadállat felett. Ezt a jelenetet, mely a czímerszerző életében igen nevezetes epizód lehetett, örökíti meg az 1434-ben kapott czímer (l. a XVI. táblán). Az inkább festői, mint heraldikai érzékkel megfestett kép még annyiból is nevezetes, hogy a középkori férfiöltözetnek oly darabját ábrázolja, melyet rendes körülmények között a felsőruha elföd szemeink elől.

Mint costume-kép érdekes lehetett a *Szentbenedeki*ek 1435-ből való czímere, mely vörös mezű férfit mutat, fején sajátságos alakú süveggel. Sajnos azonban, hogy az eredeti formájában, minden kiegészítés nélkül közölt czímerkép oly rongált állapotban jutott korunkra, hogy sem az alak ruháját, sem a süveg formáját kivenni nem lehet (l. a XVII. táblán).

Azon czímerképek között, melyek az illetőnek foglalkozását mutatják, a legjellemzőbb *Pyber Benedeké*. Az 1476. évi armális szövege nem szól ugyan semmit róla, de a czímerben látható vizi malomkerékből következtetést vonhatunk arra, hogy a család, nemességre emelkedése előtt, molnármesterséggel foglalkozott (l. a XXII. táblán).

Igen csekély az oly középkori czímeradományok száma, melyeknél a kép nem vezet rögtön reá az okra, a mely miatt a család azt czímerűl kapta. Az ily egyszerű czímerek közt igen sokszor legszebb, legstilszerűbb heraldikai alkotásokkal találkozunk. Ilyen például a már említetteken kívül a *Karcsai-* és *Gencsi*-családok 1434-ben kapott griffje (l. a XIV. táblán), mely, a színektől eltekintve, csaknem szakasztott olyan, a minőt 1428-ban a Kökényesiek kaptak czímerűl (l. az I. füzet XII. tábláját).

Az ily czímerképek közt, melyeknek értelme nem ötlik rögtön szembe, néha érdekes ábrázolásokat látunk; minden esetre volt valami ok, a mely miatt a czímerszerző azt kérte és a király azt adta czímerűl. Így pl. az Isten báránya, mely több városunk (Debreczen, Trencsén stb.) pecsétjén előjön, családi czímernek elég szokatlan; pedig a *Kolthay*ak 1431-ben ezt kapják Zsigmond királytól (l. a XII. táblán). Nem lehetetlen, hogy e czímerkép a család jámbor, istenfélő voltát akarja jelképezni. Némely czímeralak oly különösen, a szokott ábrázolástól annyira eltérően van rajzolva, hogy reá nem ismernénk, hacsak a szövegbeli leírás nyomra nem vezetne. Így Hunyadi János kormányzó 1447. évi czímeres levele, melylyel *Pogány Miklós* tordai városi polgárt tünteti ki, a pelikánt a maga természetes formájában mutatja be (l. a XVIII. táblán); ellenben Mátyás királynak a *Mérey*ek részére szóló 1474-iki adománya ugyanazt a czímerállatot zöldnek ábrázolja és fejét arany sugarakkal környezi; ha a szöveg nem mondaná világosan, hogy ez pelikán, inkább phœnixnek néznők (l. a XXI. táblán). Ennek a pelikánnak is volt bizonyosan értelme, bár az oklevélszöveg vonatkozásaiból nem vehető ki; lehetséges, hogy e czímeralakkal a czímerszerzőnek önfeláldozó, mindenét másokkal megosztó lelkületét akarták a heraldika nyelvén jelképezni.

Végig tekintve közölt czímereink során, látjuk, hogy azoknak legnagyobb része már nemesi állapotban levőknek, nemességük fényének öregbítésére szól; sőt olyan is akad köztük, a mely miatt a kitüntetett család régi, nemzetségi jelvényét elhagyja (l. az V. számot). Igazi nemesítő levél csak egyetlen egy van a sorozatban; az, melyet 1476-ban *Pyber Benedek* kap Mátyás királytól (l. a XXII. számot). Hunyadi

Jánosnak 1447. évi czímerlevele ugyan a kitüntetett *Pogány Miklós*t tordai városi polgárnak czímezi, de ez a polgár ekkor már, egy nappal korábban kelt kormányzói adomány alapján, jogilag az ország birtokos nemesei közé tartozott (l. a XVIII. számot).

A Tatárlakai Pogányokon kivül még két nagynevű család nevével találkozunk az alábbi oklevélszövegekben. Az egyik nemességét nem sokkal a czímeradomány kelte előtt szerezte, hogy azután nevét történelmünkben emlékezetessé tegye. Egy csallóközi jobbágy fia, *Nagylucsei Orbán* ép úgy alapítója és megszerzője a Dóczyak nemességének, hírnevének és gazdagságának, mint a hogy Bakócz Tamás érdemei alapján lett nagygyá az Erdődy- és a Pálffy-család. Orbán prépost és királyi kincstartó nyerte 1480-ban Mátyás királytól azt a czímert, melylyel, több-kevesebb változtatást téve rajta, a Dóczyak ezután éltek (l. a XXIII. számot).

Még egy történelmi nevű, vitézségéről nagy hírre jutott család czímerét közöljük e füzetben: az *Enyingi Török*-családét, melyet a törökverő Bálintnak nagyatyja, Ambrus szörényi bán kap Mátyás királytól 1481-ben (l. a XXIV. táblán). A czímeres levélnek egyik nagy érdekessége, hogy Zsigmond király egy ismeretlen czímeradományának emlékét őrizte meg.

***

A jelen füzettel megszakítjuk — legalább egy időre — a «Magyar Czímeres Emlékek» sorozatát, abban a reményben, hogy néhány év múlva lankadatlan kutatással és utánajárással sikerülni fog ismét érdekes anyagot összehoznunk. Addig is hirdesse a közzétett ötven középkori czímer, hogy bennök nagybecsű heraldikai és művelődéstörténeti anyag rejlik olyanok számára, kik a változatos képeket megértik és tudományos czélokra felhasználni tudják.

CZIMERES LEVELEK ÉS CZIMEREK

I. (XXVI.)

1415. JÚLIUS 2. KONSTANCZ.

ZSIGMOND KIRÁLY HALMAI BOR MIHÁLY KIRÁLYI ALLOVÁSZMESTERNEK ÉS ROKONAINAK CZÍMERT ÁD.

(Eredetije a Magyar Nemzeti Múzeum levéltárában. — Turul 1895. 71.)

Sigismundus dei gratia Romanorum rex semper augustus ac Hungarie, Dalmatie, Croatie etc. rex, omnibus Christi fidelibus tam presentibus quam futuris, presentium notitiam habituris, salutem in eo, qui regibus dat regnare et victoriose triumphare. Regalis excellentie dignitas eo laudum titulis sublimatur inmensis, quo fidelium suorum merita dignis premiorum prosequitur incrementis. Est enim inter alia, que per regiam munificentiam impenduntur gratia retributionis, acceptior, que tanto potius mentes fidelium in fidei soliditate corroborat, quanto liberalius regia gratis premiis eorum merita recompensat maiestas. Proinde ad universorum, tam presentium quam futurorum, notitiam harum serie volumus pervenire, quod coram celsitudine nostre maiestatis personaliter constituto nobili famoso ac egregio Michaele dicto Bor, filio quondam Michaelis de Halma, vicemagistro regalium agazonum nostrorum, pro eo et eius nomine ac in personis nobilium virorum Jacobi, Nicolai, Ladislai, Johannis, Andree, Thome, Benedicti, Sigismundi et Petri carnalium seu uterinorum, necnon Stephani filii quondam Thome, Oswaldi filii Sigismundi, Stephani filii quondam Jacobi et Petri filii eiusdem de predicta Halma, patruelium fratrum suorum, ipsorumque proximorum et amicorum, propositisque per eundem nobilem Michaelem filium Michaelis de predicta Halma vicemagistrum agazonum regalium nostrorum fidelibus suis servitiis et servitiorum gratuitis meritis, sincerisque et laudandis nostre maiestati complacentiis a sue [iuventutis temporibus] usque in presentem diem in prosperis nostris agendis [et adversis] indefesse ac intrepide exhibitis et impensis, exhibuit nobis quandam cartam, arma seu nobilitatis insignia ..... clarius continentem, in qua quidem charta forma [scuti cum] campo coloris celestini seu lazurini et eius medio griffonis forma anteriori ..... quasi divisis seu separatis, ore aperto et lingua extensa aparebat ..... pennis pavonis in forma arcularii tenere ..... sumitate quantum ad unam aciem forma cassidis seu galee tectura etiam coloris celestini ab infra ..... per modum ... seu subducture cooperte ..... pendentibus, per modum venti seu motus fortis impressi, hinc inde dispersus videbatur ..... pro

crista formam griffonis superius clarius de . . . . . in coloribus, figuris atque picturis continebat. Supplicavitque ob hoc celsitudini nostre maiestatis predictus Michael dictus Bor, filius quondam Michaelis de Halma, vicemagister agazonum regalium nostrorum, nominibus et in personis quibus supra, humiliter atque devote, ut predicta arma seu nobilitatis insignia sibi et eius fratribus carnalibus seu uterinis, ipsorumque heredibus, proximis et amicis universis ex plenitudine potestatis nostre regie maiestatis atque liberalitate regia dare et concedere dignaremur. Nos itaque, qui ex gratiarum plenitudine ac [regie] munificentie largitate regale fastigium augemus, dum supplicantium votis gratiose condesceremus, et . . . . . animos subiectorum incalescentes devotius animamus . . . . . attendentes et in animo nostro regio reminiscendo revolventes ac ad mentem reducentes multiplicia servitia et probitatis merita ac fidelitatis opera, quibus ipse nobilis Michael Bor dictus, vicemagister agazonum regalium nostrorum, noster utique fidelis, grate sincereque dilectus, cum predictis suis fratribus et consanguineis, dum in regno Bosne contra Bosnenses ac in Hystria, Foroiulii et in aliis terris contra Venetos, tunc nostros notorios emulos et inimicos, magnifice ac gloriose castra metati per regalia tentoria fuissemus, dumque per Lumbardiam et Almaniam pro Romane regie maiestatis ac imperialis dignitatis coronis recipiendis ac aliis nostris ymmo sacro sancte Romane et universalis ecclesie orthodoxe unione facienda dudum sperata inter amicos et inimicos feliciter proficiscentes [gressus] nostros direxissemus, unacum aliis fidelibus nostris in armorum virtutibus studuit complacere, personis et rebus non parcendo, sed periculis se continuo et sponte submittendo, ... nostre regie maiestatis et sic pre ceteris suis coetaneis, proximis et consanguineis, velut aurum puritatis suo splendore ceterorum metallorum precellens nitorem, gratum se reddidit et acceptum; volentes et ex animo nostro regio desiderantes eidem fideli nostro nobili Michaeli dicto Bor, filio quondam Michaelis de predicta Halma, vicemagistro agazonum regalium nostrorum, et per eum similiter fidelibus nostris nobilibus Jacobo, Nicolao, Ladislao, Joanni, [Andree], Thome, Benedicto, Sigismundo, Petro, eiusdem Michaelis fratribus uterinis, ac Stephano, [Thome], Oswaldo Sigismundi ac Stephano Jacobi, et Petro filio eiusdem de predicta Halma, patruelibus suis et [amicis, pro premissis et aliis fidelium servitiorum suorum meritis de potestatis plenitudine nostre regie maiestatis et ex nostra liberalitate, predicta] arma seu nobilitatis insignia, prout presentibus circa principium inserta [litteris appropriatis coloribus pictura denotat et declarat, dare duximus et concedere] . . . . . presentiumque damus et concedimus vigore. Sicque, quod idem fidelis noster nobilis Michael Bor et per eum eius fratres uterini et consanguinei supradicti, totaque eorum posteritas nata et nascitura universa, a modo et in antea ubique locorum et bellorum ac pacis tempore ipsa arma habere ac licite et secure portare valeant atque deferre, ipsisque armis seu nobilitatis insigniis in preliis, torneamentis, ha-

Nyomt: Ullmann József, Budapest.

I. (XXVI.) A BOR CSALÁD CZÍMERE 1415.

stiludiis et generaliter omni exercitio militari uti poterint perpetuo et gaudere. In cuius rei memoriam firmitatemque perpetuam presentes litteras nostras damus et concedimus secreti nostri sigilli minoris, quo utimur ut Hungarie rex, appensione munitas et roboratas. Datum Constantie, [in festo] visitationis gloriosissime Marie virginis, anno domini millesimo quadringentesimo quinto decimo, regnorum nostrorum Hungarie etc. anno vicesimo nono, Romanorum vero electionis quinto et coronationis primo.

A czímer: Jobbra dőlt pajzs kék mezejében feketével és aranynyal hasított lebegő félgriff, lábaiban maga előtt hosszú nyelű, kerek, sárga tollas (a leirás szerint pávatollas) legyezőt tart. Sisakdísz: a pajzsalak. Takaró: kék-arany. A czímer feltünő nagy arányokban, de nem valami nagy művészettel van festve; kompoziciója és stilizálása azonban kifogástalan; heraldikai izlés, jól választott, ebben a szinezésben szokatlan czímertárgy és helyes arányok jellemzik e lendületesen megrajzolt czímert. Annyiban eltér a Zsigmond király által adott czímerek legtöbbjétől, hogy noha a kép az oklevél élén áll, a pajzs nem a király neve felé balra, hanem kifelé, jobbra dől s a czímerkép is arra néz. Sajnos, hogy a festmény oly rongált állapotban jutott korunkra, a minőnek azt képünk mutatja.

A czímerszerző Halmai Bor Mihály, királyi allovászmester, a családnak ekkor és kétségtelenül ezóta is legkimagaslóbb tagja, ki Zsigmondot lombardiai és németországi útaiban kisérte és korábban a bosnyákok, majd Isztriában és Friaulban a velenczeiek ellen harczolt. A czímert ebben a formában maga kéri a királytól; bemutatja annak rajzát s ezt a szöveg, mely — sajnos — épp itt a leghézagosabb, pontosan le is irja. A czímereslevél tehát középkori armálisaink azon kisebb csoportjához tartozik, melyekben a czímer formája kétszer is megvan: lefestve és leírva; egyéb tekintetben is az oklevél formulái nagyban eltérnek azoktól, a melyeket Zsigmond király czímereslevéleiben megszoktunk.

Az oklevélnek mindjárt bevezető része, úgynevezett arengája, mely a tartalomnak általános indokolása, teljesen más, mint Zsigmond egyéb czímerleveleiben. Ezekben ez a rész rendszerint így szól: «a törvényes jogú nemesség ép úgy a királyi vagy császári trón fényéből ered, mint napból a sugarak; és minden nemesi czímer forrása a királyi vagy császári felség, úgy hogy ily kitüntetés mástól nem származhatik, csakis a tróntól». Itt azonban ez az oklevél-formula körülbelül így hangzik: «A királyi felségre akkor száll magasztalások özöne, ha hiveit érdemeikhez méltó jutalmakban részesíti. A király bőkezű adományai közt pedig azok a legalkalmasabbak, a melyek annyival jobban megszilárdítják a híveket állandó hűségükben, a mennyivel bőkezűbben jutalmazza a felség az érdemet». A kérelmet és a királyi elhatározást magában foglaló rész is sokkal bővebb, nem oly chablonszerű, mint a többi armálisokban. Érdekes, és ez Zsigmond király czímereslevéleiben többször előfordul, hogy a szöveg a czímert nem az adományozás során írja le, hanem akkor mikor a czímerkérő kívánságáról beszél, mondván, hogy ő bemutatott a királynak egy lapot, a melyen ilyen meg ilyen czímer volt látható. Mindenesetre kár, hogy az oklevél ép ott a legrongáltabb, a hol a czímerleírás van; de annyit e töredékes szövegből is kivehetünk, hogy a kép a leirással egyező.

A Halmai Bor-család multjára vonatkozólag a közölt czímereslevél a legrégibb emlék. Ebből tudjuk meg, hogy a «Bor» ragadványnevet a czímerszerző allovászmester vette föl legelső ízben s ez azután átszállott az utódokra. A jászói konvent levéltára a XV. század végétől kezdve számos adatot őrzött meg a család történetéből; ezek azonban annak folytonos hanyatlását, az ősi és szerzett vagyon szüntelen apadását adják tudtúl; csupa birtokeladásról, zálogba vetésről, elidegenítésről szólnak, birtokadományról, a vagyon szaporodásáról szóló egy sincs köztük. Igy azután nem

csuda, hogy az elszegényedett és a megyei életben többé szerepet nem vivő utódoknak régi nemességöket az 1725. évi nyomozás idejében igazolniok kellett és Zsigmond király címereslevelét a XVI. század óta dívó szokásnak megfelelőleg Abaujvármegye közgyűlésén kihirdettetniök.

A család, melynek a címereslevél szól, földművelő és kézműves foglalkozásban ma is él Szikszó vidékén. Az elszegényedés oka kétségtelenül a családtagok nagy száma. Magában az armálisban tízennégy családtag kap a fő címerszerző érdemeinél fogva címert és ezek között tíz a király allovászmesterének édestestvére. Az ily szaporaság, mely minden valószínűség szerint a későbbi időben is ismétlődött, még tekintélyes vagyonnak is elaprózására vezet, kivált ha azt ujabb adományok és szerzemények nem gazdagítják.

Van rá adatunk, hogy a családtagok tényleg használták a Zsigmond királytól kapott címert. Mutatja ezt a címernyerők közt is megnevezett Bor László példája, ki 1436-ban ezzel a címerrel pecsétel. Természetes azonban, hogy pecséteken a pávatoll-legyezőből igen sokszor buzogányhoz hasonló alak lesz.

II. (XXVII.)

1415. OKTÓBER 20. PERPIGNAN.

I. FERDINAND ARAGONIA KIRÁLYA A HETTYEY- ÉS BÁTÉI-CSALÁDOK TAGJAINAK CZÍMERT ÁD.

(Eredetije Hettyey Sámuel pécsi püspök családi levéltárában. — Turul 1897. 187.)

Nos Ferdinandus dei gratia rex Aragonum, Sicilie, Valencie, Maioricarum, Sardinie et Corsice, comes Barchinone, dux Athenarum et Neopatrie ac comes Rossilionis et Ceritanie. Regalem decet excellentiam ex innexa potestate illis, qui armorum insignia preter propria gestare desiderant, si ea devote poscantur, libenti animo et munifico licentiam elargiri. Cum igitur nobiles et devoti nostri, Leustacius, Ladislaus, Elias et Blasius Petri, Nicolaus, Laurentius de Hethye ac Benedictus Egydii de Bactee, oriundi regni Hungarie, certis respectibus et motivis, honorem ipsorum dilatantibus, arma seu insignia nobilitatis antepicta deferre elegerint, nobisque inde supplicaverunt opportunam eis licentiam impertiri; advertentes, quantum sit primordium hominibus volentibus esse claros, singularem seu discretam armorum habere formulam, ab aliquo mundi principum eis indultam, et que in consimilibus principantum fama gloriosius divulgatur, eo potius, si ex remotis partibus talia conferunt oriundis: tenore presentis arma antepicta, quorum campus est blavi coloris, habens quadrangulare girum crocei coloris et in quolibet angulo quendam parvum stipitem bifronditum rubei cum quodam agello blavi colorum, in cuius campi inferiori parte depictus est quidam scutus *(igy)* rubei coloris, continens in medio quendam leopardum coronatum argenteum, tenens in ore quendam leporem saucium, in summitate [cuius cli]pei depictus est quidam elmus [seu] galea argentea, [cum quodam] coopertorio rubeo [ex fimbris] frondiferis, cum quadam corona aurea, in cuius culmine per medium eminet quidam leopardus usque ad medium, tenens in ore quendam leporem saucium, eisdem nobilibus et suis filiis, successoribus et heredibus ab eis legitime descendentibus, de certa nostra scientia et expresse desig[nando?] concedimus et donamus. Que quidem arma et insignia ipsi et sui premissi in singulis actibus, locis et rebus, in quibus moris est, deferant et portent affixa vel inscripta, ullo unquam tempore immutanda, quorum pretextu, cum res accidat, in tutamine christiane et orthodoxe religionis et sui veri domini naturalis illa experiantur fideliter cum honore. Nos enim mandamus illustri et magnifico Alfonso principi Gerunde, nostro primogenito precaro et in

regnis et terris nostris generali gubernatori, et post . . . . . [gressus] nostros utinam, deo propitio, prosperos et longevos legitimo successori, ac nostris et eius successoribus quibuscunque, necnon maiori nostro conestabili, marescallis, armorum capitaneis, vexilliferis, alguatziriis et aliis officialibus nostris et ipsius nostri primogeniti, ad quos spectet, et eorum vicesgerentibus seu locatenentibus, tam presentibus quam futuris, quatenus nostrum presens indultum omniaque et singula in eo contenta teneant firmiter et observent, tenerique et observari faciant ab omnibus inconcusse, iuxta sui seriem pleniorem, et non contra faciant vel veniant, aut aliquem contrafacere vel venire permittant aliqua ratione. In cuius rei testimonium presentem fieri iussimus nostro sigillo pendenti munitam. Datum Perpiniani, vicesima die Octobris, anno a nativitate domini millesimo quadringentesimo quintodecimo, regnique nostri quarto. Et propter indispositionem persone nostre signata manu nostri primogeniti. A(lfonsus) primogenitus noster.

Az oklevél alsó behajtása alatt jobboldalt: In gratiarum IIII°. *Azután:* Dominus rex mandavit mihi Paulo Nicholon . . . . *A behajtáson:* Regestrata.

A címer: Balra dőlt pajzs vörös mezejében arany koronás ezüst leopard szájában vérző fehér nyulat tart. Koronás sisak. Sisakdísz: az előtünő pajzsalak (korona nélkül). Takaró: vörös-fehér. A stilizálás és a kivitel igen kezdetleges, különösen feltünő a pajzsalak szűk, keskeny volta a pajzs szélességéhez képest.

Az oklevél legnagyobb nevezetessége annak kiadójában van. I. Ferdinánd aragón király címeradományban részesíti a magyar király kiséretének néhány tagját, a Hettyey- és Bátéi- (de Bactee) családbelieket akkor, mikor királyukkal spanyol területen, Perpignanban, időztek. Alig hiszszük, hogy párja akadna e kitüntetésnek és hogy spanyol király a XV. század folyamán más magyarnak is adott volna címert.

A kitüntetésről szóló oklevél szövege természetesen merőben eltér a magyarországi formától; egy rokonvonást azonban itt is találunk. A kitüntetett magyarok magok kérik az aragon királyt, hogy a címert abban az ábrázolásban adja nekik, a hogy az oklevél élére festve látható. Ez magyarországi szokás; s így e címerkép is, a spanyol adományozás daczára, magyar felfogásnak, magyar heraldikai érzéknek szülötte. A királyi oklevél a szövegben is leírja azt, s e pontos leírás, mely még a címer keretéről sem felejtkezik meg, a képpel meglehetősen egyezik. A szöveg alján látható kanczelláriai jegyzetekben azt olvassuk, hogy az adományt bejegyezték a Ferdinánd aragon király idejében a kegynyilvánulásokról vezetett királyi könyvek (gratiarum) negyedik kötetébe; s az a Barcelonában meglévő hosszú sorozat 2394-ik kötetében, a 114—115. leveleken ma is szóról-szóra olvasható. A spanyol királyi adomány és az oklevél hitelessége ellen tehát kétség nem merülhet föl.

Érdekes találkozás, hogy Zsigmond király ugyanebben az évben pár hónappal előbb (június 23-án) szakasztott ilyen címert ád, csakhogy sokkal szebb kivitelben, a körösmegyei származású Hothwafői Tamadócz Tamás királynői altárnokmesternek és a Doklinai Bothos-családbelieknek. Csak a színek változnak, mintha címertöréssel volna dolgunk. Ez a találkozás is mutatja a címerkép magyar voltát. A Hettyeyeknek okvetetlenül ismerniök kellett, talán rokonság révén is, a Hothwafőiczímert, hogy ezt a nem közönséges ábrázolást, mely egy vadászati jelenet megörökítése, éppen ebben a formában kérték czímerül az aragon királytól.

ULLMANN J. BUDAPEST

II. (XXVII.) A HETTYEY-CSALÁD ARAGONIAI CZÍMERE 1415.

III. (XXVIII.)

1417. AUGUSZTUS 15. KONSTANCZ.

ZSIGMOND KIRÁLY A BÉKÁSI- ÉS TORDASI-CSALÁDOK ŐSEINEK CZÍMERT ÁD.

(A czímeres levélnek Hunyadi János kormányzó által 1449. ápr. 13-án Budán kiadott birói átirata igen rongált állapotban a Békássy-család levéltárában. — Turul 1898. 39.)

Nos Joannes de Hwny[ad] regni Hungarie gubernator memorie com[men]damus, quod nobis in octavis festi Epiphaniarum domini unacum [prelatis], baronibus et regni n[obilibu]s in sede nostra iudiciaria sedentibus, [Va]lentibus [littera]tus de Tordas iuxta continen[tiam] li[tterar]um nostra[rum] . . . . . ipsam hic Bude coram nobis facie ad faciem factam fore denotantium, nostram personaliter veniendo in presentiam, [contra circu]msp[ectum] virum Stephanum appathekarium, civem civitatis Budensis, allegavit eomodo, ut quedam littera privilegialis condam domini Sigismundi pie memorie regis Hungarie, factum armorum suorum tangens, erga ipsum Stephanum appathekarium haberetur, quas per ipsum coram nobis exhibere et paria earundem pro se habere vellet; quo audito annotatus Stephanus, civis Budensis, similiter nostram consurgens in presentiam, respondit ex adverso, quod hoc bene verum foret, quomodo dicte littere erga ipsum haberentur, quas coram nobis exhibere et paria earundem eidem Valentino litterato dare promptus esset et paratus; cuius tenor is est:

Sigismundus dei gratia Romanorum rex semper augustus ac Hungarie, Dalmatie, Croatie et ceterorum rex, omnibus Christi fidelibus tam presentibus quam futuris, presentium notitiam habituris, salutem in eo, qui dat regibus reg[nare] et victoriose triumphare. A claro lumine troni regii, velut e sole r[adii], nobilitates legittimo iure procedunt et omnium nobilitatum insignia a regia dignitate sic dependent, ut non sit dare alicuius [generositatis] insigne, quod a gremio non proveniat regie claritatis. Sane ad [universorum], tam presentium quam futurorum, notitiam harum serie volumus pervenire, quod fideles nostri devoti dilecti, honorabiles viri, domini Michael [lector] ecclesie beati Martini confessoris Scepusiensis ac Nicolaus archydiaconus Saswariensis et Johannes, Strigoniensis, Waciensis et Budensis ecclesiarum [canonici], nostre mayestatis venientes in presentiam, propositis et recensitis ipsorum fidelibus servitiis et fidelium obsequiorum gratuitis meritis, sincerisque [com]placentiis utique acceptis et laudandis, quibus ipsi, primum idem dominus Johannes canonicus in Bozne, Istrye, Forisyulii, Lombardie, [Fran]cie, Aragonie, et demum iidem domini Michael lector et Nicolaus archydiaconus in presentibus Almanie partibus, nobis in eisdem pro sacro sancte universalis ecclesie et sacri imperii Romani status reformatione et querenda pace

universis procedentibus et laborantibus, sacro[sanct]o regio dyademati et celsitudini nostre mayestatis, personis et rebus ipsorum non parcendo, indefesse studuerunt complacere, reddideruntque se [gratos] et acceptos, arma seu nobilitatis insignia, in presentium litterarum nostrarum capite depicta, mayestati nostre exhibendo, ab eadem mayestate nostra eadem arma seu nobilitatis insignia ipsis, et per eosdem Johanni et Stephano, filiis Gregorii de Bekas, Valentino[1] de Tordas, et S[tephano] filio . . . . . de . . . . . eorundemque Johannis et Stephani necnon Valentini et Stephani heredibus et posteritatibus universis dari et conferri humiliter et devote suppli[carunt. Unde nos prefatorum Michael]is lectoris ac Nicolai archydiaconi et Johannis canonici gratis affectibus intuentes predictorum obsequiorum gratuita merita, quibus studiis dil[igenti]bus [ac indefe]ssis actenus erga nostram claruerunt maiestatem, qu[otidieque] clarent et in antea eo studiosius clarere poterunt, quo se et suos [pre]clarioribus honorum gratiis sentient decora[tos, animo] deliberato et ex certa nostre mayestatis scientia, eisdem dominis Michaeli lectori ac Nicolao archydiacono et Johanni canonico, [et per] eosdem predictis Johanni et Stephano [necnon Valentino et] alteri[2] Stephano, eorundemque Johannis, Stephani necnon Valentini et alterius Stephani heredibus et posteritatibus unive[rsis], ad prefatorum Michaelis lectoris ac Nicolai [archy]diaconi et Johannis canonici supplicationis instantiam, prescripta arma sew nobilitatis insignia, hic depicta, ac pictoris [magiste]rio distincte descripta, virtute presentium conferimus, ymo de habundantiori plenitudine specialis nostre gratie ad maiorem prelibatorum Michaelis lectoris ac Nicolai archydiaconi et Johannis canonici ac aliorum supradictorum nobilitatis gloriam, proprio motu concedimus, damus et elargimur, ut iidem Michael lector ac Nicolaus archydiaconus et Joh[annes] canonicus ac per eosdem predicti Johannes et Stephanus necnon Valentinus et alter Stephanus, eorundemque Johannis et Stephani ac Valentini et alterius Stephani posteritas u[niversa nata] et nascitura hec arma sew nobilitatis insignia, prout presentibus litteris circa principium appropriatis[3] coloribus diversis inserta pictura denotat et declarat, a modo [in ant]ea in [preliis, hastil]udiis, torneamentis et in omni exercitio militari gestare valeant pariter et defferre. Gaudeant igitur favore regio, ac de tanto munere singularis gratie antefati Michael [lector] pre[scriptu]s ac Nicolaus archydiaconus et Johannes can[onicus] et alii supradicti eorumque posteritates merito exultent, tantoque fideliori studio ad honorem regium eorundem in antea soli[detur inten]tio, quanto ampliori favore preventos se con[spiciu]nt munere gratiarum. Presentes autem ad premissorum memoriam perpetuam cum pendenti secreto nostro regio sigillo, quo [ut] r[ex Hungarie utimur, munitas] prelibatis dominis et aliis su[pra-

[1] Az oklevélben: *Valantino.*
[2] *altero.*
[3] *acpropriatis.*

III. (XXVIII.) A BÉKÁSSY- ÉS TORDASI-CSALÁD CZÍMERE 1417.

scriptis] duximus concedendas. Datum Constantie, in festo assumptionis beate virginis gloriose, anno domini millesimo quadringentesimo decimo septimo, regnorum nostrorum anno Hungarie et ceterorum tricesimo primo, Romanorum vero septimo.

[Nos igitur] p[aria] ipsarum litterarum prefati condam domini i[m]per[atoris] ..... presentibus litteris nostris de verbo ad verbum transcribi et transumi facientes, eisdem dominis Michaeli * lectori ac Nicolao ar[chydiacon]o, Johanni canonico et aliis predictis pro uberiori cautela duximus [conce]dendas, nostrarum, quibus sigillum nostrum est appensum, vigore et testimonio litterarum mediante. Datum Bude, in festo P[asce] domini, anno eiusdem millesimo quadringentesimo qu[adragesimo no]no.

A czímer: Balra dőlt pajzs kék mezejében ugró fehér szarvas, felhúzott lábakkal. A szarvas nyakán arany leveles-korona, az agancsok máza is arany. Az arany máz a nagyon megviselt festményen lekopott, csak a barnás alapszín maradt meg. Sisakdísz: két kék szárny között a pajzsbeli szarvas lebegő nyaka, arany abroncs-koronával és arany agancsokkal. Takaró: kék-vörös. Az egész ábrázolás balra néz; s az kétségtelenül egy vadászati jelenetet örökít meg, melynek képét a czímerszerzők előre bemutatták. A czímeres levél rendkívül rongált állapotban jutott korunkra; a nedvesség nemcsak a szöveg egy részét tette olvashatatlanná, hanem általa a czímerkép is sokat szenvedett; a szinek teljesen elhalványodtak, sok helyt elmosódtak, úgy hogy azokat egészen újból kellett helyreállítani.

A czímeres levél legnagyobb érdekessége abban van, hogy az nem eredetijében, hanem Hunyadi János kormányzó 1449. évi birói átiratában maradt korunkra, mely a czímert Zsigmond király adománya szerint képben is elénk adja. E tekintetben az oklevél hazai emlékeink között egyedül áll.

A fő czímerszerzők papok: Mihály szepesi olvasó kanonok, Miklós sasvári esperes, a váczi káptalan kanonokja és János budai kanonok. A három közül a legutolsó a király kiséretében volt a konstanczi zsinat érdekében tett nagy külföldi útja alatt, míg a két előbbi főképen a zsinaton tett királyának nagy szolgálatokat. E kanonokok érdemeiért rokonaik, Békási Gergely két fia, Tordasi Bálint és egy István, kinek családi neve olvashatatlan, is részesek a czímeradományban.

Zsigmond király eredeti oklevele idők folyamán, hogyan, hogyan nem, nem tudjuk, egy városi polgárhoz, István, budai patikáriushoz került; 1449-ben végre Tordasi Bálint deák, az 1417. évi czímernyerők egyikének valószínűleg fia, Hunyadi János kormányzó itélőszéke előtt pörbe idézi a budai polgárt; és előadván, hogy ennek birtokában van Zsigmond királynak oly czímeradományozó oklevele, mely Bálint deáknak családi czímerére is vonatkozik: birói úton követeli a patikáriustól, hogy annak hiteles másolatát engedje át neki. Az armálist őrző budai polgár nem tesz ez előadás ellen semmi kifogást; beismeri, hogy a kérdéses armális nála van; kész azt a kormányzói itélőszék előtt felmutatni és nincs semmi ellenvetése, hogy Tordasi Bálint deák arról másolatot kapjon. Így jött létre Hunyadi János kormányzónak 1449 április 13-án kelt oklevele, mely Zsigmond király czímeradományát korunkra juttatta. Ez az oklevél tehát ép úgy felkelti a figyelmet az átírás módja, mint annak kiadója által, mert Hunyadi Jánostól ez a negyedik ismeretes — igaz, jogi természetére nézve, mint birói átirat, a másik háromtól merőben különböző — czímeres levél.

Hunyadi Jánosról tudjuk, hogy az országnagyok 1447. évi végzeménye szerint, mint az ország kormányzója, csaknem királyi hatalmat gyakorolhatott. Bizonyos korlátokon belül, bir-

* *Michaelis.*

tokadományokkal is gazdagíthatta az érdemeseket; már pedig a birtokadomány nemesítéssel járt; ebből következik, hogy címert is adhatott, mert ez viszont a nemességnek volt járuléka. Bár az említett végzemény a kormányzónak címeradományozási jogáról nem szól: több példából tudjuk, hogy ezt a jogot igénybe vette. Ebben az oklevélben azonban nem új jogot ád, hanem főbirói hatáskörében hiteles másolatban állít ki egy régi jogról szóló oklevelet. A kormányzó tehát itt csak a Zsigmond király okleveléről vett szószerinti másolat hűsége mellett bizonyít, de ezzel nem erősít meg régi jogot.

Az armális átirása egészen abban a formában történik, a hogy magukat a címeres leveleket szokták kiállítani. Itt is a szöveg élén áll a címer; ezután jő a szöveg minden megszakítás, minden új bekezdés nélkül. Érdekes a címerkép másolatánál az, hogy a kormányzó festője elhagyja a lényegtelen keretet, a címertáblát, és csak magát a címerpajzsot festi összes tartozékaival az oklevél elejére. Kétségtelen, hogy Zsigmond király armálisának címerképe ép oly kerettel vagy táblával volt környékezve, mint Konstanczban kiadott többi címeres levelei; mert Zsigmond nagyszámú címerlevelei közt csak kettőt ismerünk, az 1409. évi Garázda- és az 1431. évi Irsai-félét (l. alább a XIII. táblán), hol a címerpajzs tábla vagy keret nélkül van. Ezt a jelentéktelen címer-alkatrészt egyébként könnyen nélkülözzük.

A címerszerzők közűl Békási Gergely leszármazottai ma is élnek. A család által ma használt címer (vörösben koronás zöld halmon könyöklő pánczélos kar, mely markában kivont kardot tart, sisakdísz három fehér rózsaszál) azonban teljesen eltér a Zsigmond király által adottól és arra sincs semmi adat, hogy a család valaha azzal a címerrel élt volna, melyet ősei 1417-ben kaptak.

IV. (XXIX.)

1418. FEBRUÁR 7. KONSTANCZ.

ZSIGMOND KIRÁLY LÁSZLÓKARCSAI TÖRÖK PÁLNAK ÉS ROKONAINAK CZÍMERT ÁD.

(Eredetije néhai Paur Iván gyüjteményéből a soproni városi levéltárban. — Turul 1895. 38.)

Sigismundus dei gratia Romanorum rex semper augustus ac Hungarie, Dalmatie, Croatie etc. rex, omnibus Christi fidelibus tam presentibus quam futuris, presentium notitiam habituris, salutem in eo, qui dat regibus [regnare] et victoriose triumphare. A claro lumine throni regii, velud e sole radii, nobilitates legittimo iure procedunt, et omnium nobilitatum insignia a regia dignitate sic dependent, ut non sit dare alicuius generositatis insigne, quod a gremio non proveniat regie claritatis. Sane ad universorum, tam presentium quam futurorum, notitiam harum serie volumus pervenire, quod fidelis noster dilectus Paulus dictus Török filius Blasii de Lazlokarcha coram nostra celsitudine personaliter constitutus, propositis et recensitis suis fidelibus servitiis et fidelium obsequiorum gratuitis meritis sincerisque complacentiis utique acceptis et laudandis, quibus ipse nobis et sacro nostro regio dyademati a longinquis temporibus in nostris agendis prosperis et adversis, persone et rebus suis non parcendo, indefesse studuit complacere, reddiditque se gratum et acceptum, arma seu nobilitatis insignia, in presentium litterarum nostrarum capite depicta, maiestati nostre exhibendo, eadem a nostra celsitudine sibi et per eum Stephano filio Nicolai, Michaeli filio Andree et Jacobo filio Ladislai [de . . . falwa], fratribus et consanguineis suis, ipsorumque heredibus et posteritatibus universis ex liberalitate nostra regia dari et conferri humiliter et devote supplicavit. Unde nos prefati Pauli gratis affectibus intuentes obsequiorum merita, quibus ipse Bosne ac in presentibus Alamanie partibus, quas nos pro sacrosancte universalis ecclesie, que iam superni luminis gratia illustrante ad verum et unicum eius sponsum pervenit, et sacri imperii status reformatione, duce Christo, qui lux vera est luminum, feliciter perlustravimus, non parcendo rebus suis et persone, sed variis periculis imminentibus se ipsum exponendo, celsitudini nostre intentissimis animi desideriis [pl]acuit se ipsum gratum reddere et acceptum, animo deliberato et ex certa scientia eidem Paulo dicto Török filio Blasii et per eum memoratis Stephano filio Nicolai, Michaeli filio Andree et Jacobo filio Ladislai, fratribus et consanguineis suis, ipsorumque heredibus et posteritatibus universis

ad prefati Pauli supplicationis instantiam prescripta arma seu nobilitatis insignia, hic depicta ac pictoris magisterio distincte descripta, virtute presentium conferimus, ymmo de habundantiori plenitudine specialis gratie nostre ad maiorem eiusdem Pauli et aliorum supradictorum nobilitatis gloriam motu proprio concedimus ac presentibus elargimur, ut idem Paulus et alii supradicti eorumque heredes et posteritas universa nata et nascitura hec arma seu nobilitatis insignia, prout presentibus litteris circa principium appropriatis coloribus diversis inserta pictura denotat et declarat, amodo in antea in preliis, hastiludiis, torneamentis et in omni exercitio militari gestare valeant pariter et deferre. Gaudeant igitur favore regio et tanto munere singularis gratie antefatus Paulus et alii supradicti eorumque posteritates merito exultent, tantoque fideliori studio ad honorem regium eorundem in antea solidetur intentio, quanto ampliori favore preventos se conspiciunt munere gratiarum. Presentes autem ad premissorum memoriam perpetuam sigilli nostri secreti, quo ut rex Hungarie utimur, appensione pro prefatis Paulo et aliis supradictis iussimus communiri perpetuo et in ewum valituras. Datum Constantie, feria secunda proxima post festum purificationis beate Marie virginis gloriose, anno domini millesimo quadringentesimo decimo octavo, regnorum nostrorum anno Hungarie etc. tricesimo primo, Romanorum vero octavo.

A czímer: Balra dőlt pajzs kék mezejében kissé balra fordult sárga sörényes oroszlányarcz, kiöltött vörös nyelvvel. Az arcz balfelébe alulról jobbharánt irányban fekete markolatú egyenes kard fúródik, melynek hegye a koponyán jön ki. A kard hegye, valamint az arcz, a hol a kard benyomul és kijön, vértől csepeg. Sisakdísz: a pajzsalak oly ábrázolásban, hogy az oroszlányfej a sisaktakaróba harap. Takaró: kék-sárga.

A czímerszerző Lászlókarcsai Balázs fia Török Pál; vele együtt több rokona is részes a czímeradományban. A szöveg nem ád bővebb felvilágosítást az érdemekről, a melyekkel Török Pál a kitüntetésre rászolgált. Az oklevél, a megszokott módon, csak annyit mond róla, hogy Bosniában tüntette ki magát és hogy királyát az egyházszakadás megszüntetése érdekében tett utjaira, különösen pedig Németországba és a zsinat színhelyére elkísérte. A «Török» ragadvány-név azt sejteti, hogy a török ellen harczolt; az általa választott és kért czímerkép, a karddal átszúrt oroszlányfej pedig, éppúgy mint Chapi Andrásnak ugyanebben az évben kapott és ugyanazon festő ecsetje alól kikerült czímerében a vetődárdával megsebzett oroszlány, a czímerszerző sebére emlékeztet, melyet harczaiban szerzett.

Annak a festőnek ecsetjét, a kitől ez a czímerkép való, Csapi András czímerén kívül felismerjük a Nagymihályiak és Keresztúri Csese László czímerében (l. az I. füzet IX. és X. tábláin); mindezen armálisok Konstanczban, az 1418. évben febr. 7. és márcz. 29-ike közt keltek. Ugyanettől a festőtől való az Olsvai-czímer is, melyet a király 1418. november 19-én Passauban adományozott (a jászói levéltárban). Jellemző bennök a keretül alkalmazott négyes karám és a czímertábla sarkainak világos zöld vagy lila szine, a sarkokban lévő könnyű virág- vagy lombdísz. Mint gondos festmények, e czímerek kiválnak a Zsigmond királytól eredők közül; heraldikai szempontból sem tehetünk ellenök lényegesebb kifogást. Egyetlen hibának a Lászlókarcsai Török-czímernél a sisakdíszben a kard hegyéről lehulló vércseppeket mondhatjuk, melyeket plasztikus ábrázolásban valóban nehéz elképzelnünk

Nyomt: Ullmann József, Budapest.

IV. (XXIX.) A LÁSZLÓKARCSAI TÖRÖK-CSALÁD CZÍMERE 1418.

V. (xxx.)

1418. ÁPRILIS 4. KONSTANCZ.

ZSIGMOND KIRÁLY A HASSÁGI FARKAS-, DELNEI KAKAS-, MOCHOLAI-, ÚSZFALVI- ÉS KOMLÓSI-CSALÁDOK TAGJAINAK CZÍMERT ÁD.

(Eredetije a jászói orsz. levéltárban. — Turul 1896. 92.)

Commissio propria domini regis.

Sigismundus dei gratia Romanorum rex semper augustus ac Hungarie, Dalmatie, Croatie etc. rex, omnibus Christi fidelibus tam presentibus quam futuris, presentium notitiam habituris, salutem in eo, qui dat regibus regnare et victoriose triumphare. A claro lumine throni regii, velut e sole radii, nobilitates legittimo iure procedunt, et omnium nobilitatum insignia a regia dignitate sic dependent, ut non sit dare alicuius generositatis insigne, quod a gremio non proveniat regie claritatis. Sane ad universorum, tam presentium quam futurorum, notitiam harum serie volumus pervenire, quod fidelis noster dilectus Martinus filius Johannis Farkas de Hasag coram nostra celsitudine personaliter constitutus, propositis et recensitis suis fidelibus servitiis et fideliorum obsequiorum gratuitis meritis sincerisque complacentiis, utique acceptis et laudandis, quibus ipse nobis et sacro nostro regio dyademati a longinquis temporibus in nostris agendis prosperis et adversis, signanter in regno nostro Bozne ac Istrie, Foriiulii et presentibus Alamanie partibus, persone et rebus suis non parcendo, indefesse studuit complacere, reddiditque se gratum et acceptum, arma seu nobilitatis insignia in presentium nostrarum litterarum capite depicta maiestati nostre exhibendo, eadem a nostra celsitudine sibi et per eum Dominico, Alberto et Benedicto de eadem fratribus suis, item Johanni Kakas de Delne, Johanni filio Nicolai de Mochola, Paulo et Johanni de Vzfalwa, nec non Martino et Johanni filiis Lorandi de Komlos consanguineis suis, ipsorumque heredibus et posteritatibus universis, ex liberalitate nostra regia dari et conferri humiliter et devote supplicavit. Unde nos prefati Martini filii Johannis Farkas de Hasag gratis affectibus intuentes obsequiorum merita, quibus studiis diligentibus ac indefessis hactenus erga nostram claruit maiestatem cotidieque claret et in antea eo studiosius clarere poterit, quo se et suos singularioribus honorum gratiis sentiet decoratos, animo deliberato et ex certa nostre maiestatis scientia eidem Martino filio Johanis Farkas et per eum predictis Dominico, Alberto et Benedicto fratribus suis carnalibus, item Johanni Kakas de Delne, Johanni filio Nicolai de Mochola, Paulo et Johanni de Vzfalwa, nec non Martino et Johanni filiis Lorandi de Komlos consanguineis suis, ipsorumque heredibus et

posteritatibus universis, ad prelibati Martini supplicationis instantiam, prescripta arma seu nobilitatis insignia, hic depicta ac pictoris magisterio distincte descripta, virtute presentium conferimus, ymmo de habundantiori plenitudine specialis nostre gratie ad maiorem eiusdem Martini et aliorum supradictorum nobilitatis gloriam proprio motu concedimus, damus et elargimur, ut idem Martinus et alii supradicti eorumque heredes et posteritas universa, nata et nascitura, hec arma seu nobilitatis insignia, prout presentibus litteris circa principium appropriatis coloribus diversis inserta pictura denotat et declarat, a modo in antea in preliis, hastiludiis, torneamentis et in omni exercitio militari gestare valeant pariter et deferre. Gaudeant igitur favore regio ac de tanto munere singularis gratie antefatus Martinus et alii supradicti eorumque posteritas merito exultent, tantoque fideliori studio ad honorem regium eorundem in antea solidetur intentio, quanto ampliori favore preventos se conspiciunt munere gratiarum. Presentes autem ad premissorum memoriam perpetuam sigilli nostri secreti, quo ut rex Hungarie utimur, appensione pro prefato Martino et omnibus aliis supradictis iussimus communiri. Datum Constantie, in festo beati Ambrosii confessoris, anno domini millesimo quadringentesimo decimo octavo, regnorum nostrorum anno Hungarie etc. tricesimo secundo, Romanorum vero octavo.

A czímer: Jobbra dőlt pajzs kék mezejében zöld alapon lévő elmélyített ezüst sánczkosárból kinövő természetes medve, nyakán arany abroncs-koronával; szájába elől fehér nyil fúródik, melynek hegye a koponya hátulján messzire kinyúl; a nyíl nyomán vércseppek; a medve lábaiban zöld leveles vörös rózsaszálat tart, melynek virága a nyílvessző tollas felét részben elfödi. Sisakdísz: a pajzsbeli ábrázolás. A lombszerű takaró: egyszinű zöld. Megjegyezzük, hogy képünk nem az oklevél eredetije, hanem annak a XIX. század elejéről való hű másolata után készült, melyen a czímeralak inkább farkasnak látszik.

A czímernyerők a Tekule-nemzetség sarjai. A fő közöttük Hassági Farkas Márton, a ki e kitüntetésre Bosniában, Istriában, Friaulban és Zsigmond király németországi útjai alatt szerzett érdemeket; az adományban részesek még testvérei és rokonai, Delnei Kakas János, Mocholai János, Úzfalvi Pál és János, Komlósi Márton és János, valamennyien egy ugyanazon nemzetség leszármazottai. E czímeradománynyal ismét egy régi nemzetségünk ősi jelvénye ment feledésbe. Csak töredékes pecséttani adatok nyomán sejtjük, hogy a Tekule-nemzetség régi czímere két szarvasagancs volt, tehát oly ábrázolás, a melyhez az új czímer semmiben sem hasonló. A czímerszerzők utódai, és első sorban a ma is élő Úszfalvi Úszok, többé-kevésbbé következetesen ragaszkodtak a Zsigmond királytól kért és kapott czímerhez, mely a jelképesek sorába tartozik, mert minden valószinűség szerint a fő czímerszerzővel megtörtént vadászati eseménynek őrzi meg emlékét.

A czímerkép sok tekintetben eltér a Zsigmond korabeliektől. Igy mindjárt elhelyezése is; a pajzs jobbra dől, a czímerkép jobbra néz, mint Halmai Bor Mihály czímerében (I. tábla), holott a túlnyomó többség balra, a király neve felé, van fordítva. Szokatlan, de nem hat rosszúl, a csúcsára állított négyszögnek czímerkeretkép való alkalmazása. Némi heraldikai hibául róható fel az egyszinű zöld takaró, melynek csak szélei mennek át sárgás árnyalásba; merőben szokatlan az is, hogy a festő a zöld pajzstalaj szinét választotta a takaró színéül. Végül a vaskos csőrsisak aránytalanúl nagy a pajzshoz képest.

V. (XXX.) A HASSÁGI FARKAS-, DELNEI KAKAS-, MOCHOLAI-, USZFALVI- ÉS KOMLÓSI-CSALÁDOK CZÍMERE 1418.

VI. (XXXI.)

1418. JÚLIUS 5. STRASZBURG.

ZSIGMOND KIRÁLY ZEMLÉNYI DÁVIDNAK ÉS ROKONAINAK CZÍMERT ÁD.

(Eredetije a Bárczay-család levéltárában. — Turul 1892. 12.)

Sigismundus dei gratia Romanorum rex semper augustus ac Hungarie, Dalmatie, Croatie etc. rex, omnibus Christi fidelibus tam presentibus quam futuris, presentium notitiam habituris, salutem in eo, qui dat regibus regnare et victoriose triumphare. A claro lumine throni regii, velut e sole radii, nobilitates legittimo iure procedunt, et omnium nobilitatum insignia a regia dignitate sic dependent, ut non sit dare alicuius generositatis insigne, quod a gremio non proveniat regie claritatis. Sane ad universorum, tam presentium quam futurorum, notitiam harum serie volumus pervenire, quod fidelis noster dilectus David filius Martini de Zemlin nostre maiestatis veniens in presentiam, propositis et recensitis suis fidelibus servitiis et fidelium obsequiorum gratuitis meritis sincerisque complacentiis, utique acceptis et laudandis, quibus ipse sacro nostro regio dyademati a longinquis temporibus in nostris agendis, prosperis scilicet et adversis, signanter in Lumbardie, Francie, Anglie et presentibus Almanie partibus, persone et rebus suis non parcendo, indefesse studuit complacere, reddiditque se gratum et acceptum, arma seu nobilitatis insignia sibi et per eum Emerico filio Mako patruo ac Georgio filio Nicolai consanguineo fratri suis, ipsorumque heredibus et posteritatibus universis dari et conferri humiliter supplicavit. Unde nos prefati David gratis affectibus intuentes fidelium obsequiorum merita, quibus studiis diligentibus ac indefessis hactenus erga nostram claruit maiestatem, cottidieque claret et inantea eo studiosius clarere poterit, quo se et suos singularioribus gratiis sentiet decoratum, animo deliberato et ex certa nostre maiestatis scientia eidem David et per eum Mako et Georgio predictis, ipsorumque heredibus et posteritatibus universis, ad prefati David supplicationis instantiam, prescripta arma seu nobilitatis insignia, hic depicta ac pictoris magisterio distincte descripta, virtute presentium conferimus, immo de habundantiori plenitudine specialis nostre gratie ad maiorem prelibati David et aliorum supradictorum gloriam proprio motu concedimus, damus et elargimur, ut idem David et alii supradicti, ipsorumque heredes et posteritas universa nata et nascitura hec arma seu nobilitatis insignia, prout presentibus litteris nostris circa

principium appropriatis coloribus diversis inserta pictura denotat et declarat, ammodo et inantea in preliis, hastiludiis, torneamentis et in omni exercitio militari et clientali gestare valeant pariter et deferre. Gaudeant igitur favore regio ac de tanto munere singularis gratie antephatus David et alii supradicti eorumque posteritas merito exultent, tantoque fideliori studio ad honorem regium eorumdem in antea solidetur intentio, quanto se et suos ampliori preventos conspiciunt munere gratiarum. Presentes autem ad premissorum memoriam perpetuam cum pendente nostro secreto regio sigillo, quo ut rex Hungarie utimur, prelibatis David et aliis supradictis ipsorumque heredibus et posteritatibus universis duximus concedendas. Datum in nostra imperiali civitate Argentinensi cis Renum, feria tertia proxima post festum visitationis beate Marie virginis, anno domini millesimo quadringentesimo decimo octavo, regnorum nostrorum anno Hungarie etc. tricesimo secundo, Romanorum vero octavo.

A czímer: Balra dőlt pajzsban ezüst mező; a pajzs felső harmada pajzsfő gyanánt egy fekete vonallal elválasztva; a pajzsfőben a vágó vonalból kiemelkedő három természetes sólyom, kiterjesztett szárnyakkal, sárga csőrrel, balra fordított fejökön vörös sapka, a sapkán hátul S formában hajlott vörös zsinór, végén bojttal. A pajzs alsó része jobb- és balharánt fekete vonalakkal rostélyzott. Sisakdísz: fölfelé keskenyülő vörös magas süveg, felhajtott karimája fehér; a süveg oldalán arany boglárral összetartott három, szürke-fehér-sárga struccztoll. Takaró: fekete-ezüst, kihajló négy vége vörös. E vörös színnel a festő a czímerkép három főszinét ismételni akarta a takaróban is, mi által azt mindkét oldalt háromszinűvé tette.

Az oklevél, Zsigmond király idejében egész szokatlanul, nem mondja, hogy Zemlényi Dávid ezt a czímert kérte; hanem a szöveg azt sejteti, hogy annak formája is a király elhatározásából ered. Ez a czímerkép pedig művelődéstörténeti szempontból nem érdektelen. A vadászati czélokra kitanított sólymot mutatja be a szokásos felszereléssel. A sólyom fején karmazsin-bőrből készült sapka van, melylyel azért takarják el szemeit, hogy vadászat alkalmával a döntő pillanat előtt a sólyom figyelmét semmi se kösse le. Mihelyt a vad felriadt, a vadász a czímerképen is látható bojtos zsinór segítségével lerántja a sapkát a sólyom fejéről s ez egyenesen a vadra repül. Közelfekvő a feltevés, hogy a sisakdíszben lévő tollas süveg a királyi solymárok öltözetéhez tartozott.

Az armális szövege nem mondja meg, mi volt a már nemesi állapotban lévő fő czímerszerző; érdemeiről csak általánosságban emlékezik meg, hogy a királyt lombardiai, franczia-, angol- és németországi útjaira elkisérte és költséget, fáradságot nem kímélve szolgálta királya érdekeit. Lehetséges, hogy korábban az udvartartásnak volt tagja és a vadászsólyom, mint czímerkép, előbbi udvari tisztére utal.

A czímeradományban Dávidon kívül részes nagybátyja és egy rokona is. Úgy látszik, ezek ez időtájt összes élő tagjai a Zemlényi-családnak, melynek multjáról ez egy nevezetes oklevél adatain kívül vajmi keveset tudunk.

VI. (XXXI.) ZEMLÉNYI DÁVID CZÍMERE 1418.

VII. (XXXII.)

1418. SZEPTEMBER 8. KÖRŰL. ULM.

ZSIGMOND KIRÁLY A GYALÓKAY-CSALÁDBELIEKNEK CZÍMERT ÁD.

(Eredetije Gyalókay Lajos tulajdonában Budapesten. — Turul 1893. 68.)

Commissio propria domini regis.

Sigismundus dei gratia Romanorum rex semper augustus ac Hungarie, Dalmatie, Croatie etc. rex, omnibus Christi fidelibus tam presentibus quam futuris, presentium notitiam habituris, salutem in eo, qui dat regibus regnare et victoriose triumphare. A claro lumine throni regii, velud e sole radii, nobilitates legittimo iure procedunt, et omnium nobilitatum insignia a regia dignitate sic dependent, ut non sit dare alicuius generositatis insigne, quod a gremio non proveniat regie claritatis. Sane ad universorum, tam presentium quam futurorum, notitiam harum serie volumus pervenire, quod fidelis noster dilectus Johannes filius Ladislai de Gyaloka, familiaris fidelis nostri grate et sincere dilecti Michaelis filii Ladislai de Sythke nostre maiestatis dispensatoris, coram nostra celsitudine personaliter constitutus, propositis et recensitis suis fidelibus servitiis et fidelium obsequiorum gratuitis meritis sinceris[que] complacentiis, quibus ipse nobis et sacro nostro regio diademati a longinquis temporibus in nostris agendis, prosperis scilicet et adversis, signanter in presentibus Alemanie et diversis mundi partibus, quas nos pro sacro sancte universalis ecclesie unione et sancti Romani imperii statu tranquiliore feliciter peragravimus, persone et rebus suis non parcendo, indefesse studuit complacere, reddiditque se gratum et acceptum, hec arma seu nobilitatis insignia, in presentium litterarum nostrarum capite depicta, maiestati nostre exhibita, ab eadem maiestate nostra eadem arma seu nobilitatis insignia sibi et per eum Georgio et Nicolao carnalibus, item Laurentio filio Andree, ac Nicolao filio eiusdem Laurentii, nec non Leonardo filio Nicolai, atque Michaeli filio Johannis de eadem Gyaloka, patruelibus et condivisionalibus fratribus suis, ipsorumque heredibus et posteritatibus universis dare et conferre humiliter et devote supplicavit. Unde nos prefati Johannis filii Ladislai gratis affectibus intuentes obsequiorum merita, quibus studiis diligentibus et indefessis actenus erga nostram claruit maiestatem, cottidieque claret, et in antea eo studiosius clarere poterit et debebit, quo se et suos singularioribus honorum gratiis sentiet decoratos, animo deliberato et ex certa nostre maiestatis scientia eidem Johanni filio Ladislai, et per eum predictis Georgio et

Nicolao carnalibus, item Laurentio, Nicolao, Leonardo et Michaeli patruelibus et condivisionalibus fratribus suis, ipsorumque heredibus et posteritatibus universis, ad prefati Johannis supplicationis instantiam, prescripta arma seu nobilitatis insignia, hic depicta ac pictoris magisterio distincte descripta, virtute presentium conferimus, imo de habundantiori plenitudine specialis nostre gratie ad maiorem prelibati Johannis et aliorum supradictorum nobilitatis gloriam proprio [motu conce]dimus, damus et elargimur, ut idem Johannes filius Ladislai et alii supradicti ipsorumque heredes et posteritas universa, [nata et] nascitura, hec arma seu nobilitatis insignia, prout presentibus litteris circa [principium earumdem] . . . appropriatis coloribus diversis inserta pictura denotat et declarat, ammodo in antea in preliis, hastiludiis, torneamentis et in omni exercitio militari gestare valeant pariter et possint. [Gaudeant igitur favore] regio, ac de tanto munere singularis gratie antefatus Johannes filius Ladislai, Georgius et Nicolaus, item Laurentius, Nicolaus, Leonardus et Michael eorumque [posteritates merito exultent, tantoque fideliori studio] ad honorem regium eorumdem in antea solidetur intentio, quanto ampliore favore preventos se conspiciunt munere gratiarum. Presentes autem ad premissorum memoriam [perpetuam cum pendenti nostro secreto sigillo regio, quo] ut rex Hungarie utimur, prelibatis [Johanni, Georgio, Nicolao, Laurentio] et alteri Nicolao, Leonardo et Michaeli, ipsorumque heredibus et posteritatibus universis [duximus concedendas. Datum in nostra] imperiali civitate Ulme, feria . . . . . nativitatis beate Marie virginis gloriose, anno domini millesimo quadringentesimo decimo [octavo, regnorum nostrorum anno Hungarie] etc. trigesimo secundo, [Romanorum vero octavo].

A czímer: Balra dőlt pajzs vörös mezejében nyilt leveles arany korona, három magas ággal; a két szélső ágon egy-egy befelé fordult zöld harkály áll és fejét a korona középső ágához lehajtja. Sisakdísz: a pajzsbeli kép. Takaró vörös-arany. A czímerkép a Zsigmond-koriak közt a legsikerületlenebbek egyike. A korona formátlan; ágai túlságos magasak. A sisak rajza teljesen elhibázott; a sisakdísz nagy és ferde a sisak állásához képest; a sisakról úgyszólván lecsúszik. A kevés lendülettel megrajzolt takarón a bélés szine, az arany, a túlnyomó, mi által a felső czímerben három ércztárgy, a sisak, a korona és a takaró, került egymás mellé.

A sopronmegyei eredetű fő czímerszerző, Gyalókai János, a király sáfárjának, Sitkei Mihálynak, volt szolgálatában; ennek volt udvari embere (familiárisa). Zsigmond király kiséretében volt, gazdájával együtt, mikor a király a birodalom és az egyház békéje érdekében hosszú időt Németországban és másutt külföldön töltött. Ekkor kérte és nyerte Ulmban régi nemessége fényének öregbítésére új czímerét, melynek részeseivé közeli rokonait is megteszi.

Az oklevélben felsorolt családtagokat minden valószínűség szerint a következő rokonsági kapocs fűzi egymáshoz:

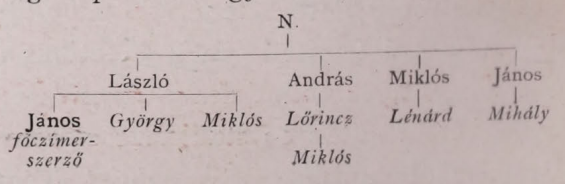

VII. (XXXII.) A GYALÓKAY-CSALÁD CZÍMERE 1418.

VIII. (XXXIII.)

1418. SZEPTEMBER 11. ULM.

ZSIGMOND KIRÁLY SZECSŐDI DEMETERNEK ÉS ROKONAINAK CZÍMERT ÁD.

(Eredetije a Szecsődy-család levéltárában Egyházas-Szecsődön, Vasmegyében. — Turul 1893. 149.)

Sigismundus dei gratia Romanorum rex semper augustus ac Hungarie, Dalmatie, Croatie etc. rex, omnibus Christi fidelibus tam presentibus quam futuris, presentium notitiam habituris, salutem in eo, qui dat regibus regnare et victoriose triumphare. A claro lumine throni regum, velud e sole radii, nobilitates legittimo iure procedunt et omnium nobilitatum insignia a regia dignitate sit dependent, ut non sit dare alicuius generositatis insigne, quod a gremio non proveniat regie claritatis. Sane ad universorum, tam presentium quam futurorum, notitiam harum serie volumus pervenire, quod fidelis noster grate et sincere dilectus Demetrius filius [Jacobi] de Zechewd coram nostra celsitudine personaliter constitutus, propositis et recensitis suis fidelibus servitiis et fidelium obsequiorum gratuitis meritis sincerisque complacentiis utique acceptis et laudandis, quibus ipse a longinquis temporibus in prosperis nimirum scilicet et adversis, et signanter in presentibus Almanie partibus, necnon Francie, Cathalanie, Arragonie, Anglie regnorum ac Flandrie, Hollandie, Pravancie et Selne ducatum partibus, persone et rebus suis non parcendo, indefesse studuit complacere, reddiditque se gratum et acceptum, arma seu nobilitatis insignia, in presentium litterarum nostrarum capite depicta, maiestati nostre exhibendo, eadem a nostra celsitudine sibi et per eum David et Johanni filio Stephani et Stephano filio Pauli de predicta Zechewd consanguineis suis, ipsorumque heredibus et posteritatibus universis ex liberalitate nostra regia dari et conferri humiliter et devote supplicavit. Unde nos prefati Demetrii gratis affectibus intuentes obsequiorum merita, quibus studiis diligentibus ac indeffessis actenus erga nostram claruit maiestatem, quottidieque claret et in antea eo quidem studiosius clarere poterit, quo se et suos singularioribus honorum gratiis sentiet decoratos, animo deliberato et certa nostre maiestatis scientia eidem Demetrio et per eum predictis David, Johanni et Stephano consanguineis, ipsorumque heredibus et posteritatibus universis, ad prefati Demetrii supplicationis instantiam, prescripta arma seu nobilitatis insignia, hic depicta ac pictoris magisterio distincte descripta, virtute presentium conferimus, imo de abundantiori plenitudine specialis nostre gratie ad

maiorem prelibati Demetrii et aliorum supradictorum nobilitatis gloriam proprio motu concedimus, damus et elargimur, ut idem Demetrius et alii supradicti, ipsorumque heredes et posteritates universe, nate et nasciture, hec arma seu nobilitatis insignia, nimirum prout in presentibus litteris circa principium appropriatis coloribus diversis inserta pictura denotat et declarat, a modo et in antea, ubique in preliis, hastiludiis, concamerationibus et in omni excercitio nobilitari gestare valeant pariter et debeant. Gaudeant igitur favore regio ac de tanto munere specialis gratie antefatus Demetrius et alii supradicti singulari antidoto merito exultent, tantoque ampliori studio ad honorem regium eorumdem in antea solidetur intentio, quanto ampliori favore preventos se conspiciunt munere gratiarum. Presentes autem ad premissorum cautelam perpetuam cum pendenti secreto nostro regio sigillo, quo [ut] rex Hungarie utimur, munitas prelibato Demetrio et suis supradictis duximus concedendas. Datum in imperiali civitate Ulma, die dominica proxima post festum nativitatis beate Marie virginis, anno domini millesimo quadringentesimo decimo octavo, regnorum nostrorum anno Hungarie etc. XXXII., Romanorum vero octavo.

A címer: Balra dőlt pajzs; három-ormós vágás által ezüstben és veresben balharánt vágva; az osztályokban egy-egy aranykelyhű rózsa váltakozó színekben (t. i. az ezüst-osztályban vörös, a vörösben ezüst rózsa). Koronás sisak. Sisakdísz: két, ezüst és vörös szárny, mindegyik a pajzsbeli váltakozó szinű rózsával megrakva. Takaró: vörös-ezüst. A címer nemes egyszerűsége, kifogástalan heraldikai ábrázolása és a színek összhangja által messze kiválik a Zsigmond király által adott jelenetes és jelentéses czímerek hosszú sorából és mutatja azt, hogy a czímerszerzőben, ki családja jelvényét ebben a formában kérte királyától, megvolt a helyes érzék. A czímer a legjobb korszak legkitünőbb példái közt helyet foglalhat.

A Szecsődy-család multja II. Endre király idejéig vihető vissza. A közös ős, Churnuk fia István, 1205-ben kapja adományban a nevet adó vasmegyei Szecsődöt. A czímerszerző Demeter, a család ma élő tagjainak ősatyja, Zsigmond király európai nagy útja alatt a kisérethez tartozott. Elkisérte királyát útja legtávolabbi helyeire, Spanyol-, Franczia-, Angolországokba, Hollandiába is. E nagy út végeztével Ulmban kapta hűsége és szolgálatai jutalmául szép czímerét, melylyel a család azóta is él.

A czímeres levélben megnevezett családtagokat a következő rokonsági fok kapcsolja egymáshoz:

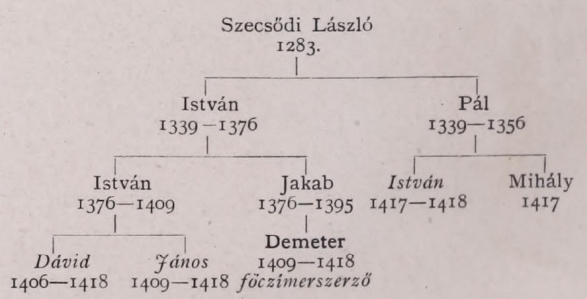

VIII. (XXXIII.) A SZECSŐDY-CSALÁD CZÍMERE 1418.

IX. (XXXIV.)

1418. NOVEMBER 30. PASSAU.

ZSIGMOND KIRÁLY MILEKI JÁNOSNAK, ROKONAINAK MILEKI ANDRANUSNAK ÉS TORRÓDFALVI GÁLNAK CZÍMERT ÁD.

(Eredetije a vasvár-szombathelyi káptalan levéltárában. — Turul 1900. 185.)

Sigismundus dei gratia Romanorum rex semper augustus ac Hungarie, Dalmatie, Croatie etc. rex, omnibus Christi fidelibus tam presentibus quam futuris, presentium (notitiam) habituris, salutem in eo, qui dat regibus regnare et victoriose triumphare. A claro lumine troni, velut e sole radii, nobilitates legittimo iure procedunt, et omnium nobilitatum insignia a regia dignitate sic dependent, ut non sit dare alicuius generositatis insigne, quod a gremio non proveniat regie claritatis. Sane ad universorum, tam presentium quam futurorum, notitiam harum serie volumus pervenire, quod fidelis noster dilectus Johannes filius Ladislai de Milek coram nostra maiestate personaliter constitutus, propositis et in nostri memoriam reductis suis fidelibus servitiis et fidelium obsequiorum gratuitis meritis sincerisque atque acceptis et laudandis complacentiis, quibus ipse nobis et sacro nostro regio diademati a longinquis temporibus in nostris diversis et predicti regni nostri Hungarie agendis, prosperis scilicet et adversis, persone et rebus suis non parcendo, claritati nostre indefesse et laudabiliter studuit famulari et in antea studebit se gratum reddere et acceptum, arma seu nobilitatis insignia, in presentium nostrarum litterarum capite depicta, maiestati nostre exhibendo, ipsa ab eadem nostra maiestate sibi et per eum Andrani filio Nicolai de eadem, Gallo filio Petri de Thorudfalw, fratribus suis condivisionalibus atque consanguineis, item heredibus et posteritatibus universis dari et conferri humilime et devote suplicavit. Unde nos prefati Johannis gratis affectibus [intuentes] obsequiorum merita, quibus studiis diligentibus et indefessis actenus erga nostram claruit maiestatem, cotidieque claret et in antea eo studiosius clarere poterit et debebit, quanto se et suos singularioribus honorum gratiis sentiet decoratos, animo deliberato et ex certa nostre maiestatis scientia prefato Johanni et per eum antedictis fratribus et consanguineis ipsorumque heredibus et posteritatibus universis ad ipsius Johannis indefessibilis suplicationis instantiam prescripta arma seu nobilitatis insignia hic, ut prefertur, depicta ac pictoris magisterio distincte descripta, virtute presentium conferimus, imo de abundantiori plenitudine specialis nostre gratie ad maiorem

prelibati Johannis et aliorum supradictorum nobilitatis gloriam damus et elargimur, ut iidem Johannes et alii supradicti ipsorumque heredes et posteritas universa, nata et nascitura, hec arma seu nobilitatis insignia, prout presentibus litteris circa principium appropriatis coloribus diversis inserta pictura denotat et declarat, amodo in antea in preliis, hastiludiis, torneamentis et in omni exercitio militari et clientali gestare valeant pariter et deferre. Gaudeant igitur favore regio et de tanto munere singularis gratie antefatus Johannes nec non alii supradicti eorumque posteritates merito exultent, tantoque fideliori studio ad honorem regium eorundem in antea solidetur intentio, quanto ampliori favore preventos se conspiciunt munere gratiarum. Presentes autem ad premissorum memoriam perpetuam cum pendente secreto nostro regio sigillo, quo ut rex Hungarie utimur, prelibato Johanni ac aliis supradictis ipsorumque heredibus et posteritatibus universis duximus gratiose concedendum. Datum Patavie cis Danubium, in festo beati Andree apostoli, anno domini millesimo quadringentesimo decimo octavo, regnorum nostrorum anno Hungarie etc. tricesimo secundo, Romanorum vero nono.

A czímer: Balra dőlt pajzs kék mezejében, két-abroncsos kerek ezüst kádból kiemelkedő feketés szinű medve, jobb első lábát szájához emeli, nyakán ezüst örv, melyet hátúl karika szorít össze, erről egy hosszúkás lánczszem áll el, melynek végén ezüst karika. Koronás sisak. Sisakdísz a pajzsalak. Takaró: kék-ezüst. A czímer nem valami harczias motivumú, inkább egy tréfás jelenetet örökít meg; jellemző, hogy ezt a furcsa czímerképet, melyet a festő azután czímertani szempontból kifogástalanúl rajzolt meg, maga a kitüntetett kérte.

A czímerszerző Mileki Jánosról vajmi keveset tudunk; az oklevél a legnagyobb általánosságban emlékezik meg érdemeiről. A család vasmegyei, és róla a XIV. század közepétől a következőnek végéig történik az oklevelekben említés. A XVI. század óta úgy a Mileki családnak, mint a nevet adó helynek nyoma vész.

Mileki Jánossal egyszerre, az ő jó szolgálatainak jutalmazásául, rokona Torródfalvi Gál is részes a czímeradományban. A rokonsági fokról tájékozva nem vagyunk; annyi azonban bizonyos, hogy Torródfalva vagy későbbi alakjában Tarodfa, Milek közelében, szintén Vasmegyében fekvő hely. A czímerszerző Gál után a családról sűrűn találunk említést és azt is tudjuk, hogy a név utóbb Thoródyra vagy Tarródyra változott. A család leszármazása különben a XVI. századtól kezdve ismeretes.

A Siebmacher-féle czímergyűjtemény közöl is egy Taródy-czímert XVI—XVII. századi források után. Ez a czímer azonban a Zsigmond királytól származóhoz semmiben sem hasonlít; mert abban kék mezőben zöld alapon a jobb pajzsszélhez támaszkodó sziklafal látszik, melyre egy fekete kecskebak kapaszkodik.

A Zsigmond király által adott medvés czímer további használatának, emlékek hiányában, semmi nyoma.

M. T. AKADÉMIA KÖNYVTÁRA

IX. (XXXIV.) A MILEKI- ÉS TORRÓDFALVI-CSALÁD CZÍMERE 1418.

X. (xxxv.)

1422. SZEPTEMBER 17. NÜRNBERG.

ZSIGMOND KIRÁLY LESZTEMÉRI IMRE KIRÁLYI ALLOVÁSZMESTERNEK ÉS ROKONAINAK CZÍMERT ÁD.

(Eredetije Butykay József gyüjteményében S.-A.-Ujhelyen. — Turul 1891. 171.)

Sigismundus dei gratia Romanorum rex semper augustus ac Hungarie, Bohemie, Dalmatie, Croatie etc. rex, omnibus Christi fidelibus tam presentibus quam futuris, presentium notitiam habituris, salutem in eo, qui dat regibus regnare et victoriose triumphare. A claro lumine throni cesaree vel regie maiestatis, velud e sole radii, nobilitates legittimo iure procedunt, et omnium nobilitatum insignia ab imperatoria vel regia maiestate sic dependent, ut non sit dare alicuius generositatis insigne, quod a gremio non proveniat cesaree vel regie dignitatis. Sane ad universorum notitiam, tam presentium quam futurorum, harum serie volumus pervenire, quod fidelis noster dilectus Emericus filius Johannis de Lyztemer, nobilis comitatus de Wngh, vicemagister agazonum nostre maiestatis, ad nostre celsitudinis accedens presentiam, propositis et declaratis suis fidelitatibus et fidelium obsequiorum meritis, per ipsum nostre claritati exhibitis et impensis, quedam arma seu nobilitatis insignia, in presentium litterarum nostrarum capite depicta, maiestati nostre exhibendo, ab eadem maiestatis nostre celsitudine eadem arma seu nobilitatis insignia sibi et per eum Ladislao et Martino filiis prefati Johannis, carnalibus, item Ladislao filio Pethew, Andree, Johanni et Stephano filiis Mathyus, Jacobo filio eiusdem Stephani, Urbano filio Iwan, Ladislao filio Briccii, Mathie filio Petri et Petro filio Thome de eadem Lyztemer, fratribus et consanguineis suis, cunctisque eorumdem fratrum et consanguineorum heredibus et successoribus universis, ex liberalitate nostra dari et conferri humiliter et devote supplicavit. Unde nos diligenti consideratione animadvertentes preclaras fidelitates et fidelium obsequiorum gratuita merita ipsius Emerici, quibus ipse a non pauxilli temporis decursu comitive nostre maiestatis adherendo, in diversis nostris et regnorum nostrorum predictorum arduis agendis et expeditionibus difficilimis, sicuti prosperis sic et adversis, sub diversitate locorum et temporum, maiestati nostre se gratum reddidit utique et acceptum; et presertim, dum quibusdam nostris emulis et infidelibus in regno nostro Bozne, iurisditioni sacre nostre corone Hungarie subiecto, existentibus, qui rebellionis spiritu ducti contra nostram maiestatem recalcitrare pre-

sumserant, ad reprimendam eorum proterviam, congregato nostro valido exercitu, predictum regnum nostrum Bozne subintrassemus, ipse Emericus diligenti animo nostram sequendo maiestatem inibi nobis plurima impendit servitia, per que idem erga nostram maiestatem non immerito potuit commendari; porro etenim, cum pro salubri et diu desiderata sancte matris ac universalis ecclesie et sacri Romani imperii reformatione, in cuius assecutione potiti sumus votis nostris, repellendoque pestifero cismate, quod in eadem ecclesia diu durarat, diversas mundi partes non sine sudorosis nostris laboribus et fatigiis perlustrassemus, ipse Emericus in partibus Foriiulii, demum vero Lombardie, Sabaudie, Anglie et Almanie partibus, ubique nostram sequendo maiestatem, se et sua pro nostri honoris incremento fortune casibus submittere non expavit; nichilominusque pridem nobis cum nostre gentis valida potentia pro exstirpatione hereticorum, dei et nostrorum notoriorum infidelium, in regno Bohemie pululantium, qui nedum manus sacrilegas in patrimonium Christi inmittentes, bona queque ecclesiarum diripuere, verum etiam templa dei per divos nostros predecessores aliosque fideles christicolas cum magnis sumptibus et expensis fundata, pluribusque donis et beneficiis dotata, verterunt in ruinam, nosque tamquam dominum suum naturalem spernentes, vota eorum in personam alterius transferre sunt conati, predictum regnum Bohemie subintrantibus, et tam pro vindicta iniuriarum universalis ecclesie, quam etiam nostrarum toto nostro posse laborantibus, idem Emericus pristine sue fidelitatis non oblitus inter alios nostros fideles pro nostro honore in obtutibus nostre maiestatis cum nostris emulis et fidelibus viriliter et fortiter dimicavit; licet enim ipse Emericus ratione previa maiora antidotorum premia deberet promereri, tamen in aliqualem premissorum laborum suorum recompensationem, prescripta arma seu nobilitatis insignia, hic depicta ac pictoris magisterio distincte descripta, animo deliberato et ex certa scientia nostre maiestatis eidem Emerico vicemagistro agazonum nostrorum et per eum memoratis Ladislao, Martino, Ladislao, Andree, Stephano, Jacobo, Urbano, Ladislao, Mathie et Petro, ipsorumque cunctis fratribus, consanguineis ac heredibus et successoribus universis virtute presentium conferimus, immo de habundantiori plenitudine specialis nostre gratie ad maiorem ipsius Emerici et aliorum supradictorum nobilitatis gloriam proprio motu concedimus et presentibus elargimur, ut idem Emericus aliique prenotati cunctique eorumdem consanguinei et heredes, necnon posteritas universa nata et nascitura hec arma seu nobilitatis insignia ammodo in antea in preliis, hastiludiis, torneamentis et in omni exercitio militari gestare valeant pariter et deferre. Gaudeant igitur favore regio, ac de tanto munere singularis gratie antefatus Emericus et alii prenotati eorumque posteritates merito exultent, tantoque fideliori studio ad honorem regium eorumdem in antea solidetur intentio, quanto ampliori favore preventos se conspiciunt et munere gratiarum. In cuius rei memoriam perpetuam

X. (XXXV.) A LESZTEMÉRI-CSALÁD CZÍMERE 1422.

presentes nostras litteras sigillo nostro secreto, quo ut rex Hungarie utimur, impendenti communitas prefato Emerico et aliis prenotatis duximus concedendas. Datum in Newremberga nostra imperiali civitate, feria quinta proxima ante festum beati Mathei apostoli et ewangeliste, anno domini millesimo quadringentesimo vicesimo secundo, regnorum nostrorum anno Hungarie etc. tricesimo sexto, Romanorum duodecimo et Bohemie tertio.

A czímer: Balra dőlt pajzs kék mezejében térdben kissé hajlott pánczélos lábszár, a pánczél-czipőn tarajos sarkantyú; a lábszárt boka fölött előlről ezüst tollú arany nyílvessző szúrja át; a nyílcsúcs és a behatolás helyei véresek. Sisakdísz: a pajzsalak. Takaró kékvörös. Érdekes a takarónak kissé nehézkes, nem nagy lendülettel megfestett alakja, mely kevés behasítással a sisak takarójának eredeti formájához közel áll és nem válik ornamentális modorban tartott lombszerű díszítéssé, mint a Zsigmondkori czímerek legtöbbjében.

A czímerkép egyszerűsége mellett is tanúlságos. Míg az Emlékek I. füzetében közzétett Berekszói-czímer (XVII. táblán) a pánczélöltözetnek felső részét, az inget és a sisakot mutatja, a Leszteméri-czímer megismertet annak alsó részével, a lábpánczéllal. A rajz szerint ez a korban szokásos sínpánczél, melynek felszerelését, csatjait, a czipő formáját a czímerfestő ritka pontossággal ábrázolja. A sarkantyú formája régészek véleménye szerint magyar. Az a látszólagos szabálytalanság, hogy a takaró két szint, kéket és vöröset mutat, XV. századi czímereinkben többször előjön.

Az oklevél a fő czímerszerző érdemeit igen részletesen mondja el. E szerint Leszteméri János fia Imre, ungmegyei nemes, a király allovászmestere, Zsigmond elé járult és tőle a maga és sok megnevezett vérrokona, mind Lesztemériek, számára a látható czímert kérte. A királyi elhatározásra a czímerkérő hűséges szolgálatai és érdemei döntőleg hatottak. Ez érdemek rég időkre mentek vissza. Kezdődnek a XV. század első éveiben Bosniában, mikor az ottani hűtlenek Zsigmond ellen kitűzték a lázadás zászlaját. A lázadók ellen indúlt királyi hadseregben ott volt Leszteméri Imre és vitézűl küzdött királya érdekei mellett. Mikor Zsigmond 1414-ben az egyházi béke helyreállítása végett külföldi nagy útjára indúlt, a kitüntetett királya kiséretében volt Friaulban, Lombardiában, Savojában, Angol- és Németországban, s itt királyának és az ügynek nagy szolgálatokat tett. Érdemeinek betetőzéseül részt vett a csehországi eretnekek elleni harczokban, kik egyrészt az egyházi javakra tették rá kezüket, másrészt pedig Zsigmond személye ellen lázadtak föl. Itt vitézűl küzdött királya seregében, és aligha csalódunk, ha azt hisszük, hogy a czímerben látható megsebzett láb a czímerszerző csehországi harczaiban szerzett sebének emléke. E szerint ezt az egyszerű, minden művészet nélkül, de heraldikai érzékkel megfestett czímert a jelentéssel bírók közé számíthatjuk.

Mindezen érdemekről a czímereslevél igen melegen, igen elismerőleg szól, és e tekintetben kiválik az armálisok nagy tömegéből, melyek a kitüntetettnek jó szolgálatairól legtöbbször általánosságban, chablonos módon emlékeznek meg. Az is csak az ily kiváló érdemeket szerző egyén armálisában szokott előfordulni, hogy «ámbár ő az elmondottakért nagyobb jutalomra volna érdemes, mégis fáradozásainak legalább némi viszonzásául czímert adunk neki». Úgy Leszteméri Imre, mint rokonai régi birtokos nemesek lévén, a czímeradomány «nemességök fényének öregbítésére» szolgál.

A czímerszerző családjáról, a Lesztemériekről, nem sokat tudunk. Okleveleinkben a névvel már a XIII. század óta találkozunk; különösen sokszor történik a családról említés a leleszi levéltár irataiban. A családi név a zemplénmegyei Lesztemérről való, s a család is első sorban itt volt honos; de csakhamar elterjedt a szomszédos megyékben is; maga a főczímerszerző is Ungmegyéből való. A családnak a XV. században ő volt kimagasló tagja. Királya iránt a külföldi utakon tanusított hű-

ségét nemcsak a czímer jutalmazta meg, hanem már korábban is részesült a királyi kegyelem nyilvánulásában. 1418. jún. 25-én Straszburgban kelt oklevéllel ő, testvérei és rokonai összes birtokaikra nézve pallosjogot nyernek. Érdekes, hogy ebben az oklevélben Leszteméri Imrének Isztriában, Burgundban és Spanyolországban szerzett érdemei szerepelnek, míg a czímereslevél a többi országokat sorolja föl.

Az armális minden valószínűség szerint az összes akkor élő Lesztemérieket a czímeradomány részeseivé teszi. Ezek között van a főczímerszerzőnek két testvére és kilencz más vérszerinti rokona. Adatok nem állván rendelkezésünkre, e neveket egymással nemzedékrendi kapcsolatba hozni nem tudjuk; valamint nem vagyunk tájékozva a család további sorsáról és arról sem, hogy kihalása mely időtájt következett be.

XI. (XXXVI.)

1429. MÁJUS 12. POZSONY.

ZSIGMOND KIRÁLY KÖLKEDI ISTVÁN FIAINAK BIRODALMI CZÍMERT ÁD.

(Eredetije a Meggyesi gr. Somogyiak családi levéltárában Pápa-Kovácsiban. — Turul 1896. 36.)

Sigismundus dei gratia Romanorum rex semper augustus ac Hungarie, Bohemie, Dalmatie, Croatie etc. rex, nobilibus Johanni, Matheo, Andree et Petro filiis Stephani de Kewlked, fidelibus nostris dilectis, gratiam regiam et omne bonum. Nobiles fideles dilecti. Quamquam regiam Romanam munificentiam cum sole deceat cottidie relucere et iugiter aliquid agere, quomodo regalis nominis gloria possit attolli, illud tamen thezauris eius signanter apponitur, per quod personis providis circumspectionis industria et morum honestate preditis, honor impenditur et digna meritorum premia tribuuntur. Sane attendentes multiplicia probitatis merita, quibus nos et sacrum Romanum imperium ac regnum nostrum Hungarie diligentibus studiis honorastis, necnon sincere fidelitatis obsequia nobis et sacro imperio ac corone Hungarie exhibita, et futuris temporibus per vos et heredes vestros ferventius exhibenda, idcirco animo deliberato, sano principum, comitum, procerum, baronum et nobilium nostrorum et imperii sacri accedente consilio, et de certa nostra scientia, vobis predictis Johanni, Matheo, Andree et Petro et vestris heredibus et cuilibet vestrum arma seu nobilitatis insignia, que vos et parentes vestri per multa annorum curricula habuistis et portare consuevistis, confirmamus et ea de novo damus, concedimus et auctoritate Romana regia vigore presentium gratiosius elargimur; videlicet ut in campo bipartiti coloris, superius glauci, inferius vero nigri, femur cum pede et ungula aquile similiter bipartiti, superius nigri, inferius glauci coloris, cum sagitta transfixo, gestare valeatis atque possitis, misterialiter representando, quod ex inferiori parte pedis quidquid ungula humilitatis et virtutis apprehenderitis, constanter teneatis et . . . sagitta temptationis et adversitatis percussi, aliqua ratione deficientes desperatione frangamini, sed magis ca[rita]tis soliditate firmati ex glauci campi robore inmutabiles perseveretis, et ex galea alarum duplicitate splendidi nigri inferius et glauci colorum superius ad superna desideria quadam contemplatione subvecti evehamini ampliori virtutum eminentia fulciendi, more aliorum militarium nobilium gestare et deferre possitis et [valeatis] ac frui in preliis, torneamentis, hastiludiis et generaliter in

omni exercitio militari et alias ubique locorum iuxta animi vestri beneplacitum, prout hec in presentibus pictoris magisterio per figuras et species congruas distinctius sunt depicta, impedimentis quibuslibet prorsus procul motis. Nolumus tamen, ut per presentem armorum concessionem alicui hominum, quantum ad arma sua, preiudicium aliquid generetur. Gaudeatis igitur favore regio et de tanto pietatis munere etiam proles, posteritas et heredes vestri exultent et tanto fideliori studio ad nostrum et imperii sacri honorem vestra et heredum vestrorum semper solidetur intentio, quanto ampliori preventos vos conspicitis munere gratiarum. Presentium sub nostre maiestatis sigillo testimonio litterarum. Datum Posonii, anno domini millesimo quadringentesimo vigesimo nono, die duodecima mensis Maii, regnorum nostrorum anno Hungarie etc. quadragesimo tertio, Romanorum decimo nono et Bohemie nono.

A hártya alsó behajtásán jobbról: Ad mandatum domini regis Franciscus de Gewicz. *Hátán a registrálás jegye:* R^ta^.

A címer: Jobbra dőlt pajzs, sárgával és feketével a pajzs felső harmadában vágva (mintha fekete mezőben sárga pajzsfő volna); ebben természetes, a czomb közepe táján elvágott sárga sasláb, karmokkal, fönt a czomb felé barnás tollakkal; az elvágás helyén a hús és a csont kilátszik. A lábat jobbról balra egyenesen sárga nyíl szúrja át, a nyíl tollának középső része vörös, a nyíl nyomán és vasán vércseppek. Sisakdísz: sárgával és feketével jobbharánt vágott zárt szárnypár. Takaró: sárga-fekete.

Az oklevél szerkezete teljesen eltér a magyarországi formától. A címer is, mint ez a birodalmi gyakorlatban szokásos, a hártya közepére van festve, ezért a pajzs is, az ábrázolás is jobbra fordul. A szöveg stilusa, hazai armálisainkhoz képest, merőben idegenszerű. Ilyen például mindjárt a megszólítás formulája: «Kedvelt nemes híveink»; továbbá az a biztosítás, hogy az uralkodó nem akarja, hogy e címer adományozásával valaki jogain sérelem történjék. De legszokatlanabb a szövegben a címer leírásának és különösen magyarázatának módja. A szöveg a sárga színt «glaucus» szóval adja vissza, a mi voltaképen kékesszürkét jelent; e ritka latin szó mutatja, hogy e címerben a sárga szín nem aranyat pótol, hanem hogy az valóságos címerszínnek veendő. A szövegben feketének mondott szín a festményen inkább sötétbarna, a mint hogy a sárga sem azt a tiszta színt mutatja, a melyet címerekben megszoktunk.

A legnevezetesebb a szövegben az a — kissé erőltetett és zavaros — magyarázat, melylyel az uralkodó a címer jelentését értelmezi. E szerint a saskarom azt jelképezi, hogy a mit a kitüntetettek az alázatosság és vitézség karmával megmarkoltak, azt bizonyosan meg is tartják. A saslábat átfúró nyíl a kísértéseknek és balszerencsének jelképe, mely őket üldözte; s ha ez alatt megtörtek, szeretetből merítettek a sárga szín által jelzett változatlansággal erőt a további küzdelemre. A sasszárny pedig annak a vágynak jelentője, mely őket felfelé, még több erény gyakorlására késztette. Azt hiszszük, hogy a hivatalos címermagyarázatnak oklevélben ez a legelső példája.

A Kölkedi-testvéreknek adott birodalmi czímer nem új; az oklevél világosan mondja, hogy az uralkodó annak a czímernek használatában erősíti meg őket, melyet elődeik és ők maguk is régóta viseltek. A szép czímerkép tehát magyar s így a birodalmi czímeradomány a magyar heraldika anyagát gyarapítja.

Sajnos, hogy Kölkedi István fiainak, kik az oklevél szerint annyi megpróbáltatáson mentek keresztül, korábbi és későbbi viselt dolgairól, valamint az egész családról nincs részletesebb tudomásunk.

NYOMT. ULLMANN J. BUDAPEST.

XI. (XXXVI.) A KÖLKEDI-CSALÁD BIRODALMI CZÍMERE 1429.

XII. (XXXVII.)

1431. JANUÁR 20. KONSTANCZ.

ZSIGMOND KIRÁLY A KOLTHAY-CSALÁD TAGJAINAK CZÍMERT ÁD.

(Eredetije Kolthay Győző családi levéltárában Nagyváradon. — Turul 1898. 97.)

Sigismundus dei gratia Romanorum rex semper augustus ac Hungarie, Bohemie, Dalmatie, Croatie etc. rex, omnibus Christi fidelibus tam presentibus quam futuris, presentium notitiam habituris, salutem in eo, qui dat regibus regnare et victoriose triumphare. A claro lumine throni cesaree aut regie maiestatis, velut e sole radii, nobilitates legittimo iure procedunt, et omnium nobilitatum insignia ab imperatoria seu regia sic dependent serenitate, ut non sit dare alicuius generositatis insigne, quod a gremio non proveniat cesaree vel regie maiestatis. Sane ad universorum, tam presentium quam futurorum, notitiam harum serie volumus pervenire, quod fidelis noster Dionisius filius Simonis filii Johannis filii Thome . . de Koltha, familiaris fidelis nostri dilecti egregii Leonardi Noffry de Baymocz, in nostre serenitatis accedens presentiam, propositis et declaratis suis fidelibus servitiis, per ipsum maiestati nostre exhibitis et impensis, hec arma seu nobilitatis insignia, in presentium litterarum nostrarum capite depicta, a nostra maiestate sibi ipsi ac fratribus suis infrascriptis ipsorumque heredibus ex nostra regia liberalitate dari et conferri humiliter et devote supplicavit. Unde nos attentis et consideratis fidelitatibus et fidelium servitiorum preclaris meritis, virtuosis gestis et sinceris complacentiis annotati Dionisii, quibus ipse maiestati nostre in nonnullis nostris et regni nostri Hungarie predicti agendis et expeditionibus studuit, eoque ferventius et diligentius in antea studebit complacere, quo se et suos singularibus honorum gratiis sentiet fore decoratos, prescripta arma seu nobilitatis insignia, in principio seu capite presentium litterarum depicta et arte pictoria palpacius signata ac distinctius expressata, prefato Dionisio filio Symonis et Nicolao . . . . . .* Dionisi filii Symonis ipsorumque heredibus et posteritatibus universis [animo deliberato et ex certa nostre maiestatis] scientia dedimus, donavimus et contulimus, ymo ex [habundantiori plenitudine nostre] specialis gratie [proprio motu concedimus] et presentibus elargimur, ut ipsi et eorum heredes ac posteritates universe

* Két sor olvashatatlan.

predicta arma [seu nobilitatis insignia more aliorum armis huiusmodi utentium a modo in] antea ubique in preliis, hastiludiis, duellis, torneamentis ac aliis omnibus exercitiis nobilibus et militaribus, necnon sigillis, anulis, cortinis, velis, [papilionibus, domibus et generaliter in quarumlibet rerum] et expeditionum generibus sub mere et sincere nobilitatis titulo gestare, eisdemque uti, frui et gaudere valeant atque possint, quodque [ipsi et eorum quilibet cunctaque ipsorum posteritas] eisdem gratiis, honoribus et libertatibus, quibus ceteri proceres et clientes regni nostri [armis huiusmodi utentes] quomodolibet, consue[tudine vel de iure, freti sunt et gavisi], gaudeant et fruantur, ac de tanto singularis et specialis gratie antidoto merito exultent, tantoque ampliori studio ad honorem regalis [dignitatis eorum in antea solidetur intentio, quanto se largiori] favore regio preventos conspiciunt et munere gratiarum. In cuius rei memoriam perpetuam presentes litteras nostras secreto sigillo [nostro, quo ut rex Hungarie utimur, impendenti] communitas prefato Dionisio filio Symonis aliisque prescriptis duximus concedendas. Datum Constantie, in festo beatorum Fabiani et Sebastiani martirum, [anno domini millesimo] quadringentesimo tricesimo primo, regnorum nostrorum anno Hungarie etc. XLV., Romanorum vigesimo primo et Bohemie undecimo.

A czímer: Balra dőlt pajzs ezüst mezejében lebegő zöld hármas halmon álló kék bárány vörös szarvakkal; felemelt bal első lábában hosszú nyelű, fönt gombos keresztben végződő rudról lecsüngő vörös templomi zászlót tart. Sisakdísz: a pajzsbeli ábrázolás; az állat szarvain itt egy fekvő félhold nyugszik, a félhold ölében hatágú csillag. Takaró: kékvörös (a takaró felső kihajlásai jobbról arany színűek, balról ezüstözöttek). A festmény rendkívül rongált állapotban van, a szinek elmosódtak, különösen a vörös szín változott át téglaszínre, a sisakdísz félholdjának és csillagának máza, valamint a templomi zászló ki nem vehető; ugyanott a bárány két fülét az eredeti czímerképen egy-egy rózsaforma virág környezi, a mi képünkön nem látszik.

A czímerszerző Kolthai Dénes, Zsigmond király kiváló hivének Bajmóczi Noffry Lénárdnak udvari embere; érdemeiről az oklevél teljes általánosságban emlékezik meg. Ő szerzi meg a czímert családja tagjainak is, kikről azonban közelebbi felvilágosítást nem kapunk, mert az oklevélben éppen e helyen két sor olvashatatlan. Az általa kért czímerkép, az Isten báránya, kétségtelenül a czímerszerző vallásosságára emlékeztető motivum. Feltünő a sisakdíszben előjövő félhold és csillag, mely nem a pajzsbeli ábrázolás ismétlése. E két alaknak nagyságából, feltünő helyen való alkalmazásából és az egyik alkatrésznek, a csillagnak, a czímertáblán való többszörös ismétléséből majdnem arra lehetne következtetni, hogy ezzel a czímer nemzetségi leszármazást akar jelezni. Igaz, hogy a Huntpázmán nemzetségnek ilyen a czímere, de arra nincs semmi nyom, hogy a Kolthay-család ennek a leszármazottja.

A vasmegyei eredetű és ma is élő családról csak annyit tudunk, hogy nevök régen Kolthai Domján volt; utóbb azonban a második név elmaradt. Egyes családtagokról már a XIV. század óta vannak adatok; az összefüggő leszármazást és a család történetét azonban nem ismerjük. Megjegyezzük, hogy a Zsigmond királytól eredő czímer ma is használatban van.

XII. (XXXVII.) A KOLTHAY-CSALÁD CZÍMERE 1431.

XIII. (XXXVIII.)

1431. OKTÓBER 2. FELDKIRCH.

ZSIGMOND KIRÁLY JERSAI (IRSAI) LÁSZLÓNAK ÉS ROKONAINAK, ÚGYSZINTÉN SZENTBALÁZSI SZELE GYÖRGY FIAINAK CZÍMERT ÁD.

(Eredetije a Magyar Nemzeti Múzeum levéltárában. — Turul 1900. 31.)

Commissio propria domini regis.

Sigismundus dei gratia Romanorum rex semper augustus ac Hungarie, Bohemie, Dalmatie, Croatie etc. rex. Omnibus Christi fidelibus tam presentibus quam futuris, presentium notitiam habituris, salutem in eo, qui regibus dat regnare et victoriose triumphare. A claro lumine throni cesaree aut regie maiestatis, velut e sole radii, nobilitates legittimo iure procedunt, et omnium nobilitatum insignia ab imperatoria seu regia maiestate sic dependent, quod non sit dare alicuius generositatis insigne, quod a gremio non proveniat cesaree vel regie claritatis. Sane ad universorum, tam presentium quam futurorum, notitiam harum serie volumus pervenire, quod fidelis noster Ladislaus filius Pauli filii condam Johannis de Jersa, familiaris fidelis nostri Pauli filii condam Stephani filii bani de Alsolindua, aulici nostre maiestatis, in nostre maiestatis accedens presentiam, propositis et declaratis fidelibus suis servitiis per eum maiestati nostre exhibitis et impensis, hec arma seu nobilitatis insignia, in presentium litterarum nostrarum capite depicta, a nostra maiestate sibi ac patri et fratribus suis infrascriptis, ipsorumque heredibus ex nostra regia liberalitate dari ac conferri humiliter et devote supplicavit. Unde nos attentis et consideratis fidelitatibus et premissorum fidelium servitiorum meritis annotati Ladislai, quibus ipse cum prefato domino suo procedendo et etiam alias in diversis nostris et regnorum nostrorum expeditionibus, sicuti prosperis sic et adversis, maiestati nostre studuit, eoque ferventius ac diligentius in antea studebit complacere, quo se et suos singularibus honorum gratiis sentiet fore decoratos, prescripta arma seu nobilitatis insignia, in principio seu capite presentium litterarum nostrarum depicta et palpatius arte pictoria figurata ac distinctius expressata, prefato Ladislao et per eum antefato Paulo patri ac Georgio, Thome et Francisco filiis condam Stephani filii pretacti Johannis, necnon Benedicto filio condam Johannis filii memorati Stephani de dicta Jersa, fratribus patruelibus, item Jacobo et Blasio filiis condam Georgii dicti Zele de Zenthbalas, proximis ipsius Ladislai, ipsorumque heredibus et posteritatibus universis, animo deliberato et ex certa nostre maiestatis scientia dedimus et contulimus, ymmo ex habundantiori plenitudine nostre spe-

cialis gratie proprio motu concedimus et presentibus elargimur, ut ipsi et eorum heredes ac posteritates universe predicta arma more aliorum armis huiusmodi utentium amodo in antea ubique in preliis, hastiludiis ac aliis omnibus exercitiis nobilibus et militaribus, necnon sigillis, anulis, cortinis, velis, papilionibus, domibus, et generaliter in quarumlibet rerum et expeditionum generibus, sub mere* et sincere nobilitatis titulo gestare, eisdemque uti, frui et gaudere valeant atque possint, quodque ipsi et eorum quilibet cunctaque ipsorum posteritas eisdem gratiis, honoribus, et libertatibus, quibus ceteri proceres nobilesque et clientes regni nostri, armis huiusmodi utentes, quomodolibet freti sunt et gavisi, gaudeant et perfruantur, ac de tanto singularis et specialis gratie antidoto exultent tantoque ampliori studio ad honorem regalis dignitatis eorum in antea solidetur intentio, quanto se largiori favore regio preventos conspiciunt et munere gratiarum. In cuius rei memoriam perpetuam presentes litteras nostras secreto sigillo nostro, quo ut rex Hungarie utimur, inpendenti communitas, prefato Ladislao aliisque prescriptis duximus concedendas. Datum in Feldkirchen, feria tertia proxima post festum beati Michaelis archangeli, anno domini millesimo CCCC. tricesimo primo, regnorum nostrorum anno Hungarie etc. quadragesimo quinto, Romanorum vigesimo secundo et Bohemie duodecimo.

A czímer: Balra dőlt pajzs kék mezejében arany leveles-koronán könyöklő pánczélos balkar kézelővel ellátott ezüst kesztyűs markában rövid nyelű ezüst tollas buzogányt tart. Sisakdísz: a koronán nyugvó pajzsalak. Takaró: kék-ezüst. A rendkívül rongált állapotban fenmaradt czímerképet keret nem környezi, és e tekintetben a Zsigmond király által adott czímerek közt csak egy párja akad: a Garázda-nemzetség 1409. évi czímere. A czímerben érdekes a buzogány alakja, mely a tollas és nem a nálunk akkor jobban elterjedt csillagos formát mutatja. A rajz, a felfogásban és az arányokban, feltünőleg egyezik a Vajdai- és Jánoki-családok czímerével, mely egy hónapra reá, szintén a tiroli Feldkirchben készült (l. az I. füzet XV. tábláján). A kettő minden valószinűség szerint egy festő műve.

A fő czímerszerző a zalamegyei Jersai (Irsai) László, Alsólindvai Bánffy Pál udvari embere. Az általa kért és kétségtelenül vitézi voltára emlékeztető czímer részesei rokonai, a Jersaiak és ezenfelül Szentbalázsi Szele György két fia, Jakab és Balázs. Az oklevélben az a nevezetes, hogy a két utóbbi néhány évvel az előtt, 1428 jun. 22-én Galambócz vára alatt kelt oklevéllel, már részesült czímeradományban; ekkor családi nevük még Kökényesi, a czímer pedig egészen más (l. az I. füzet XII. tábláján). Noha 1428-ban ők maguk kérik a királyt, hogy griffet adjon nekik czímerül, 1431-ben nemcsak újabb czímeradomány részesei, hanem nyoma van annak is, hogy a griff helyett ezt a fiatalabb czímerképet tényleg használták.

A czímerkép az adományozottak közt talán legrégibb példája azon tipikus magyar czímereknek, melyekben fegyvert (kardot vagy buzogányt) tartó könyöklő kart látunk. Ilyenekben XVI—XVII. sz. heraldikánk különösen gazdag. Megszoktuk ezeket katonai pályán érdemeket szerző egyének jelvényeül tekinteni. A Jersai-armális nem részletezi azokat az érdemeket, melyekkel a czímerszerző a király kegyelmére rászolgált; teljes általánosságban emlékezik meg róluk; csak annyit tudunk meg, hogy Jersai László első sorban urának, Bánffy Pálnak csapatjában tüntette ki magát.

* Az eredetiben: *mero.*

XIII. (XXXVIII.) AZ IRSAI- ÉS SZENTBALÁZSI SZELE-CSALÁD CZÍMERE 1431.

XIV. (XXXIX.)

1434. MÁRCZIUS 12. BÁZEL.

ZSIGMOND CSÁSZÁR ÉS KIRÁLY A KARCSAI- ÉS GENCSI-CSALÁDOK TAGJAINAK CZÍMERT ÁD.

(Eredetije a Magyar Nemzeti Múzeum levéltárában. — Turul 1898. 143.)

Relatio Emerici filii waywode de Marczaly.

Sigismundus dei gratia Romanorum imperator semper augustus ac Hungarie, Bohemie, Dalmatie, Croatie etc. rex, tibi fideli nostro Petro filio Blasii filii Andree de Karcha, familiari fidelis nostri magnifici Georgii de [Hedrech]war, salutem et gratiam nostram et omne bonum. A claro lumine troni cesaree aut regie maiestatis, velut e sole radii, nobilitates legittimo iure procedunt, et omnium nobilitatum insignia ab imperatoria seu regia serenitate sic dependent, ut non sit dare alicuius generositatis insigne, quod a gremio non proveniat imperatorie aut regie claritatis. Sane attentis et consideratis tuis fidelitatibus et fidelium servitiorum meritis, quibus tu in nonnullis nostris factis et agendis [sub locis et temporibus opportunis] et presertim in presentibus Alemanie partibus maiestati nostre studuisti diligenter a modo et diligentius in antea studebis complacere, quo te et tuos singularibus honorum gratiis a nostra maiestate conspicias fore decoratos, tibi et per te prefato Blasio patri, nec non Gregorio filio Johannis de Gench ac Johanni filio [Ladislai?] de predicta Gench, fratribus condivisionalibus tuis, tuisque et ipsorum heredibus et posteritatibus universis hec arma sive signum armorum, que in principio seu capite presentium litterarum nostrarum appropriatis coloribus arte pictoria figurata sunt et depicta, animo deliberato et ex certa nostre maiestatis scientia dedimus et contulimus, imo ex habundantiori plenitudine nostre singularis gratie concedimus et presentibus elargimur, ut tu vestrique heredes et posteritates universe pretacta arma seu armorum insignia more aliorum armis huiusmodi utentium modo et inantea ubique in preliis, hastiludiis, duellis, torneamentis ac aliis omnibus exercitiis nobilibus et militaribus, sigillis, annulis, cortinis, velis, papilionibus sive tentoriis, et generaliter in quibuslibet rerum et expeditionum generibus sub mere et sincere nobilitatis titulo, quali vos ab universis et singulis cuiuscunque conditionis, preeminentie et status, gradus vel dignitatis existant, harum notitiam ewo habituris, insignitos dici, nominari et teneri volumus, et per omnes reputari, gestare, ac omnibus et singulis gratiis, honoribus et libertatibus, quibus ceteri proceres, nobiles, milites et clientes regni nostri huiusmodi

armis utentes quomodolibet, de iure vel consuetudine, freti sunt et gavisi, gaudere et frui possitis et valeatis, de talique singularis et specialis gratie antidoto merito exultetis, ac tanto ampliori studio ad honorem cesaree ac regie maiestatis vestra in antea solidetur intentio, quanto vos largiori cesareo ac regio favore preventos conspicitis et munere gratiarum. In cuius rei memoriam perpetuam presentes litteras nostras sigillo nostro secreto, quo ut rex Hungarie utimur, impendenti communitas duximus concedendas. Datum in nostra imperiali civitate Basiliensi, in festo beati Gregorii pape, anno domini millesimo quadringentesimo tricesimo quarto, regnorum nostrorum anno Hungarie etc. quadragesimo septimo, Romanorum vigesimo quarto, Bohemie quartodecimo, imperii vero primo.

A czímer: Balra dőlt pajzs ezüst mezejében a pajzslábban lévő kék felhőből kinövő, ezüsttel fegyverzett griff, kék szárnyakkal; a griff farka sárga. Sisakdísz: a kinövő griff (a kiöltött nyelv itt sárga). Takaró: vörös-kék. A takaró úgy van stilizálva, hogy a griff vörös máza a takaróban folytatódik. A czímerrajz hibátlan, különösen szép az, hogy a sisakdísz szine a takaróba átmegy; a szinezés ellen csak azt a kifogást tehetjük, hogy a czímeralak csőrének és karmainak ezüstje helyett jobb lett volna, az ezüst mezőre való tekintettel, aranyat választani.

A czímerkép teljesen azonos azzal, a mit Kökényesi György fiai 1428 június 22-iki armálissal kapnak. (L. az I. füzet XII. tábláján.) A képben csak az a különbség, hogy ott a griff nem felhőből, hanem koronából emelkedik ki, és hogy a pajzsbeli korona a sisakon ismétlődik. Ellenben ott más a szinezés; a Kökényesi-czímer griffje is kék és vörös szinben van tartva, a szinek sorrendje azonban más. Érdekes példája annak, hogy egy ugyanazon czímerkép más szinezés által miként válik új czímerré.

A fő czímerszerző családjáról keveset tudunk. A Karcsaiak a XIII. század óta az esztergomi érsekség nemesei közt szerepelnek; és valószínűleg a pozsonymegyei Ethrekarcsa adta családi nevüket. Karcsai Péter, a ki a czímert kapja, egy főúrnak, Hédervári Györgynek, állott szolgálatában. Hihetőleg ebben a minőségében kisérte urával együtt a királyt a bázeli zsinatra, melynek tartama alatt hűségét és különösen Németországban tett szolgálatait nemesi czímer jutalmazta. A czímeradományban részes atyja Balázs és két osztályos atyjafia, Gencsi Gergely és János. Mily rokonsági fokban állottak ezek a fő czímerszerzőhöz, nem tudjuk. Valószinű azonban, hogy ezek is érseki, tehát egyházi nemesek voltak.

A czímeres levél szövege teljesen formulaszerű; a jutalmazott által szerzett érdemekről csak általánosságban emlékezik meg; arról sincs benne szó, hogy a czímert ebben a formában maga a család kérte. Szerkezetét tekintve azonban a birodalmi kanczellária kiadványaihoz közelebb áll, mert üdvözlő formulájában közvetlenül a kitüntetettet szólítja meg.

XIV. (XXXIX.) A KARCSAI- ÉS GENCSI-CSALÁDOK CZÍMERE 1434.

XV. (XL.)

1434. ÁPRILIS 20. BÁZEL.

ZSIGMOND CSÁSZÁR ÉS KIRÁLY BÁSZNAI JÁNOS ÉS ANTAL TESTVÉREKNEK BIRODALMI CZÍMERT ÁD.

(Eredetije néhai Paur Iván gyüjteményéből a soproni városi levéltár tulajdonában. — Turul 1897. 91.)

Sigismundus divina favente clementia Romanorum imperator semper augustus ac Hungarie, Bohemie, Dalmatie, Croatie etc. rex, providis Johanni de Baszna et Anthonio fratri suo, fidelibus nostris dilectis, gratiam suam et omne bonum. Fideles dilecti. Quamvis imperialis celsitudinis magnificentiam cum sole deceat quottidie relucere et iugiter aliquid agere, ex quo cesarea nostra gloria possit attolli, illud tamen thesauris eius signanter apponitur, per quod personis ydoneis circumspectionis industria et morum honestate preditis honor impenditur et digna meritorum premia tribuuntur. Sane attendentes multiplicia merita probitatis, quibus nos et sacrum Romanum imperium ac coronam regni nostri Hungarie diligentibus studiis honorastis, necnon sincere fidelitatis obsequia nobis et sacro Romano imperio ac corone regni nostri Hungarie exhibita et futuris temporibus per vos et heredes vestros ferventius exhibenda, idcirco animo deliberato sanoque fidelium nostrorum accedente consilio et de certa nostra scientia vobis, predictis Johanni et Anthonio, et heredibus vestris legittimis arma sive nobilitatis insignia, videlicet clipeum cum campo diviso seu bipartito a cornu sinistro partis superioris eiusdem clipei per medium et usque deorsum blavei et albi colorum, in quo unicornis in parte anteriori albi et parte posteriori blavei seu lazurei colorum continetur, et super clipeum galeam seu cassidem cum tectura, super qua ale blavei et albi colorum habentur, dedimus, concessimus, damus, concedimus et auctoritate Romana cesarea vigore presentium gratiosius elargimur, prout hec pictoris magisterio figuris et coloribus congruis in presentis littere medio clarius et distinctius sunt depicta; decernentes et hoc Romano cesareo statuentes edicto, quod eadem arma et nobilitatis insignia gestare et deferre possitis et ipsis more aliorum nobilium militarium uti ac frui in preliis, bellis, duellis, hastiludiis, anulis, sigillis, signetis et alias ubique locorum et terrarum tam ad serium quam ad iocum iuxta vestre beneplacitum voluntatis, impedimentis quorumlibet penitus procul motis. Nolumus tamen, ut per presentem armorum concessionem alicui hominum, quantum ad arma sua, preiudicium aliquod generetur. Gaudeatis igitur favore cesareo et de tanto pietatis munere etiam proles,

posteritas et heredes vestri exultent et tanto fideliori studio ad nostrum et imperii sacri ac corone regni nostri Hungarie honorem vestra et heredum vestrorum semper solidetur intentio, quanto ampliori preventos vos conspicitis munere gratiarum. Nulli ergo omnino hominum liceat hanc nostre donationis, largitionis, concessionis et gratie paginam infringere aut ei quovis ausu temerario contraire, prout nostram indignationem gravissimam voluerit artius evitare. In cuius rei memoriam et robur presentes fieri iussimus et sigillo imperialis nostre maiestatis communiri. Datum in civitate Basiliensi, anno domini millesimo quadringentesimo tricesimo quarto, proxima feria tertia ante festum sancti Georgii martiris, regnorum nostrorum anno Hungarie etc. quadragesimo octavo, Romanorum vigesimo quarto, Bohemie decimo quarto, imperii vero primo.

A hártya alsó behajtásán jobbról: Ad mandatum domini imperatoris, domino Casparo cancellario referente, Petrus Kalde prepositus Northusensis. *Hátán a registrálás jele:* R^ta.

A birodalmi czímer: Jobbra dőlt pajzs kékkel és fehérrel balharánt vágott mezejében ágaskodó egyszarvú váltakozó szinekben. Sisakdísz: kék-fehér tekercs fölött kék és fehér szárnypár. Takaró: kék-fehér. (Megjegyezzük, hogy a szines kép tévesen mutatja aranynak a sisakot, mert az a rendes ércszinű.) A czímer egyszerűségénél, jó rajzánál és szineinek harmóniájánál fogva a legszebbek közé tartozik.

A czímeres levél szövege eltérő a magyarországi formától. A kitüntetett testvéreket megszólítja: «Kedvelt híveink». A czímert a szövegben leírja és ez a leírás az oklevél közepére festett képpel teljesen megegyezik. A képnek e helyzete következtében a pajzs hajlása is jobbra, az uralkodó neve felé történik. Az oklevél befejező formulái csaknem szószerint egyeznek az öt évvel azelőtt kiadott Kölkedi-féle armális szövegével (l. e füzet XI. sz. oklevelét). Szóval e formulák mindenben a birodalmi kanczellária gyakorlatát tükrözik vissza; abban azonban eltér a szöveg a Kölkedi-félétől, hogy ez nem adja a czímerkép magyarázatát.

A birodalmi czímert kapó testvérek családjáról semmit sem tudunk, még azt sem, hogy nevöket honnét vették. Bászna van Erdélyben és van Zalamegyében a zalavári apátsághoz tartozó birtokok közt. Valószínűbb, hogy a családi név az előbbitől ered. A kitüntetettek érdemeiről az oklevél bővebb felvilágosítást nem ád. Hogy magyarországiak voltak, kétségtelen a szöveg azon többszörös hivatkozásából, mikor a birodalomnak tett szolgálatokon kivül a magyar szent korona iránt szerzett érdemeiket magasztalja. Az oklevél keltezési helye arra mutat, hogy az uralkodó kiséretében voltak, mikor Zsigmond a római császárkoronázásról a bázeli zsinatra ment. Ez az ünnepélyes alkalom, ép úgy mint a konstanczi zsinat, sok hasonló kitüntetésnek volt okozója.

Az oklevél első közlője, Schönherr Gyula, felemlíti, hogy annak keltével csaknem egy időben, 1433-ban, egy Básznai János az esztergomi érsek kanczellárja volt s mint ilyen országos ügyekben járatos ember. Habár valószinű, hogy ez az érseki kanczellár pap volt, míg a czímert nyerő Básznai János — a szöveg nyomán — úgy mutatkozik be előttünk, mintha világi egyén volna: nincs kizárva a lehetőség, hogy a két Básznai János egy és ugyanaz.

XV. (XL.) A BÁSZNAI-CSALÁD BIRODALMI CZÍMERE 1434.

XVI. (XLI.)

1434. DECZEMBER 23. POZSONY.

ZSIGMOND CSÁSZÁR ÉS KIRÁLY KISTÁRKÁNYI DÉNESNEK ÉS ROKONAINAK CZÍMERT ÁD.

(Eredetije az orsz. levéltárban 13.000 Dipl. sz. a. — Turul 1895. 162.)

Commissio propria domini imperatoris.

Sigismundus dei gratia Romanorum imperator semper augustus ac Hungarie, Bohemie, Dalmatie, Croatie etc. rex, tibi fideli nostro, Dyonisio filio Nicolai filii Ladislai de Kystarkan, salutem gratiamque nostram cesaream et omne bonum. A claro lumine throni cesaree aut regie maiestatis, velut e sole [radii, nobili]tates legittimo iure procedunt, et omnium nobilitatum insignia ab imperatoria seu regia maiestate sic dependent, ut non sit dare alicuius generositatis insigne, quod a gremio non perveniat cesaree aut regie claritatis. Sane attentis et consideratis tuis fidelitatibus et fidelium servitiorum meritis, quibus tu in nonnullis nostris agendis et expeditionibus sub locorum et temporum varietate, et presertim in Alamanie, Lombardie, Tuscie et aliis Italie partibus, ad quas intravimus, et pro susceptione duarum coronarum nostrarum imperialium, quarum unam in Mediolano, aliam vero et ultimam in alma urbe Romana in basilica beati Petri principis apostolorum de manibus sanctissimi domini nostri Eugenii pape quarti, more divorum imperatorum, nostrorum videlicet predecessorum, feliciter suscepimus, unacum nostra maiestate continue procedendo nobis semper tuo pro posse studuisti, eoque ferventius et diligentius inantea studebis complacere, quo te et tuos singularibus honorum gratiis a nostra celsitudine conspexeris fore insignitum: tibi et per te Johanni, Benedicto et Oswaldo carnalibus, item Andree filio Benedicti filii dicti Ladislai, necnon Nicolao filio Mathius de eadem Kystarkan, uterinis fratribus tuis, vestrisque heredibus et posteritatibus universis, hec arma seu nobilitatis insignia, que in principio seu capite presentium litterarum nostrarum suis apropriatis coloribus arte pictoria figurata sunt et depicta, animo deliberato et ex certa nostre maiestatis scientia dedimus et contulimus ac ex habundantiori plenitudine nostre specialis gratie concedimus et presentibus elargimur, ut vos vestrique heredes et posteritates universe pretacta arma seu nobilitatis insignia more aliorum armis utentium a modo in posterum ubique in preliis, hastiludiis, duellis, torneamentis ac aliis omnibus exercitiis nobilibus et militaribus, [nec non] sigillis, annulis, cortinis, velis, papilionibus sive tentoriis, et generaliter in quarumlibet rerum et

expeditionum generibus sub [mere et] sincere nobilitatis tytulo gerere, gestare, ac omnibus et singulis gratiis, honoribus et libertatibus, quibus ceteri nobiles militesque et clientes regni nostri armis utentes quomodolibet, consuetudine vel de iure, freti sunt et gavisi, gaudere et frui valeatis atque possitis, de talique singularis et specialis gratie antidoto merito exultetis, ac tanto ampliore studio ad honorem cesaree ac regie maiestatis vestra in posterum solidetur intentio, quanto vos largiori cesareo atque regio favore preventos conspicitis et munere gratiarum. In cuius rei memoriam perpetuam presentes litteras sigillo nostro secreto, quo ut rex Hungarie utimur, impendenti communitas vobis duximus concedendas. Datum Posonii, proxima feria quinta ante nativitatem Cristi, anno eiusdem millesimo quadringentesimo tricesimo quarto, regnorum nostrorum anno Hungarie etc. quadragesimo octavo, Romanorum vicesimo quinto, Bohemie quinto decimo, imperii vero secundo.

A czímer: Balra dőlt pajzs kék mezejében balra fordult álló férfi, sűrű göndör hajjal, őszülő bajuszszal és körszakállal; öltözete szabályos ránczokba szedett, térdig érő fehér ing, melyen elől és hátul felülről az ing alsó széléig érő keskeny fekete csík látszik; az alak lábai meztelenek, jobb lábával előre lép; a férfi arcza véres. Az alakkal szemben ágaskodó természetes farkas, két első lábával a férfi mellére támaszkodik; a farkas szügyét alulról balharánt irányban vasmarkolatú egyenes kard szúrja át, a kard markolatánál és kiálló hegyén vércseppek. A férfi jobbjával a farkasnak mellére támasztott két lábát, felemelt baljával az állat orrát fogja. Koronás sisak. Sisakdísz: kék szárnyon balra fordult farkasfej és nyak; a szárny balszélén lévő stilizált kék-fehér felhőből két meztelen kar nyúlik ki; a felső jobbkar a farkas orrát, az alsó balkar az állat alsó állkapcsát fogja. Takaró: kék-fehér (ezüst).

A jelenetes czímer valósággal beszél, elmesél egy epizódot, mely a czímerszerzővel megtörtént. Szinte kiolvassuk a képből, hogy Kistárkányi Dénest éjjel, álmában meglepi egy farkas; és ő ilyen pőrén, éjjeli pongyolában, egy szál karddal és puszta kézzel diadalmasan megküzd vele. A festő e jelenetet a maga teljességében, a czímerszerzőt arczképszerű hűséggel ábrázolva, veszi fel a czímerbe, mig a sisakdíszben az átélt küzdelmet csak részleteiben, és némileg módosítva, ismétli. Ügyességre vall, hogy e jelenetes és jelentéses sisakdíszt kisegítő gyanánt választott szárnyon alkalmazza; másrészt azonban nem helyes, hogy a pajzsot túlságosan magasnak és keskenynek rajzolta. A kép jelentéssel bíró és arczképszerű hűségre törekvő czímereink közt — igaz, a heraldikai szépség rovására — kiváló helyet foglal el.

Kistárkányi Dénes az oklevél szerint leginkább azzal szolgált rá a király kegyelmére, hogy urát császárrá történt koronáztatásakor útjaiban kisérte. Jelen volt Milanoban, hol a lombard vaskoronával és Rómában Szent Péter templomában, hol IV. Eugén pápa a császári koronával övezte Zsigmond fejét. Érdemeiért rokonai is részesek a czímeradományban; ezekről — egy családtag hijján, kinek rokonsági fokát megállapítani nem tudjuk — az oklevél adatai nyomán a következő kis táblázat állítható össze:

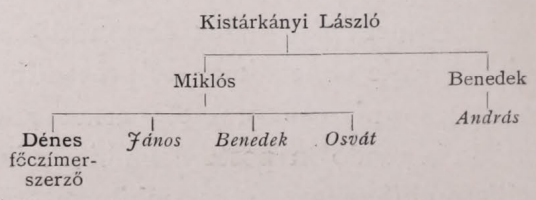

NYOMT. ULLMANN J. BUDAPEST.

XVI. (XLI.) A KISTÁRKÁNYI-CSALÁD CZÍMERE 1434.

XVII. (XLII.)

1435. JANUÁR 3. POZSONY.

ZSIGMOND CSÁSZÁR ÉS KIRÁLY A SZENTBENEDEKI-CSALÁD TAGJAINAK CZÍMERT ÁD.

(Eredetije Vasvármegye levéltárában Szombathelyen. — Turul 1900. 143.)

Relatio Mychaelis Orzaag thesaurarii.

Sigismundus dei gratia Romanorum imperator semper augustus ac Hungarie, Bohemie, Dalmatie, Croatie etc. rex, tibi fideli nostro, Blasio filio condam Bartholomei de Zenthbenedek, salutem gratiamque nostram et omne bonum. A claro lumine troni cesaree aut regie maiestatis, velut e sole radii, nobilitates legittimo iure procedunt, et omnium nobilitatum insignia ab imperatoria seu regia sic dependent serenitate, ut non sit dare alicuius generositatis insigne, quod a gremio non proveniat cesaree aut regie claritatis. Sane attentis et consideratis tuis fidelitatibus et fidelium servitiorum meritis, quibus tu sub locorum et temporum varietate, iuxta possibilitatis tue exigentiam, maiestati nostre studuisti, eoque ferventius et diligentius inantea studebis complacere, quo te et tuos singularibus honorum gratiis a nostra maiestate conspexeris fore insignitos, tibi et per te Johanni et Ladislao carnalibus, ac Georgio filio condam Jacobi de predicta Zentbenedek patrueli fratribus tuis, vestrisque heredibus et posteritatibus universis hec arma seu nobilitatis insignia, que in principio seu capite presentium litterarum nostrarum suis appropriatis coloribus arte pictoria figurata sunt et depicta ac distinctius expressata, animo deliberato et ex certa nostre maiestatis scientia dedimus, donavimus et contulimus, ymmo ex habundantiori plenitudine nostre specialis gratie concedimus et presentibus elargimur, ut vos vestrique heredes et posteritates universe predicta arma seu nobilitatis insignia more aliorum armis utentium amodo inantea ubique in preliis, hastiludiis, duellis, torneamentis et aliis omnibus exercitiis, nobilibus scilicet et militaribus, necnon sigillis, anulis, velis, papilionibus, et generaliter in quarumlibet rerum et expeditionum generibus, sub mere et sincere nobilitatis titulo, quali vos ab universis et singulis cuiuscunque conditionis, preeminentie, status, gradus vel dignitatis existant, harum notitiam evo habituris, insignitos dici, nominari et teneri volumus ac etiam reputari, gestare ac omnibus et singulis gratiis, honoribus et libertatibus, quibus ceteri proceres nobilesque (et) clientes regni nostri armis utentes quomodolibet, consuetudine vel de iure, freti sunt et gavisi, frui et gaudere possitis et valeatis, de talique singularis

et specialis gratie antidoto merito exultetis, ac tanto ampliori studio ad honorem cesaree aut regie maiestatis vestra in antea solidetur intentio, quanto vos largiori favore cesareo aut regio preventos conspicitis et munere gratiarum. In cuius rei memoriam perpetuam presentes litteras nostras sigillo nostro secreto, quo ut rex Hungarie utimur, impendenti communitas vobis duximus concedendas. Datum Posonii, feria secunda proxima post festum circumcisionis domini, anno eiusdem millesimo quadringentesimo tricesimo quinto, regnorum nostrorum anno Hungarie etc. quadragesimo octavo, Romanorum vigesimo quinto, Bohemie quinto decimo, imperii vero secundo.

A rendkívül elhalványult czímer, melyet az eredetinek megfelelő formában, minden kiegészítés és pótlás nélkül mutatunk be, a következő: Balra dőlt pajzs aranynyal keretelt kék mezejében derékig látszó vörös mezű szembenéző lebegő alak, maga előtt kődarabot (?) tart; az alak fején kivehetetlen formájú és szinű süveg. Sisakdísz: a pajzsbeli ábrázolás. Takaró nem látszik, bár kétségtelen, hogy volt. A nagyon megviselt állapotban fenmaradt czímerképből többet nem látunk, sőt az sem bizonyos, hogy az eredetileg olyan volt, a minőnek leírtuk. Lehet, hogy az a kődarab, melyet az alak maga előtt tart, úgy a pajzsban, mint a sisakon voltaképen korona, melyből az alak kinő, és hogy a fején látható tárgy egy bárd, mely az alak fejébe van vágva; legalább a sisakdíszben lévő ábrázolás, az itt-ott látható arany- és ezüst-nyomoknál fogva is, inkább erre mutat. A czímerben heraldikai szempontból legnevezetesebb a pajzs aranykeretelése, melynek középkori adományozott czímereink közt ez a legrégibb példája.

A czímerszerző Szentbenedeki Balázs, ki két testvére és egy unokatestvére társaságában kapja az imént leírt czímert. Az adományról szóló oklevél a kitüntetettek érdemeit nem részletezi, hanem azokról teljes általánosságban beszél.

A czímernyerők egy elfeledett nemzetségnek, a Jöre (Jure) genusnak leszármazottai, melynek kimutatható első őse a XIII. század második felében élt *Péter*. A nemzetség ősi széke Vas vármegye s az egyes birtokok, melyekről az ivadékok családi nevöket vették: Szentbenedek, Petrócz, Prosznyákfalva. A három testvér a Szentbenedeki-, az unokatestvér az Prosznyákfalvi Prosznyák-ágnak a sarja. A nemzetség harmadik ágazata, a Petróczi- és Henczelfi - családok, nemzedékrendileg már régebben elváltak a czímerszerzők ágától. A Szentbenedeki-családról, e néven legalább, a XV. század vége óta megszünik minden emlékezés; a Prosznyákok ellenben a XVIII. század közepén is szerepelnek, s így lehet, hogy a család ma is él.

A czímer későbbi használatára nézve, miből az eredeti elmosódott czímerképnek tárgyát és szineit pontosan megállapíthatnók, semmi adattal sem rendelkezünk.

XVII. (XLII.) A SZENTBENEDEKI-CSALÁD CZÍMERE 1435.

XVIII. (XLIII.)

1447. OKTÓBER 13. TEMESVÁR.

HUNYADI JÁNOS KORMÁNYZÓ POGÁNY MIKLÓS TORDAI POLGÁRNAK CZÍMERT ÁD.

(Eredetije a gr. Bethlen-családnak a Magyar Nemzeti Múzeumban őrzött levéltárában. — Turul 1889. 78.)

Johannes de Hwnyad regni Hungarie gubernator tibi circumspecto Nicolao Pogan civi civitatis Thordensis salutem et omnis boni continuum incrementum. A claro lumine troni principis, velud a sole radii, nobilitates legittimo iure procedunt, et omnium nobilitatum insignia a principe sic dependeret liberalitate, ut non sit dare alicuius generositatis insigne, quod a gremio non proveniat principis claritatis. Sane attentis et consideratis tuis fidelitatibus, quibus tu sub locorum et temporum varietate iuxta tue possibilitatis exigentiam cum sumpme fidelitatis constantia et sollicitudine indefessa sacre regni Hungarie corone et expost nobis studuisti, eoque ferventius et diligentius in antea studebis complacere, quo te et tuos singularibus honoribus et gratiis a nobis conspexeris fore insignitos, tibi tuisque heredibus et posteritatibus universis hec arma et nobilitatis insignia, que in principio seu capite presentium litterarum nostrarum suis appropriatis coloribus arte pictoria figurata sunt et depicta ac distinctius expressata, animo deliberato et ex certa nostra scientia, auctoritate nostre gubernationis dedimus, donavimus et contulimus, imo damus, donamus et conferimus de plenitudine nostre specialis gratie, concedimus et presentibus elargimur, ut tu tuique heredes et posteritates universe predicta arma seu nobilitatis insignia more aliorum nobilium armis similiter utentium a modo in antea et imposterum ubique locis, in preliis videlicet et hastiludiis, duellis, torneamentis et aliis omnibus atque singulis exercitiis, nobilibus scilicet et militaribus, nec non sigillis, anulis, torquis, velis, papilionibus sive tentoriis et generaliter in quarumlibet rerum et expeditionum generibus sub mere et nobilitatis sincere titulo, quali vos a quibuslibet conditionis, dignitatis et preeminentie atque status hominibus dici, nominari ac reputari, gerere, gestare ac omnibus et singulis generis honoribus et libertatibus, quibus ceteri proceres, nobiles et clientes regni Hungarie similiter armis utentes quomodolibet, consuetudine vel de iure, freti sunt et gavisi, uti, frui et gaudere atque potiri valeatis. Gaudeatis itaque de tali singulari et specialis gratie antidoto et merito exultetis, ac ampliori studio ad honorem nostrum vestra deinceps et in antea sollidetur

intentio, quanto vos largiori favore nostro preventos conspicitis et omne *(igy)* gratiarum. In cuius rei memoriam firmitatemque perpetuam presentes litteras nostras pendentis sigilli nostri, quo uti gubernator regni Hungarie utimur, munimine roboratas duximus concedendas. Datum in Themeswar, feria sexta proxima ante festum beati Galli confessoris, anno domini millesimo quadringentesimo quadragesimo septimo.

A czímer: Balra dőlt pajzs vörös mezejében lebegő sárga (arany) koronából kinövő természetes sárgás szinű pelikán-fej. Sisakdísz: a pajzsalak. Takaró: vörös-sárga. (A takaró a pelikán természetes sárgás szinét és nem a heraldikai sárga szint ismétli.) A czímerkép hibájául róhatjuk föl, hogy a festő a tárcsapajzsot távlatosan rajzolta, hogy a takaró egyik szinéül természetes szint választott és hogy a czímerben kerülte a fémet, holott a keretben bőven alkalmazta; ellenben a czímer előnyére válik a nemes egyszerűség, a jó elhelyezés és a helyes arány, mi ellen csak annyiban vét, hogy a sisakdísz a pajzsbeli alakhoz képest nyomott.

A czímeres levél legnagyobb érdeke annak kiadójában, Hunyadi János kormányzóban van. Volt alkalmunk szólni arról (l. e füzetben III. sz. alatt), hogy az armálisai mily ritkák. Ennek az armálisnak érdekességéhez nagyban hozzájárul még az, hogy az a szöveg szerint nem nemes részére szól, kit az oklevél a városi polgárokat megillető «circumspectus» czímzéssel illet. Egy szó sincs az egyébként is teljesen chablonszerűleg fogalmazott oklevélben, a mely arról szólna, hogy a czímert nyerő Pogány Miklós tordai polgár egyúttal nemességet is kapott; más forrásból tudjuk csakis, hogy a kitüntetett ekkor, legalább jogilag, már nemes ember volt.

Pogány Miklós családjáról a gr. Bethlenek levéltára őrzött meg egyet-mást. Ebből tudjuk, hogy a czímernyerő 1447-ben a tordai sókamarának volt kezelő tisztje. Polgár létére tiszttársával Szindi Imrével együtt részt vett Hunyadi János harczaiban a Vaskapunál, Havasalföldön és a Balkán-félszigeten, és vére hullásával szerzett érdemeket jutalomra és kitüntetésekre. Az 1447. évben egymást érik az őt illető oklevelek. Ezek között legnevezetesebb az, melylyel a kormányzó a küküllői királyi várhoz tartozó Tatárlakát örök jogon neki adományozza. Az okt. 12-én kelt adománylevél a tordai városi polgárt jogilag az ország birtokos nemesévé tette és így nem csoda, ha az egy napra reá kiadott czímereslevélben sincs meg az a külön formula, a melylyel a nemességet szokták adományozni.

A nemessé lett tordai polgár még közel húsz éven át élőként szerepel az oklevelekben; ő a család gazdagságának és tekintélyes voltának megalapítója, mit bizonyít az is, hogy fia Tamás az előkelő Czegei Wass-családból házasodott. A czímerszerző családja fiágon nem soká virágzott, mert dédunokája, Miklós, a Tatárlaki Pogányok utolsó fisarja. A leányágon leszármazók egyike, Váradi Borbála a XVII. században Bethleni Bethlen Jánosnak († 1678) volt neje és az ő révén kerültek a Pogányokra vonatkozó iratok a gr. Bethlen-család levéltárába.

XVIII. (XLIII.) POGÁNY MIKLÓS CZÍMERE 1447.

XIX. (XLIV.)

1456. MÁRCZIUS 15. BUDA.

V. LÁSZLÓ KIRÁLY A DISZNÓSI-, CSERI- ÉS SZÁRCSÁDI-CSALÁDBELIEKNEK CZÍMERT ÁD.

(Eredetije a Kubinyi-család kóvári levéltárában. — Turul 1887. 66.)

Commissio propria domini regis.

Ladislaus dei gratia Hungarie, Bohemie, Dalmatie, Croatie etc. rex, ac Austrie et Stirie dux, necnon marchio Moravie etc., tibi fideli nostro Nicolao filio Petri de Dyznos, nobili comitatus Hontensis, salutem gratiamque nostram regiam et favorem. A claro lumine throni regie maiestatis, velut e sole radii, nobilitates legittimo iure procedunt, et omnium nobilitatum insignia a regia dependent claritate, ita ut omne nobile generositatis insigne a gremio proveniat regie maiestatis. Sane tum ad nonnullorum fidelium nostrorum humilime supplicationis instantiam, per eos pro parte tua nostre propterea porrecte maiestati, tum etenim consideratis tuis fidelitatibus et fidelium obsequiorum gratuitis meritis, quibus tu, uti didicimus, prefato regno nostro Hungarie sacreque eius corone regie et tandem etiam nobis, sub locorum et temporum diversitate, iuxta tue possibilitatis exigentiam, cum omni fidelitatis constantia [ferven]tisque animi zelo studuisti, eoque ferventius et diligentius in posterum studebis complacere, quo te et tuos singularibus honorum gratiis a nostra celsitudine conspexeris fore insignitos, tibi et per te Ladislao filio Nicolai de prefata Dyznos, fratri tuo condivisionali, item Johanni filio Ladislai de Cher, necnon Stephano et Johanni filiis Pauli de Zarchaad, nepotibus tuis, vestrisque heredibus et posteritatibus universis, hec arma seu nobilitatis insignia, prout et quemadmodum ipsa arma seu nobilitatis insignia in principio seu capite presentium litterarum nostrarum suis appropriatis coloribus arte pictoria figurata sunt et distinctius expressata, animo deliberato et ex certa nostre maiestatis scientia dedimus et contulimus, immo ex habundantiori plenitudine nostre specialis gratie concedimus et presentibus elargimur, ut vos ac heredes et posteritates universe pretacta arma seu nobilitatis insignia more aliorum armis utentium a modo in posterum ubique in preliis, hastiludiis, torneamentis, duellis ac aliis omnibus exercitiis nobilibus et militaribus, necnon sigillis, velis, cortinis, anulis, papilionibus et generaliter in quarumlibet rerum et expeditionum generibus, sub mere et sincere nobilitatis titulo, quali vos ab universis et singulis, cuiuscunque preeminentie, status, gradus vel dignitatis existant, insignitos dici ac veros nobiles nomi-

nari . . . volumus et etiam reputari, gestare, omnibusque et singulis gratiis, honoribus et libertatibus, quibus ceteri proceres, nobiles, milites et clientes regni nostri armis utentes quomodolibet, consuetudine vel de iure, freti sunt et gavisi, frui, gaudere . . . valeatis, de talismodi singularis et specialis nostre gratie antidoto merito exultetis, et tanto ampliori studio ad honorem nostre maiestatis vestra de cetero solidetur intentio, quanto vos largiori favore regio preventos esse conspicitis et munere gratiarum. In cuius rei memoriam firmitatemque perpetuam presentes litteras nostras secreto sigillo nostro, quo ut rex Hungarie utimur, inpendenti munitas duximus concedendas. Datum Bude, feria secunda proxima post festum beati Gregorii pape, anno domini millesimo quadringentesimo quinquagesimo sexto, regnorum nostrorum anno Hungarie etc. sexto decimo, Bohemie vero tertio.

A czímer: Balra dőlt pajzs kék mezejében kinövő, szembenéző pánczélos gyermek, hosszú szőke hajjal; kézelővel ellátott vaskeztyűs jobbjában vörös markulatú és keresztvasán fölül is vörös egyenes pallost tart, hasonló vaskeztyűs balját mellére szorítja; az alak fején sisak, ezen fehér kendő-tekercs, melyről jobb oldalt fehér kendő foly alá; a kendő egyik szárnya lefelé függ, a másik felfelé lebben; a sisakon a tekercsbe tűzve három, vörös-fehér-kék strucctoll. Sisakdísz: a pajzsalak. Takaró: kék-vörös. A czímernek legfőbb hibája a pajzsnak távlatos ábrázolásán és a takarók nehézkes voltán kívül leginkább a strucctollaknak az az elrendezése, hogy a szélső kék toll közvetlenül a pajzs kék szine mellé esik. Egyébként a czímer, mint fegyverzetet ábrázoló korhű kép, figyelemre méltó. A pánczélba öltözött gyermek kétségtelenül a kitüntetett életéből egy epizódnak emléke.

A czímerszerzőnek, Disznósi Miklósnak, családja hontmegyei eredetű, melynek első ismert őse a XIV. század elején élt *Gál*; ennek dédunokája a kitüntetett. Érdemeiről a hozzá intézett oklevél nem ad bővebb felvilágosítást; csak általánosságban magasztalja a szent korona és a király iránt tanusított hűségét. Disznósi Miklósnak fia nem volt; ezért a czímeradományban két leányától származott unokái és egy unokatestvére részesülnek. Mindezekről a következő kis leszármazási tábla állítható össze:

Nyomt Ullmann J. Budapesten IV.

XIX. (XLIV.) A DISZNÓSI-, CSERI- ÉS SZÁRCSÁDI-CSALÁDOK CZÍMERE 1456.

XX. (XLV.)

1460. FEBRUÁR 21. BUDA.

MÁTYÁS KIRÁLY BOTHFALVI BOTH JAKAB FIAINAK CZÍMERT ÁD.

(Eredetije Both Gyula családi levéltárában Eperjesen. — Turul 1901. 38.)

Relatio Benedicti de Thwrocz.

Mathias dei gratia rex Hungarie, Dalmatie, Croatie etc. vobis fidelibus nostris, Silvestro, Johanni et Gallo filiis Jacobi Bod de Bodfalwa, nobilibus comitatus de Vng, salutem gratiamque nostram regiam et favorem. A claro lumine throni regie maiestatis, velut e sole radii, nobilitates legittimo iure procedunt, et omnium nobilitatum insignia a regia claritate dependent, ita ut omne nobile generositatis insigne a gremio proveniat regie maiestatis. Sane attentis et in nostris precordiis digna mentis consideratione pensatis multimodis vestris fidelitatibus et fidelium servitiorum gratuitis meritis, quibus vos pro nostri honoris augmento et regni nostri statu tuendo continue maiestati nostre laudabiliter studuistis, eoque ferventius et diligentius in antea studebitis complacere, quo vos et vestros singularibus honorum gratiis a nostra celsitudine conspexeritis fore insignitos, vobis igitur et per vos vestris heredibus et posteritatibus universis hec arma seu nobilitatis insignia, prout et quemadmodum ipsa arma seu nobilitatis insignia in principio seu capite presentium litterarum nostrarum suis appropriatis coloribus arte pictoria figurata sunt et distinctius expressata, animo deliberato et ex certa nostre maiestatis scientia dedimus et contulimus, ymmo ex habundantiori plenitudine nostre specialis gratie concedimus et presentibus elargimur, ut vos vestrique heredes et posteritates universe pretacta arma seu nobilitatis insignia more aliorum armis utentium a modo in antea ubique in preliis, hastiludiis, duellis, torneamentis ac aliis omnibus exercitiis nobilibus et militaribus, nec non in sigillis, anulis, velis, cortinis et generaliter in quarumlibet rerum et expeditionum generibus sub mere et sincere nobilitatis titulo, quali vos et vestros heredes ab [omnibus] et singulis cuiuscunque conditionis, preeminentie, status, gradus vel dignitatis existant, insignitos dici et veros nobiles nominari et teneri volumus ac etiam reputari [et haberi], omnibusque aliis et singulis gratiis, honoribus [et] libertatibus, quibus ceteri proceres, nobiles, militesque et clientes regni nostri armis utentes quomodolibet, consuetudine vel de iure, freti sunt et gavisi, frui et gaudere possitis et valeatis, de talismodique singularis et specialis nostre gratie antidoto merito exul-

tetis, ac tanto ampliori studio ad honorem regie maiestatis vestra in antea solidetur intentio, quanto vos et vestros largiori favore regio preventos conspicitis et munere gratiarum. In cuius rei memoriam firmitatemque perpetuam presentes litteras nostras secreti sigilli nostri, quo ut rex Hungarie utimur, impendenti communitas duximus concedendas. Datum Bude, feria quinta proxima ante festum cathedre beati Petri apostoli, anno domini millesimo quadringentesimo sexagesimo.

A czímer: Balra dőlt pajzs vörös mezejében kék balharánt pólya, az egész fölött balra fordult pánczélos álló alak; az alak fején leeresztett sisak, melyből arczának igen kis része látszik ki, kezein kézelős vaskeztyű, a derékig érő pánczél alól kilátszik a térdig érő pánczéling, lábain sínpánczél és hegyes pánczélczipő, ballábával előre lép; balkarján hátul négyszögletes fapajzsot, kezeiben hosszú nyelű fa-számszeríjjat tart, könyökben hajlott jobbjával hátúl az íjj nyelét a ravasznál fogja, baljával a húrt feszíti; a számszeríjj a ív fölött érczgombban végződik. Sisakdísz: vörös zárt szárnypár kék balharánt pólyával megrakva. Takaró: vörös-fehér (valószinű, hogy a takaró egyik szine kék volt és csak kopás következtében vált fehérré).

A czímerkép a legbecsesebb viselettörténeti emlékek közé tartozik. Egy korbeli pánczélos vitézt mutat be teljes felszerelésében; különösen pontos a pánczélnak, a pajzsnak és a számszeríjjnak rajza. Ez előnyök mellett a heraldikai hibák eltörpülnek, így például: hogy a vörös mezőt kék mesteralak vágja, hogy ugyan e színösszetétel a sisakdíszben ismétlődik; kifogást lehetne a nagyon is foszlányszerűleg stilizált takaró ellen is tenni.

Az armális szövege nem részletezi a kitüntetett testvérek, *Bod* Szilveszter, János és Gál érdemeit, csak annyit mond, hogy ezek a király pártján voltak és sejteti, hogy Mátyás királylyá választásában is volt részök. A czímer a szövegben leirva nincs; de nem valószinűtlen a feltevés, hogy a pánczélos alak az 1459-ben létesített híres fekete sereg vitézeinek mutatja felszerelését.

A czímernyerő Bodfalvi Bod- (ma Both) család sárosmegyei eredetű, egyik ősi birtoka itt az utóbb Ásguth-tal elcserélt Felsősebes, melyre IV. László királytól kaptak adományt. Ez adomány emlékét a családi levéltárnak legrégibb, 1319-ből való oklevele őrizte meg. A családi név egy But nevű őstől ered, ki a XIV. század elején élt. Idők folyamán a család Ungmegyében is elterjedett s a czímerszerzők is ide valók. A Károly király 1324. évi adományából származó ungmegyei birtokok egyike Kistarnócz, utóbb Bothfalva nevet visel és erről nevezi magát a család egyik ága; a másik ág Bajnáról írja nemesi előnevét. Pallosjogot 1339-ben, majd utóbb 1438-ban Albert királytól kapnak.

Annak nincs a családi levéltárban semmi nyoma, hogy Mátyás király ezt a koronáztatása előtt kelt czímeradományt utóbb újabb pecsétjével megerősítette volna, a mi pedig az 1464. évi nagycsütörtöke előtt kiadott adományok érvényességéhez elkerülhetetlenül szükséges volt.

NYOMT. ÜLLMANN JÓZSEF BUDAPESTEN.

XX. (XLV.) A BOTHFAIVI BOTH-CSALÁD CZÍMERE 1460.

XXI. (XLVI.)

1474. MÁJUS 27. BUDA.

MÁTYÁS KIRÁLY MÉREI TAMÁS DEÁKNAK ÉS ROKONAINAK CZÍMERT ÁD.

(Eredetije néhai Szalay Agostonnak ideiglenesen a M. Nemzeti Múzeumban őrzött gyüjteményében. — Turul 1888. 121.)

Commissio propria domini regis.

Mathias dei gratia rex Hungarie, Bohemie, Dalmatie, Croatie, Rame, Servie, Gallicie, Lutimirie, Comanie, Bulgarieque, necnon Slesie et Lucenburgensis dux ac marchio Moravie et Lusatie etc. fideli nostro nobis sincere dilecto, nobili Thome litterato, filio quondam Gasparis de Mere, salutem gratiamque nostram regiam. Quamvis regium solium aliquid iugiter agere deceat, quo regalis nominis gloria possit attolli, illud tamen thezauris eius signanter apponitur, per quod ad virtutem, que splendor est regalis celsitudinis, homines sub spe premiorum inducuntur, dum scilicet personis meritis cum regio favore debitus honor impenditur. Cum itaque ad fidelis nostri dilecti, reverendi in Christo patris, domini Gabrielis episcopi ecclesie Albensis Transsiluane humillime supplicationis instantiam pro tui parte nostre propterea porrecte maiestati, tum exinde consideratis tuis fidelibus servitiis, sacre huius regni nostri Hungarie corone ac nostre maiestati sub diversis locorum et temporum varietatibus iuxta tue possibilitatis exigentiam constanter exhibitis, aliisque tuis virtutibus, quibus apud nos fidedigno testimonio multipliciter commendaris, etiam presertim ut in posterum eo diligentius obsequiis nostris intendere studeas, quo te et tuos maioribus honorum gratiis a nobis conspexeris fore insignitos, tibi Thome prefato, ac per te Johanni et Petro germanis tuis, necnon alteri Johanni filio quondam Stephani de eadem Mere, patrueli vestro, vestrisque heredibus et posteritatibus universis hec arma seu nobilitatis insignia, scutum videlicet coloris celestini aëreis varietatibus designatum, in cuius spatio pellicanus existit viridibus pennis, alis extensis, colo circumflexo, capite aureis radiis ornato, pectore rostro perforato, sanguine ab imo ipsius pectoris emanante, cruribus pedibusque rubeis, habens stellam lunamque aureas sub pedibus ipsis, prout in principio harum nostrarum litterarum arte pictoria figurata clarius existunt distinctiusque expressata, animo deliberato et ex certa nostra scientia, immo ex mera nostra liberalitate ac potestatis nostre regie plenitudine damus, concedimus ac etiam elargimur per presentes. Volentes, ut vos vestrique heredes et successores universi pretactis armis seu nobilitatis insigniis more aliorum nobilium regni nostri

armis utentium a modo in posterum et imperpetuum ubique in preliis, hastiludiis, torneamentis, duellis ac aliis omnibus exercitiis nobilibus et militaribus, necnon sigillis, vellis, cortinis, annulis et generaliter in quarumlibet rerum et expeditionum actibus et generibus cum omnibus et singulis gratiis, honoribus et libertatibus, quibus ceteri nobiles dicti regni nostri armis utentes quomodolibet, consuetudine vel de iure, utuntur et gaudent, uti, gaudere et frui libere possitis et valeatis. In cuius rei memoriam firmitatemque perpetuam presentes litteras nostras secreto sigillo nostro, quo ut rex Hungarie utimur, inpendenti communitas duximus concedendas. Datum Bude, feria sexta proxima ante festum Penthecostes, anno domini millesimo quadringentesimo septuagesimo quarto, regnorum autem nostrorum anno Hungarie etc. decimo septimo, coronationis undecimo, Bohemie vero sexto.

A czímer: Álló tárcsa-pajzs kék mezejében a pajzslábban fekvő arany félhold ölében hatágú arany csillag, melynek felfelé álló hatodik ága hiányzik; ez ág helyén vörös lábú és csőrű balra fordult zöld pelikán áll, kiterjesztett szárnyakkal, fején arany sugaras taréj; lehajtott csőrével mellét tépi, melyből vér csöpög. Balra néző arany sisak. Sisakdísz: a pajzsalak. Takaró: kék-arany.

A késői csúcsíves izlésben tartott czímerben feltünő az, hogy a pelikánt nem a szokott heraldikai ábrázolásban mutatja, a mint fészekben ül és melle vérével fiait táplálja, hanem oly formában, hogy ha a szöveg nem mondaná meg világosan, hogy a czímeralak pelikán, a képből nem ismernénk reá. A pajzsnak plasztikus rajza és a takarók nehézkes volta a késői gothika eredménye.

A czímeres levél ama kisebb csoporthoz tartozik, melyekben a kapott czímert a szöveg le is írja. Ebben az esetben a leirás megegyezik a rajzzal; csak az az egy eltérés van a kettő között, hogy a leirás a pajzs mezejét felhőzött kéknek mondja, a festő azonban heraldikai kéket alkalmazott. Arról, hogy a csillagnak egy ága hiányzik, a leirás nem szól; valamint arról sem, hogy a pajzson arany sisak van. Ebből valószinű, hogy a sisak mázául választott arany a véletlen dolga és nem jelent kitüntetést, mire a czímerszerző, ki nem töltött be országos, előkelő tisztet, nem is szolgált rá. Sőt az a körülmény, hogy czímerét leginkább Gábor erdélyi püspök közbenjárásának köszönheti, arra vall, hogy a királyi kegy kieszközlésénél pártfogóra volt szüksége.

A czímerszerzőről, Mérei Tamásról, Gáspár fiáról közelebbi adataink nincsenek; tanult ember lehetett, legalább ezt mutatja a neve mellett álló «litteratus» jelző. Érdemeit nem a harcztéren szerezhette, mert a czímerben nincs hadimesterségre való motivum; a czímerkép inkább az önfeláldozás, a rokonok iránt való áldozatkészség jelvénye. A királyi kegyben részesek testvérei és egy unokatestvére is. Ez a czímerszerző ág azonban néhány évtizedre rá, még a mohácsi vész előtt kihalt.

A családnak másik ága, a melyből a XVI. században élt Mérey Mihály nádori helytartó és a ma élő nemzedék ered, lényegében ugyanoly czímerrel él, a minőt Mátyás király adott; csakhogy az inkább phœnix-hez hasonló madár olyanra változott, a minőnek a pelikánt szokták ábrázolni. Így pl. Mérey Mihály 1564. évi pecsétjén leveles-koronán álló balra fordult pelikán van, mely melle vérével három fiát táplálja; a czímert jobbról fogyó félhold, balról csillag kiséri; más pecséteken pedig a czímerkép jobbra fordul. A czímer alapeszméje tehát nem változott.

XXI. (XLVI.) A MÉREY-CSALÁD CZÍMERE 1474.

XXII. (XLVII.)

1476. JÚNIUS 11. BUDA.

MÁTYÁS KIRÁLY PYBER BENEDEKET NEMESSÉ TESZI ÉS NEKI CZÍMERT ÁD.

(Néhai Paur Iván gyüjteményében volt hű másolat után; eredetijének holléte ismeretlen. — Turul 1894. 75.)

Nos Mathias dei gratia rex Hungarie, Bohemie etc. tibi fideli nostro dilecto, egregio Benedicto Pyber provisori castri nostri Budensis et castellano Wisegradiensi etc. salutem gratiamque nostram regiam et omne bonum. Excelsa principum consuevit dignitas inter cetera suorum operum gesta munifica hanc curam habere precipuam, ut subditorum suorum conditione statuque et virtutibus pensatis, unumquemque iuxta merita nobilitatum gradus regalis extollat munificentia; sic enim principum provida extolletur discretio et subditorum animus ad opera virtutum longe ferventius accendetur. Sane itaque attentis et consideratis tuis fidelitatibus et servitiorum tuorum preclaris meritis, quibus te maiestati nostre gratum reddere studuisti et acceptum, te et per te fratres tuos carnales a rusticitatis et ignobilitatis statu, in quo hactenus, tanquam ab ignobilibus nati parentibus, exstitistis, de mera nostra auctoritate et regie potestatis plenitudine, animo deliberato et ex certa scientia eximendos duximus nobilitandos, ymo nobilitamus et cetui verorum nobilium regni nostri aggregamus, connumeramus et applicamus, decernentes, ut a modo deinceps tu et fratres tui predicti (ac) heredes et posteritates universi, tanquam a nobili sanguine descendentes, veri nobiles habeantur et reputentur. Et insuper in signum huiusmodi nobilitationis tibi, Benedicto Pyber, et per te dictis fratribus tuis carnalibus vestrisque heredibus et posteritatibus universis hec arma seu nobilitatis insignia, videlicet formam scuti in campo celestino et eius medio unam rotam albam molendini fluvialis et supra scutum galeam albam, in summitate eiusdem galee similiter rotam albam instar prioris, prout hec in principio presentium litterarum nostrarum arte pictoria cum tectura floribusque et retropendiis celestinis et albis, ceterisque ornamentis ipsius galee, suis appropriatis coloribus depicta et figurata sunt, de mera nostra auctoritate et regie potestatis plenitudine, animo deliberato et ex certa nostre maiestatis scientia dedimus, donavimus et contulimus, damusque, donamus et concedimus ac presentibus elargimur, (volentes), ut tu fratresque tui et heredes ac posteritates pretacte huiusmodi arma seu nobilitatis insignia more aliorum nobilium armis utentium a modo

deinceps ubique in preliis, hastiludiis et torneamentis aliisque omnibus exercitiis nobilibus et militaribus, necnon annulis, velis et papilionibus, generaliter vero in quarumlibet rerum et expeditionum generibus, sub mere et sincere nobilitatis titulo, quali vos ab universis cuiuscunque status, gradus et preeminentie hominibus insignitos esse dici volumus et nominari, gestare, omnibusque et singulis illis gratiis, honoribus et prerogativis ac libertatibus, quibus ceteri nobiles regni nostri armis utentes quomodolibet, de iure vel de consuetudine, fruuntur et gaudent, frui et gaudere valeatis, tantoque ampliori studio et diligentia ad obsequia regia et sacre corone vestra de cetero solidetur intentio, quanto vos largiori favore regio et benivolentia decoratos conspexeritis et munere gratiarum. In cuius rei memoriam firmitatemque perpetuam presentes litteras nostras fieri ac secreti sigilli nostri appensione muniri fecimus. Datum Bude, feria tertia proxima post festum sancte trinitatis, anno domini millesimo quadringentesimo septuagesimo sexto, regnorum nostrorum anno Hungarie etc. decimo nono, Bohemie vero octavo.

Relatio Petri Gereb de Wingarth
capitanei superioris Slesie.

A czímer: Balra dőlt pajzs kék mezejében ezüst négyküllős fogas malomkerék. Sisakdísz: a pajzsalak (azzal a különbséggel, hogy míg a pajzsban a kerék agya kerek, itt négyszögletes). Takaró: kék-ezüst. A czímertáblán a sisakdísztől balra és jobbra a czímerszerző nevének kezdőbetűi: B. P. (Benedictus Pyber.) A minden dísz nélkül megfestett békés jellegű czímer valószínűleg a kitüntetettnek vagy családjának foglalkozására utal. A czímerkép, az oklevél leirása szerint vizi malomkerék s így a család a czímer-szimbolika értelmében molnár-mesterséggel foglalkozhatott.

A czímer szerzője, kit az oklevél közvetlenül szólít meg, Pyber Benedek a budai királyi vár sáfárja és visegrádi várnagy. Paraszt szülőktől származott és közelebbről nem részletezett érdemeinél fogva, meg nem nevezett testvéreivel együtt, egyszerre kap nemességet és nemességi czímert. Az oklevél tehát a legteljesebb szövegű armálisok közé tartozik, mert benne a nemességadomány együtt jár a czímerrel, s ez utóbbit röviden a szöveg is leírja.

A nemességre emelt Pyber-családról ez egy adaton kívül semmit sem tudunk. A czímerszerző Benedekről egy oklevél a következő 1477. évben is azt mondja, hogy a budai várban udvari sáfár. Tudomásunk van egy másik, ma is élő Pyber-családról, mely nemesi előnevét Gyerkényről irja. Van-e nemzedékrendi összefüggés a kettő közt, adatok hijjában nem tudjuk. A Gyerkényi Pyberek czímere a most leirttól merőben különböző s így czímerhasonlóság a közös leszármazást nem támogatja.

NYOMT. ULLMANN J. BUDAPEST.

XXII. (XLVII.) PYBER BENEDEK CZÍMERE 1476.

XXIII. (XLVIII.)

1480. FEBRUÁR 2. BUDA.

MÁTYÁS KIRÁLY NAGYLUCSEI ORBÁNNAK ÉS ROKONAINAK, A NAGYLUCSEI DÓCZY-CSALÁD ŐSEINEK CZÍMERT ÁD.

(Eredetije a hg. Batthyányak körmendi levéltárában. — Turul 1898. 66.)

Commissio propria domini regis.

Mathias dei gratia rex Hungarie, Bohemie etc. fideli nostro dilecto, venerabili et magnifico Vrbano de Naghlwche, preposito ecclesie sancti Nicolai episcopi de Alba, thesaurario nostro, salutem et gratiam nostram regiam et omne bonum. Etsi regibus principibusque terrarum ea precipue virtus naturaliter inesse debeat, ut cunctorum fideliter sibi obsequentium actus et merita dignis prosequantur retributionibus, eos tamen quos integra fides, virtus commendabilis premium excellens digniores efficiunt, ampliori debent amplecti benivolentia, prestantiori prosequi munere gratiarum; sic enim et principum laudabitur prudentia et subditorum animi ad obsequia regia ferventiores redduntur. Hinc est igitur, quod cum tu, fidelis nobis sincere dilecte, prout experientia propria nostra de te maiestati nostre testimonium reddit, ab ineunte etate tua servitiis nostris regalibus applicueris et curiam nostram regiam secutus fueris, omni fidei constantia et magna fidelitatis perseverentia continue nobis et lateri nostro adherendo, in cunctis rebus nostris, prosperis scilicet et adversis, ita fideliter et ita sinceriter maiestati nostre et sacre regni nostri Hungarie corone servivisti, ut te nobis undique gratum reddideris et acceptum, personamque tuam laudibus decorandam ac merita tua totiens accumulata digne a nobis premianda comparasti. Quorum omnium intuitu volentes et nos tibi nostre regalis munificentie benivolentiam ostendere singularem, hec arma seu nobilitatis insignia, videlicet clipeum manerie bipartitum, rubeo scilicet superius et celestino inferius coloribus indirecte per medium sibi inmediate correspondentibus distinctum; in quo equidem clipeo ipso colore rubeo leonem album, capiti sublimato, ore aperto ac cauda in altum supra dorsum erecta, tenendo in pedibus anterioribus aureum pomum; ac supra clipeum galeam retropendiis vestitam et supra galeam stellam unam auream cum sex radiis refulgentem; in inferori autem parte ipsius clipei super colore celestino aliam stellam auream cum eisdem sex radiis micantem, prout et quemadmodum in capite presentium litterarum nostrarum sibi appropriatis coloribus pictoria arte expressius et distinctius figurata sunt et depicta, tibi et per te nobilibus Blasio et Johanni carnalibus, necnon Francisco filio quondam Bene-

dicti fratrueli fratribus tuis, eorundemque heredibus et posteritatibus universis ex certa nostre maiestatis scientia dedimus, donavimus et contulimus, immo damus, donamus et conferimus, ut tu dictique fratres tui ac eorundem heredes et posteritates universe, a modo imposterum perpetuis semper futuris temporibus arma seu nobilitatis insignia memorata et hic depicta instar aliorum nobilium regni nostri armis utentium, ubique in preliis, duellis, hastiludiis, torneamentis et cunctis aliis actibus rebusque ac exercitiis militaribus, item sigillis, anulis, velis, cortinis et papilionibus vestris, sub mere et sincere ac vere nobilitatis titulo, omnibusque aliis libertatum prerogativis et privilegiis, quibus alii nobiles regni nostri armis utentes gaudent et fruuntur quolibet, consuetudine vel de iure, ferre, gestare ac eis in omnibus uti et gaudere possis et valeas, possintque et valeant fratres tui prescripti ac eorundem heredes posteritatesque et successores universi, tantoque ampliori studio erga regium honorem et statum tua fratrumque tuorum prefatorum ac successorum eorundem deinceps sollidetur intentio, quanto vos largiori favore preventos conspicitis et munere gratiarum. In cuius rei memoriam firmitatemque perpetuam presentes litteras nostras privilegiales pendentis sigilli nostri secreti munimine roboratas duximus concedendas. Datum Bude, in festo purificationis beate Marie virginis, anno domini millesimo quadringentesimo octuagesimo, regnorum nostrorum Hungarie etc. anno vigesimo secundo, Bohemie vero undecimo.

A czímer: Álló pajzs vörössel és kékkel balharánt vágva; fönt a vágóvonalon jobb felé lépő fehér oroszlány, kiöltött arany nyelvvel, első lábai közt arany golyót (a leirás szerint arany almát) tart; lent hatágú arany csillag. Jobbra fordult sisak. Sisakdísz: arany-vörös-kék tekercsen egyik ágára állított arany hatágú csillag. Takaró háromszinű: kék-vörös-arany. A késői gothika nehézkes modorában rajzolt czímernek legfőbb hibája a kék mező csillagának kicsiny volta, továbbá az eltörpülő sisakdísz, melyet igen jól lehetett volna egy kisegítő szárnyon alkalmazni, mint pl. a Palugyay-czímernél látjuk (l. I. füzet XXI. sz.); végül a sisak helyzete, mely jobbra néz, holott a czímerkép balra fordul.

A czímerszerző Nagylucsei Orbán királyi kincstartó, székesfehérvári prépost, a későbbi egri püspök; egy csallóközi jobbágy gyermeke, majd Mátyás király nagybefolyású híve, ki családja, a Nagylucsei Dóczyak fényének és gazdagságának ép úgy megalapítója, mint Bakócz Tamás az Erdődyekének. Ő szerzi a nemességet, a czímert, az óriási uradalmakat. A királyi kegy fényében részelteti testvéreit és unokaöcscsét Ferenczet, ki a XVI. század óta Dóczy nevet viselő főúri család alapítója.

Mátyás király czímeres levele a czímert — a takarók szinei hijján — pontosan irja le. Ezt a czímert használja a czímerszerző, egri püspök korában, azzal a változtatással, hogy a pajzsot jobbharánt szeli és az oroszlányt is jobbra fordítja. E lényegtelen változtatás egészen a heraldikai szabályok értelmében történt, mert a Mátyás király oklevele élén látható czímer balharánt vágása a czímerkép helyzete által van indokolva.

Ezenkívül a XVI—XVII. századból a Dóczy-czímernek két, már nagyobb mértékben eltérő változatát ismerjük. Az egyikben a pajzsot fekete jobbharánt pólya vágja; fönt vörösben koronás oroszlány, mely felemelt jobb lábával tartja a golyót; lent kékben rák vagy skorpio tartja ollóiban az arany csillagot. A másik változat szerint a pajzs ezüsttel és kékkel van jobbharánt vágva; fönt vörös lépő oroszlány első lábában kék golyót tart; lent arany csillag; a sisakdísz kinövő vörös oroszlány.

ULLMANN J. BUDAPEST

XXIII. (XLVIII.) NAGYLUCSEI ORBÁN CZÍMERE 1480.

XXIV. (XLIX.)

1481. NOVEMBER 26. BUDA.

MÁTYÁS KIRÁLY AZ ENYINGI ÉS BAKONOKI TÖRÖK-CSALÁD TAGJAINAK CZÍMERT ÁD.

(Eredetije a gróf Festetich-családnak legutóbb Mágocson őrzött levéltárában. — Turul 1897. 33.)

Commissio propria domini regis.

Nos Mathias dei gratia rex Hungarie, Bohemie etc. memorie commendamus tenore presentium significantes, quibus expedit universis, quod nos attentis et consideratis fidelitate et multimodis servitiis fidelis nostri egregii Ambrosii Thewrek de Enyng, per eum primum sacre huius regni nostri Hungarie corone, tandemque maiestati nostre sub locorum et temporum varietate cum omni fidelitatis constantia et sollicitudine indefessa exhibitis et impensis, quorum intuitu volentes eum favore nostro regio prosequi gratioso, hec arma seu nobilitatis insignia, videlicet scutum seu clipeum rectum, nec aliquorsum reflexum, cuius yma ac pene media pars celestino seu lazureo, altera denique et superior pars vitreo seu argenteo coloribus depicte sunt; in superiori hac ipsius clipei parte effigies medii ursi coloris rubri, pedibus unguibusque ac ore protensis, minaci similis, coronamque lazurei coloris capite gestantis designata spectatur; supra scutum stat galea argenteo fulgore radians, ex cuius cervice flores tripartiti coloris, videlicet argentei, lazurei et rubri, instar aulee hincinde, veluti fortis venti impulsu agitati, sursum deorsumque diffluunt et sparguntur; in ipsius etiam galee arce alia corona priori similis cernitur, ex qua corona rursum ursus modo premisso declaratus preminet et visui obicitur; et premissa omnia concludunt linee grosse giro quadrangulari, prout hec omnia in capite seu principio presentium litterarum nostrarum subtili artis pictorie magisterio suis appropriatis coloribus depicta sunt et limpidius expressata; quibus quidem armis dictus Ambrosius Thewrek se et condam progenitorem suum a dudum ex donatione serenissimi principis condam domini Sigismundi regis, predecessoris nostri felicis memorie, usos fuisse dicit, animo deliberato et ex certa nostra scientia eidem Ambrosio Thewrek et per eum Emerico et Benedicto filiis eiusdem, necnon Andree filio Petri Thewrek et Ladislao filio Ladislai similiter Thewrek de Bakonochy, ipsorumque heredibus et posteritatibus masculini sexus universis, de novo et ex novo dedimus, donavimus et contulimus, ymmo ex habundantiori nostre regie potestatis plenitudine et gratia speciali concedimus et presentibus largimur, ut ipsi pretacta arma seu nobilitatis insignia a modo inantea

ubique in preliis, duellis, hastiludiis, torneamentis, ac aliis exercitiis nobilibus et militaribus, necnon in sigillis, velis, annulis, cortinis, tentoriis et auleis, generaliter vero quarumlibet rerum et expeditionum generibus sub mere et sincere nobilitatis titulo ferre, gestare, omnibusque et singulis gratiis, honoribus, privilegiis, libertatibus, immunitatibus et prerogativis illis, quibus ceteri nobiles regni nostri armis utentes quomodolibet, consuetudine vel de iure, freti et gavisi sunt, gaudentque et fruuntur, uti, frui et gaudere in ewm valeant atque possint. In cuius rei memoriam firmitatemque perpetuam presentes litteras nostras secreti sigilli nostri, quo ut rex Hungarie utimur, appensione fecimus communiri. Datum Bude, feria secunda proxima post festum beate Katherine virginis et martiris, anno domini millesimo quadringentesimo octuagesimo primo, regnorum nostrorum Hungarie etc. anno vigesimo quarto, Bohemie vero tredecimo.

A czímer: Balra dőlt pajzs ezüsttel és kékkel vágva, fönt a vágó vonalból kiemelkedő kék koronás vörös medve. Sisakdísz: a kék koronából kinövő pajzsalak. Takaró: jobbról vörös-ezüst, balról kék-ezüst.

Ezt a czímert az oklevél szövege is leírja; a leirás és a kép csak abban nem egyezik meg, hogy a pajzsot a szöveg állónak mondja, holott a kép szerint az kissé balra dől. A hanyatló heraldikai izléssel festett czímerképnek érdekessége a kék korona, melynek szinét kétségtelenül azért választotta a festő, hogy a pajzs ezüst mezejébe ne kerüljön ércztárgy. Jellemző a sisaktakaró szinezése, mely jobbról is, balról is más; úgy tudjuk, erre ez az első példa. Az oklevél szerint az Enyingi Török-család ezt a czímert már Zsigmond király adományából bírta s így Mátyás czímeres levele inkább megerősítést, mint új adományt foglal magában.

A fő czímerszerző Enyingi Török Ambrus szörényi bán. Vele együtt fiai Imre és Benedek, valamint a kétségtelenül rokon Bakonoki Török-család több tagja is részesei a czímeradománynak. Az említett Török Imre, utóbb nándorfehérvári bán, atyja Török Bálintnak, a XVI. század híres törökverő hősének. E történelmi nevek viselői hadi érdemeikkel bőven rászolgáltak a királyi kegyre, melyben sokszor volt részök.

Ugyanez a család nem egészen száz év lefolyása alatt háromszor részesült czímeradományban. Zsigmond király ismeretlen czímerlevelének emlékét Mátyás király 1481. évi armálisa őrizte meg. Változott-e ebben a régi czímer, nem tudjuk. Tizennyolcz évre reá, 1507 aug. 25-én II. Ulászló, a nélkül, hogy Mátyás oklevelét említené, ismét czímeradományban részesíti Török Imre nándorfehérvári bánt és két fiát, Miklóst és Bálintot, és egyúttal bárói méltóságra emeli őket. Ebben az oklevélben a Mátyás királytól kapott czímer nagyban módosul. A kékszínű pajzs nincs vágva; benne lebegő arany koronából kinövő koronátlan vörös medve látható, mely szájában arany markolatú kivont kardot tart; a czímerképet fönt jobbról fogyó ezüst félhold kiséri; sisakdísz: a pajzsalak; takaró: kék-arany-zöld; a czímert sárkány veszi körül. Ennek a czímeradománynak eredetijét is gróf Festetich-levéltár őrzi.

Az Enyingi Török-családbeliek, II. Ulászló adománya utáni időkben, természetszerűleg a legutóbb leírt czímerrel éltek, melyen csak az a változás történt, hogy a pajzsbeli ábrázolást jobbra fordították.

XXIV. (XLIX.) AZ ENYINGI ÉS BAKONOKI TÖRÖK-CSALÁD CZÍMERE 1481.

XXV. (L.)

1502. MÁJUS 24. BLOIS.

XII. LAJOS FRANCZIA KIRÁLY TELEGDI ISTVÁNNAK ÉS CSALÁDJÁNAK MEGENGEDI, HOGY CZÍMERÖKET A SZENT MIHÁLY-REND JELVÉNYÉVEL ÖVEZHESSÉK KÖRŰL.

(Eredetije a gróf Csáky-család levéltárában Lőcsén. — Turul 1890. 63.)

Ludovicus dei gratia Francorum, Neapolis et Jherusalem rex, dux Mediolani etc. nobili et magnifico viro Stephano de Thelegd, serenissimi domini Wladislai Hungarie ac Bohemie regis, consanguinei nostri, consiliario dignissimo, gratiam nostram et dilectionem. Cum nihil maius in principe, aut quod magis ad veram gloriam spectat et conducat, esse possit, quam prestantissimos viros non extollere solum, verum etiam iuxta ipsorum merita omni laudis et demonstrationis genere exornare, ut virtus magis atque magis commendata in dies augeatur, et huiusmodi exemplo ceteri ad promerendam principum gratiam excitentur; idcirco cum superioribus mensibus ab prefato rege, consanguineo nostro, orator ad nos et serenissimum Anglie regem pro maximis et arduis negotiis, que utriusque nostrorum statum, ac etiam christiane rei publice dignitatis conservationem concernebant, destinatus extiteris, in quibus omnibus ita prudenter et graviter te gesseris, ut non solum cum prefato rege, consanguineo nostro, omnia fœdera, que antea cum predecessoribus suis regibus Hungarie percussa fuerant, confirmaverimus, verum etiam cum eodem rege pristinum, et amicitie et benevolentie, fœdus et affinitatem inierimus, nec minus et, uti christianissimum regem decet, que ad salutem christiane rei publice pertinebant, curaverimus; sane volentes nos te singulari quadam gratia et speciali dono prosequi et afficere, ut posteritas tua intelligat, quanti propter tua merita et virtutes faciendus extiteris, sicque huiusmodi exemplo ad tua emulanda vestigia inflammetur, tenore presentium de certa nostra scientia, mera et spontanea voluntate ac motu proprio nostro, et uti prefertur, ut propter merita tua hac speciali gratia prosequamur, tibi, magnifico viro Stephano de Thelegd, ac intuitu tui omnibus simul de familia tua, eorumque posteris et descendentibus in perpetuum damus, permittimus et gratiose concedimus, ac de singulari nostra gratia elargimur, ut tu ac omnes alii de familia tua, eorumque posteri et descendentes, in perpetuum arma vel insignia, videlicet in quibus in flavi coloris campo naturalis et proprii coloris falco est, qui subiectam sibi anatem rostro et pedibus prestringit, uti in fronte presentis privilegii nostri suis depicta coloribus cernuntur,

conchilibus, que tamen singula singulis liliis distinguantur, que conchilia sunt insignia militie ordinis Sancti Michaellis de regno Francie, et quibus milites predicti ordinis rite instituti et ordinati a nobis et predecessoribus nostris regibus pro insigni utuntur, circumdare, atque armis et insignibus predictis tali modo ornatis et circumdatis tam in sigillis, quam in aliis locis et picturis, domi, forisque ac ubi magis honorificum duxeritis, veluti in scutis, galeis et rebus, et locis aliis quibuscumque, gratia et permissione nostra speciali possitis et valeatis, absque alicuius persone contradictione vel impedimento. Volentes pariter et concedentes, ut predicitur, ut gratia et concessio hec nostra tam tibi, quam omnibus posteris de familia in perpetuum sit firma, stabilis et inconcussa, a nulloque unquam tibi vel ipsis infringi vel alterari possit. Quod ut sit tibi ac tuis perpetuis temporibus valiturum, in eius ac premissorum omnium fidem, robur maius et testimonium presens hoc privilegium nostro pendenti ac consueto sigillo comunitum iussimus expediri. Datum Blesiis, die vigesima quarta mensis Maii, anno gratie millesimo quadringentesimo secundo *(így)*.

Per regem: Robertet m. p. Viard m. p.

A címer: Kék mezőben kiterjesztett szárnyú természetes sólyom egy lebegő természetes kacsa hátán áll és csőrével a kacsa aranyos fejét tépi. A pajzsot arany kagylókból és liliomból váltakozva összetett láncz környezi, melyen lent Mihály arkangyal alakja függ (a Sz. Mihály franczia rend jelvénye.)

A franczia király által kitüntetett magyar főúr a Csanád-nemzetségből eredő Telegdi István, II. Ulászló király franczia- és angolországi követe, ki 1502-ben a franczia királynál járt, hogy ura nevében jegyet váltson XII. Lajos rokonával, de Candale Annával. Az eredményes követség jutalma a franczia királytól az a nagy kitüntetés, a miről a közölt oklevél szól. XII. Lajos megengedi a magyarországi követnek és általa az egész Telegdi-családnak, hogy czímeröket, melyet az oklevél részletesen leír, az akkor legmagasabb franczia rendnek, a Szent Mihály-rendnek jelvényével vehessék körül, mint a hogy azt a rendnek franczia lovagjai viselik. Az oklevél tehát nem új czímeradomány, hanem a családi czímernek egy kitüntető jelvénynyel való kibővítése.

A Telegdieknek régi nemzetségi czímere legtisztább alakjában Tamás esztergomi érseknek 1368. évi pecsétjén látható, hol hármas halmon álló sólyom van. Ez a czímerkép a magyar heraldikában oly sűrűn előforduló természetes és jelenetes ábrázolássá fejlődött a következő században, mikor a XV. század végén pecséteken a Telegdiek czímeréül álló kacsát látunk, melynek hátán a sólyom áll és a kacsa fejét tépi. Ezt a képet mutatja a franczia király oklevelén látható czímer is, azzal a változattal, hogy a kacsa lebegő és lábai felhúzvák. A pajzsbeli czímer a következő századokban is leginkább ilyen, azzal a csekély módosítással, hogy a kacsa néha zöld talajon vagy halmon áll; a sisakdísz azonban, különösen a XVII. században, változó; legtöbbször kinövő oroszlány, mely két lábában koronát, vagy a jobbikban koronát, a balban mérleget tart. Előjön az is, hogy a sisakdísz koronás vagy koronátlan oroszlánya pajzsalakká lesz.

A franczia czímeres levél egyrészt azért nagybecsű ránk nézve, mert a külföldi uralkodóktól eredő czímerbővítések kis számát egy nagyérdekű darabbal szaporítja, másrészt pedig azért, mert egy ősi nemzetségünknek, a Csanád-nemzetségnek czímerét szineivel mutatja be.

Nevezetes a franczia oklevélben, hogy a heraldikai kék szint a «flaveus» (sárga, szőke) szóval jelzi, ép úgy, mint XIV. századi czímeradományaink; és hogy annak írója az oklevél keltezésében éppen száz esztendőt hibázott, 1402-őt írván 1502 helyett.

XXV. (L.) A TELEGDIEK FRANCZIA CZÍMERE 1502.

BIBLIOTHECA ACADEMIA SCIENTIARUM HUNGARICAE
MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA KÖNYVTÁRA
BUDAPEST

TARTALOM.

			Lap
Bevezetés			5
I. (XXVI.)	1415. július 2.	A Halmai Bor-család címere	13
II. (XXVII.)	1415. október 20.	A Hettyey- és Bátéi-családok aragoniai címere	17
III. (XXVIII.)	1417. augusztus 15.	A Békássy- és Tordasi-családok címere	19
IV. (XXIX.)	1418. február 7.	Lászlókarcsai Török Pál címere	23
V. (XXX.)	1418. április 4.	A Hassági Farkas-, Delnei Kakas-, Mocholai-, Úszfalvi- és Komlósi-családok címere	25
VI. (XXXI.)	1418. július 5.	Zemlényi Dávid címere	27
VII. (XXXII.)	1418. szept. 8 körül.	A Gyalókay-család címere	29
VIII. (XXXIII.)	1418. szept. 11.	A Szecsődy-család címere	31
IX. (XXXIV.)	1418. november 30.	A Mileki- és Torródfalvi-család címere	33
X. (XXXV.)	1422. szept. 17.	A Leszteméri-család címere	35
XI. (XXXVI.)	1429. május 12.	A Kölkedi-család birodalmi címere	39
XII. (XXXVII.)	1431. január 20.	A Kolthay-család címere	41
XIII. (XXXVIII.)	1431. október 2.	A Jersai (Irsai) és Szentbalázsi Szele-családok címere	43
XIV. (XXXIX.)	1434. márczius 12.	A Karcsai- és Gencsi-családok címere	45
XV. (LX.)	1434. április 20.	Básznai János és Antal birodalmi címere	47
XVI. (XLI.)	1434. decz. 23.	A Kistárkányi-család címere	49
XVII. (XLII.)	1435. január 3.	A Szentbenedeki-család címere	51
XVIII. (XLIII.)	1447. október 13.	Pogány Miklós tordai polgár címere	53
XIX. (XLIV.)	1456. márczius 15.	A Disznósi-, Cseri- és Szárcsádi-családok címere	55
XX. (XLV.)	1460. február 21.	A Bothfalvi Both-család címere	57
XXI. (XLVI.)	1474. május 27.	A Mérey-család címere	59
XXII. (XLVII.)	1476. június 11.	Pyber Benedek címere	61
XXIII. (XLVIII.)	1480. február 2.	Nagylucsei Orbán és rokonainak címere	63
XXIV. (XLIX.)	1481. november 26.	Az Enyingi és Bakonoki Török-család címere	65
XXV. (L.)	1502. május 24.	A Telegdi-családnak a franczia királytól kapott címere	67

BIBLIOTHECA ACADEMIAE SCRIPTORUM HUNGARICORUM
MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA KÖNYVTÁRA
BUDAPEST